

Sorin Forțiu

ZIRIDAVA

în context
ptolemeic

SORIN FORȚIU

ZIRIDAVA

ÎN

CONTEXT PTOLEMEIC

(résumé in English language at pages 126-130)

(cu un P.S. la pp. [146]-[148])

referință

bibliografică

EDITURA SFÂNTUL IERARH NICOLAE
BRĂILA, 2012

Această carte a fost tipărită cu ajutorul dezinteresat al

SOFA SOFT S.R.L. - Timișoara (<http://www.sofasoft.ro>)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

FORȚIU, SORIN

Ziridava în context ptolemeic / Sorin Forțiu. – Brăila :
Editura Sfântul Ierarh Nicolae, 2012

ISBN 978-606-577-912-9

94(498 Ziridava)

Copyright © 2012 – Sorin FORȚIU. Toate drepturile rezervate

Tehnoredactarea: Sorin FORȚIU

Ilustrația grafică: Aurelian "Rică" SCOROBETE TROI și Claudiu TOMA

Coperta: Aurelian "Rică" SCOROBETE TROI și Sorin FORȚIU

Coperta I: ◀ NONA ◀ EVROPE ◀ ◀ TABVLA ◀ (secțiune) din *Claudii Ptholomei Alexandrini. Cosmographia ...* (colofon:) *Numeros Matematicos Inexplicabile Ferme Terre Astrorumque Opus Clavdii Ptolemaei Alexandrini Philosophi Geographiam Arnoldvs Bockinck E Germania Rome Tabv-lis Aeneis In Pictoris Formatam Impressit. Sempiterno Ingenii Artificiique Monvmento. Anno Do-minici Natalis. M.CCCC.LXXVIII. VI. Idvs Octobris. Sedente Sixto. IIII. Pont. Max. anno eius .VIII.*

Coperta IV: • ИОИА • EVRO • • PE TABVLA (secțiune) din [*Cosmographia*, *Donnus Nico-laus Germanus*] (colofon:) *Clavdii Ptolomei viri Alexandrini Cosmographie octavvs et vltimvs liber explicat opvs Donni Nicolai Germani secundvm Ptolomevm finit. Anno M CCCC LXXXII. Avgvsti vero Kalendas. XVII. Impr[e]ssvm Vlme Per Ingeniosvm Virom Leonardvm Hol Prefat[i] Oppidi Civis.*

Notă: Toate hărțile istorice din această carte se află în domeniul public.

*To Doctor Renate BURRI
with true feelings of gratitude*

MOTTO:

*Îndoiala e baza tuturor
progreselor științifice.*

CUPRINS

Cuvânt înainte – dr. Liviu MĂRUIA

Ziridava în context ptolemeic	1
<i>Prolegomene</i>	3
<i>Nu doar o simplă "greșeală" metodologică!</i>	9
<i>O "confuzie" inexplicabilă</i>	14
<i>Unde este Ziridava?</i>	17
<i>Determinarea teoretică a locației moderne a anticei Ziridava</i>	19
<i>Scurtă recapitulare</i>	24
<i>Concluzii</i>	25
Anexa I: Despre dacicele <i>poleis epiphanesterai</i>	26
II: Longitudinea Ziridavei în principalele manuscrise grecești	29
A. <i>Codices primarii & secundarii</i>	30
B. Un 5 devine 9	33
III: Coordonatele ptolemeice ale Ziridavei: 45° 30' / 46° 20' și 49° 30' / 46° 20'	35
A. <i>Codices secundarii</i> , manuscrise latine și principalele ediții tipărite	35
B. Poziția Ziridavei în hărțile "ptolemeice"	52
C. Despre ordinea celor 44 de <i>poleis</i> din Dacia	53
IV: Ediția Wilberg (1842)	57
V: Ediția Nobbe (1843)	60
VI: Ediția Müller (1883) / <i>Izvoare privind istoria României</i> (1964)	63
Notă: Despre un inutilizabil <i>Îndreptar geografic</i> (fals! <i>cartografic</i>) (1964)	70
Addendum: Hărțile lui K. W. L. Müller (1901)	72
VII: Localizarea Ziridavei de-a lungul timpului	75
Notă: Problema identității <i>Targorod</i> $\equiv$ Roman, jud. Neamț	96
VIII: O hartă, două Ziridave	98
IX: Determinarea teoretică a locației moderne pentru Ziridava (1) (45° 30' / 46° 20')	99
X: <i>Zermizirga</i> (i.e. <i>Germisara</i>) – analiza coordonatelor din edițiile critice	100
XI: Determinări teoretice	105
A. Algoritm de lucru	105
B. Ziridava (2) (49° 30' / 46° 20')	106
C. Determinarea latitudinii moderne corespunzătoare latitudinii ptolemeice pentru Ziridava (2) (46° 20')	107
D. Care este locația exactă a anticei <i>Zermizirga</i> ?	108
E. Patru situații distincte posibile	109
XII: Scurtă incursiune etimologică	113
XIII: Bibliografia lucrărilor lui I. H. Crișan referitoare la Ziridava	116
Notă: Surse desuete	118
XIV: Concis excurs critic	119
Abrevieri	125
Short résumé (in English language)	126
Epilog	131

CUVÂNT ÎNAINTE

Încă de la început țin să precizez că lucrarea pe care am onoarea să o prefățez se înscrie în categoria unor abordări cu rezultate revoluționare și concluzii neașteptate pentru istoriografia românească, schimbând din temelii **metodele** de investigare, prin analiza **critică** și **contextuală** a informațiilor oferite de cartografia și geografia antică.

Studiul *Ziridava în context ptolemeic* are o istorie interesantă, pe care nici Sorin și nici eu nu o anticipam, în formula actuală, cu mai puțin de un an în urmă și, de aceea, cred că merită a fi relatată pe scurt. Preocupările lui, legate în principal de lămurirea complexelor și controversatelor probleme ale istoriei și denumirii Banatului și a numelui purtat de Timișoara de-a lungul timpului, nu îl duceau cu gândul la realitățile de dincolo de Mureș și, cu atât mai puțin, la chestiuni de cartografie antică care depășeau spațiul geografic bănățean. De fapt, totul a pornit de la identificarea anticei Zurobara, în jurul căreia planau foarte multe speculații fără susținere factologică privind omonimizarea acesteia cu actuala vatră a orașului Timișoara¹.

Întâmplarea a făcut ca, începând din anul 2006, împreună cu colegii Dorel MICLE, Adrian CÎNTAR, Mircea ARDELEAN și câțiva studenți, să fiu implicat în proiectul *eGISpat*, vizând identificarea cu precizie în teren și cartografierea siturilor arheologice din *Lista Monumentelor Istorice a Județului Timiș* (Secțiunea Arheologie). La acea dată, nu știam că "misterioasa" **așezare "paleolitică"** (sic!) de la Unip – "Dealul Cetățuica", cuprinsă în această listă, **ar putea** să fie mult căutata Zurobara². *Web site-ul* lui Sorin FORȚIU, precum și studiul său despre Zambara/Zurobara, erau deja disponibile³ când noi am început întocmirea documentației pentru demararea cercetărilor arheo-

¹ Pentru unele dintre detaliile problemei vezi Sorin FORȚIU, *Zambara (Zanbara), clarificări încă necesare?!*, disponibil la <http://www.banat.ro/academica/Zambara.pdf> (accesat la 14.04.2012).

² Pentru întreaga discuție, vezi și L. Măruia, D. Micle, A. Cîntar, M. Ardelean, A. Stavilă, L. Bolcu, O. Borlea, P. Horak, C. Timoc, C. Floca, L. Vidra, *ArheoGIS. Baza de date a siturilor arheologice cuprinse în Lista Monumentelor Istorice a județului Timiș. Rezultatele cercetărilor de teren*, Cluj Napoca, 2011, disponibil și *on-line* la <http://www.cjtimis.ro/uploads/files/ArheoGIS/ArheoGIS%2003.10.2011.pdf> (accesat la 14.04.2012).

³ <http://www.banat.ro/academica.htm> .

logice sistematice în respectiva locație, dată fiind importanța deosebită a sa, dedusă deja din cercetările sistematice de teren.

La sfârșitul unei conferințe găzduite de "*Sara băănățană*" (2.02.2011) am purtat primele discuții generale în public despre "*Dealul Cetățuica*" și antica Zurobara, la care Sorin a fost martor involuntar, el neștiind atunci de cele două campanii arheologice de la Unip – "*Dealul Cetățuica*" (2009, 2010), precum și despre faptul că respectivul sit arheologic întrunește condițiile istorice și geografice, pe care el deja le calculase pentru Zurobara, analizând minuțios ptolemeica *Geōgraphikē hyphēgēsis*.

Mijlocul lunii februarie 2011 marchează prima noastră întâlnire cu "cărțile pe masă", în care amândoi descoperim cu entuziasm că, fără a ști unul despre celălalt și venind din direcții diferite de abordare (Sorin prin analiza detaliată și critică a lui Ptolemeu, eu și colaboratorii prin cercetările de teren), am ajuns, practic, la aceeași concluzie. Apoi, la 6 aprilie 2011, la o altă *Sară băănățană*, Sorin FORȚIU, Dorel MICLE și subsemnatul am prezentat rezultatele a ceea ce se știa atunci despre Timișoara/Zurobara, respectiv despre situl arheologic de la Unip – "*Dealul Cetățuica*"⁴. Metodologia de lucru, precum și concluziile obținute în cazul Zurobarei, au iscat și ideea de a încerca corelarea coordonatelor lui Ptolemeu pentru cea mai cunoscută *davă* dacică din vestul României, respectiv Pecica – "*Șanțul Mare*", acceptată de istoriografia românească **de până acum** ca fiind antica Ziridava, rezultatul demersului fiind prezenta carte.

Spuneam la început că lucrarea lui Sorin FORȚIU ne trimite spre o abordare ale cărei concluzii bulversează radical **tot ceea ce se știa** până acum în istoriografia română despre analiza și interpretarea cartografiei antice, cu implicații majore pentru înțelegerea civilizației și istoriei politice a dacilor și geților. Erudiția copleșitoare a autorului fac din *Ziridava în context ptolemeic* o lucrare nu ușor de parcurs, cititorul fiind supus unui exercițiu intelectual profund, cu trimiteri exhaustive la **sursele primare** ale informației. Or, așa cum insistent atrage atenția autorul pe parcursul excursului său, preluarea generală și necritică a bibliografiei a condus, de prea multe ori, la concluzii care

⁴ Prezentarea lui Sorin, *Este Timișoara antica Zurobara? NU! Și totuși, unde este Zurobara?* este disponibilă la <http://www.banat.ro/academica/Zurobara.pdf> (accesat 14.04.2012).

nu rezistă unei analize metodice, bazate pe **probe** și nu pe generalizări sau extrapolări, obiective ori subiective. Ziridava s-a înscris în această notă a interpretărilor generale și a citărilor necritice, fără verificarea surselor primare de informații, care au dus la postularea și perpetuarea unor afirmații, pe care **toată** istoriografia le-a preluat apoi fără discernământ. Aici cred că trebuie să aducem succint în discuție și politica "*liniilor directoare*" care au guvernat și istoriografia arheologică românească de până la 1989, când multe dintre realitățile contemporane **trebuiau** explicate prin recursul la fapte sau evenimente antice⁵. De prea multe ori erau postulate inițial tezele și apoi se căutau probele, iar faptele erau "ajustate" în direcția dorită, chiar dacă acest lucru a presupus ignorarea unor realități sau interpretarea lor pseudoștiințifică. Ion Horațiu CRIȘAN, cunoscutul cercetător clujean, a aplicat în cazul așezării dacice de la Pecica – "*Șanțul Mare*" postularea apriorică a identificării acesteia cu Ziridava menționată de Klaudios Ptolemaios.

De asemenea, nu trebuie să uităm că discursul istoriografic s-a aflat (și, din păcate, încă se mai află!) și sub imperiul polemicilor subiective, care pornesc din ambiții și antipatii personale, refutate în discursuri care depășesc limita eticii sau deontologiei, cu efecte majore în interpretările de sinteză. Un exemplu tipic l-a constituit și așezarea "*paleolitică*" (sic!) de la Unip – "*Dealul Cetățuica*", care a căzut victimă, cu nefaste consecințe, în "disputa" dintre Constantin RĂILEANU ("omul partidului", presupusul descoperitor al așezării dacice de aici încă din anii '70 ai secolului al XX-lea) și Florin MEDELEȚ. Cunoașterea detaliată a civilizației dacice din Banatul de Câmpie a fost văduvită, timp de mai bine de trei decenii, până la redescoperirea sa în anul 2007,

⁵ Pentru o analiză critică a subiectului, vezi îndeosebi L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, 1997, pp. 109–114; Z. Petre, *Le mythe de Zalmoxis*, în *Analele Universității București. Seria Istorie*, 42–43, 1993–1994, pp. 33–36; D. Dana, *Zalmoxis de la Herodot la Mircea Eliade: istorii despre un zeu al pretextului*, Iași, 2008, pp. 328–357; F. D. Necula, *Comunism în Dacia. Burebista – contemporanul nostru*, în *Analele Universității București – Istorie*, 42–43, 1993–1994, pp. 37–51; C. Karnoouh, *Românii. Tipologie și mentalități*, București, 1994, pp. 135–148; K. Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura românească sub Ceaușescu*, București, 1994, pp. 152–204; M. Anghelinu, *Evoluția gândirii teoretice în arheologia românească: concepte și modele aplicate în preistorie*, Târgoviște, 2003.

prin ascunderea intenționată⁶ a acestui sit arheologic de către C. Răileanu sub o identitate cronologică falsă.

Metodologia de lucru pe care Sorin FORȚIU o utilizează se bazează pe analiza detaliată și critică a tuturor surselor informaționale, furnizând o inedită metodă de calculație a coordonatelor ptolemeice în coordonate geografice moderne, care oferă o nouă soluție **geografică** (nu una **istorică**!) pentru localizarea anticei Ziridava. Lămurirea cât mai veridică a spațialității este relevantă, stabilirea realităților istorice din zona marjei de "eroare" existentă intrinsec în coordonatele ptolemeice⁷ ar trebui să devină un deziderat al istoricilor și arheologilor iar soluția poate fi oferită doar de exhaustive cercetări sistematice de suprafață, completate apoi de investigații invazive minuțioase acolo unde este cazul.

"Migrarea", în urma acestei analize extrem de detaliate, a anticei Ziridava de la Pecica (jud. Arad) la Ardeu (comuna Balșa, jud. Hunedoara) poate părea mai mult decât surprinzătoare dar va avea consecințe dintre cele mai importante pentru discursul istoric.

Orizontul metodologic deschis prin această lucrare schimbă radical maniera de abordare și interpretare a cartografiei antice referitoare la realitățile Daciei. Ea este o operă de pionierat, care impune un standard înalt, care nu mai poate fi ignorat dacă vrei să fi credibil. Extinderea acestui tip de analiză pentru toate *poleis*-urile menționate de Ptolemeu în Dacia va oferi un suport faptic fundamental în înțelegerea dinamicii civilizației sec. I-II d. Hr. din zona Dunării de Jos.

⁶ nu este singurul sit arheologic din *Lista Monumentelor Istorice a Județului Timiș* în această situație! Asupra motivelor lui C. Răileanu putem doar specula dar apare evident că avem de-a face cu atribuire cronologică intenționat plasată eronat, așa cum am constatat și în cazul așezărilor "paleolitice" (sic!) de la Unip - "Ocoale", Izvin - "După Vii" sau Stanciova - "Grădiște", spre exemplu. În toate aceste locații se găsesc situri arheologice importante, databile în alte epoci istorice decât în paleolitic și care nu puteau fi confundate chiar și de un nespecialist în arheologie precum C. Răileanu. Din punctul meu de vedere, această situație reprezintă cel mai bun exemplu al unui conflict subiectiv deschis între lumea arheologică și cea politică, ultima cu puteri decizionale, efectele resimțindu-se până în ziua de astăzi, deoarece respectiva listă oficială a rămas neschimbată!

⁷ datorită unei rezoluții minime de 5' folosite de Ptolemeu.

Nădăjduiesc ca studiul de față, în spiritul progresului științific, să genereze doar polemici și dezbateri constructive, bazate pe schimb de idei și soluții oferite de probe pertinente. Să ne reamintim că oxfordienele reguli ale polemicii civilizate datează încă din anul ... 1890!

Timișoara
14.08.2012

Liviu MĂRUIA

ZIRIDAVA ÎN CONTEXT PTOLEMEIC

Ziridava este considerată de către Klaudios Ptolemaios¹ a fi una dintre cele 44 de așezări² mai vestite ale Daciei. Ea este menționată în capitolul 8 din Cartea a III-a al lucrării sale *Geōgraphikē hyphēgēsis* (Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις (l.gr.)/i.e. *Îndreptar cartografic*)³ fiind pomenită doar aici și acest lucru este singura dovadă pe care o avem în acest moment despre existența ei. Din anul 1961, arheologul și istoricul Ion Horațiu

Sorin FORȚIU: OP 1 CP 396, Timișoara, cod 300790, RO; tel.: (004)0722378390; mbusiness@banat.ro; <http://www.banat.ro/academica.htm>; pentru mai multe amănunte despre autor, vezi și *Who's who în Romania*, Editura Pegasus Press, București, 2002 (editio princeps), 736 pg., ISBN 973-85848-0-9; p. 237 ori <http://www.banat.ro/academica/CV.pdf>.

¹ **Klaudios Ptolemaios** (Κλαύδιος Πτολεμαῖος -l.gr.)/ **Claudius Ptolemaeus** (l.l.)/ **Ptolemy** (l.e.) / **Ptolemeu** (l.r.) [* ~90–100; † ~168–78 e.n.]; astronom (sistemul geocentric), astrolog, cartograf, matematician, fizician (optică și acustică), filozof (teoria cunoașterii) și muzician antic; nu știm mai nimic despre omul Ptolemeu (se pare că a fost cetățean roman, a trăit în Egipt, la Alexandria și a scris în limba greacă); vezi și biografia standard datorată lui G.[erald] J.[ames] TOOMER, *Ptolemy (Claudius Ptolemæus)* în Charles Coulston GILLISPIE (ed.), *Dictionary of Scientific Biography*, New York, American Council of Learned Societies, Charles Scribner's Sons, XVI vol., 1970–'80, ISBN 0684101149; vol. XI (1975), pp. 186–208 (disponibilă și *on line* la [http://www.u.arizona.edu/~aversa/scholastic/Dictionary%20of%20Scientific%20Biography/Ptolemy%20\(Toomer\).pdf](http://www.u.arizona.edu/~aversa/scholastic/Dictionary%20of%20Scientific%20Biography/Ptolemy%20(Toomer).pdf) -accesat 30.08.2011).

² Ptolemeu folosește termenul de *poleis* (*polis*) dar este discutabil ce înțelegea el prin acesta (vezi **Anexa I, B**). Pentru traducerea exactă a ceea ce spune el despre *poleis*-urile din Dacia vezi **Anexa I, A**.

³ traducerea *Îndreptar geografic* oferită de către editorii și traducătorii Radu HÎNCU și Virgil C. POPESCU* este neadecvată deoarece chiar Ptolemeu, spre deosebire de alți autori greci antici**, conferă cuvântului *geōgraphia* un înțeles restrâns și sens limitat, echivalent cu *cartografia* (vezi și J.[ohn] Lennart BERGGREN, Alexander [Raymond] JONES, *Ptolemy's geography: an annotated translation of the theoretical chapters*, Princeton University Press, 2001, 192 pg., ISBN 0-691-09259-1; p. 57, nota 1). J. L. Berggren și A. R. Jones propun chiar o interpretare mai îndrăznească atunci când afirmă că *Geōgraphikē hyphēgēsis* can be rendered as "Guide to Drawing a World Map". (i.e. [titlul] *Geōgraphikē hyphēgēsis* poate fi redat/interpretat drept "Ghid pentru a desena o hartă a lumii". -tr.m.) (*Ibidem*, 4). De aceea, a îl desemna pe Ptolemeu drept geograf nu este recomandabil.

* Ptolemeu, *Îndreptar geografic* (fals! cartografic), în Gheorghe ȘTEFAN, Vladimir ILIESCU, Virgil C. POPESCU [et al.] (eds.), *Fontes ad historiam dacoromaniae pertinentes / Izvoare privind istoria României*, [vol.] I. *Ab Hesiodousque ad Itinerarium Antonini / De la Hesiod la Itinerarul lui Antoninus*, In aedibus Academiae Reipublicae Popularis Dacoromanae / Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1964; XXIII + 792 pg.; pp. [534]–557; p. [534].

** de exemplu, chiar înainte de Ptolemeu, Strabon a folosit *geōgraphia* pentru a se referi la orice lucrarea scrisă care avea un conținut geografic.

CRÎȘAN⁴ a susținut⁵ că așezarea dacică de la "Șanțul Mare"⁶ este antica Ziridava. Din păcate, fiind preluată necritic, această identitate s-a impus deja fără probleme atât în istoriografia română cât și în cea străină. În cele ce urmează vom arăta că I. H. CRÎȘAN a făcut o impardonabilă greșeală metodologică și o uriașă confuzie atunci când a propus, fără niciun temei, identitatea "Șanțul Mare" (Pecica) ≡ Ziridava și vom demonstra că nu există argumente pentru o atare identificare. De asemenea, vom analiza coordonatele ptolemeice pentru a vedea dacă acestea oferă o nouă identitate pentru antica Ziridava. Dar, înainte de toate, câteva informații generale despre *Geōgraphikē hyphēgēsis* sunt indispensabile⁷ pentru a înțelege complexa situație în care ne aflăm.

⁴ **Ion Horațiu CRÎȘAN** [* 7.07.1928, Ciumăfaia, jud. Cluj; † 6.04.1994, Cluj-Napoca(?)]; arheolog, istoric, profesor; vezi Coriolan OPREANU, *In memoriam Ion Horațiu Crișan (1928–1994)*, în *Ephemeris Napocensis*, IV, 1994, pp. 364(1)–368(6) (disponibil și la <http://www.institutarheologie-istoriaarteicj.ro/eph4.htm> -accesat 30.08.2011); pentru opera lui vezi și http://www.history-cluj.ro/Istorie/Ro/Bibliografia_stiintifica.htm#CRIȘAN, IOAN HORAȚIU (accesat 30.08.2011) ori Mirela Nicoleta VESA (VANCU), *Viața și opera cercetătorului științific Ion Horațiu Crișan* (teză de doctorat, conducător științific: Sever DUMITRAȘCU, Universitatea din Oradea, Facultatea de Istorie, Geografie și Relații Internaționale, Oradea, 2011, mss) (un rezumat este disponibil la http://www.uoradea.ro/attachment/791672704232e82e41d0a31a6bc16159/c806012ff0aada319fab8f92760dd3a3/Vesa_Vancu_Mirela_rezumat_teza_doctorat.pdf -accesat 20.02.2012).

⁵ I. H. Crișan folosește mai multe afirmații distincte în lucrările sale: *este vorba (foarte) probabil / am identificat / am identificat ipotetic* (sic! illogic) / *am presupus* că Ziridava ≡ "Șanțul Mare", Pecica.

Pentru bibliografia lucrărilor referitoare la Ziridava/"Șanțul Mare" (Pecica) scrise de I. H. Crișan vezi **Anexa XIII**.

⁶ în hotarul orașului Pecica, județul Arad, la ~7 km SSV de centrul localității. Coordonatele moderne ale sitului "Șanțul Mare"* sunt: 20° 59' 10" E / 46° 09' 08" N (determinare Google Earth).

* forma toponimului apare deseori și drept "Șanțu Mare" (incorect?!).

⁷ în cultura română **nu** există o tradiție a studierii operelor ptolemeice și, în general, *Ptolémée est un auteur dont on parle beaucoup, mais qu'on lit peu* (Germaine AUJAC, *Claude Ptolémée, astronome, astrologue, géographe: connaissance et représentation du monde habité*, Éditions du Comité des Travaux Historiques et Scientifiques (C.T.H.S.), 11, Ministère de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche, Paris, 1993, 428 pg., ISBN(10) 2735502848, ISBN(13) 9782735502844; p. 5).

În această lucrare vor fi oferite **doar** acele elemente care sunt vitale pentru o corectă soluționare a problemei ridicate de identificarea modernei locații a anticei Ziridava. Mai multe informații despre Ptolemeu și *Geōgraphikē hyphēgēsis* vor fi oferite în studiul nostru *Este Timișoara antica Zurobara? NU ! Și totuși, unde este Zurobara?* (în curs de publicare)* precum și într-o viitoare carte având titlul provizoriu *Banatul în context ptolemeic*.

Prolegomene

Geōgraphikē hyphēgēsis a fost redactată în prima ori a doua decadă a celei de-a doua jumătăți a secolului al II-lea dHr⁸. Ea a fost scrisă în limba greacă iar numerele au fost exprimate prin intermediul literelor⁹. În principal, *Cartografia* conține¹⁰:

-principiile fundamentale de obținere a informațiilor pe care harta *lumii locuite* (sau *cunoscute*; i.e. *oikoumenē*) se bazează și condițiile necesare pentru o bună proiecție cartografică (Cartea I.1–21);

-instrucțiuni teoretice pentru a desena o hartă a lumii pe un glob și pe o suprafață plană folosind două tipuri distincte de proiecții (Cartea I.22–24);

* o variantă prescurtată a acestui studiu a fost prezentată într-o **conferință publică** ținută în cadrul celei de-a VI-a ediții a manifestării *Sara bănățană* (6.04.2011) și este disponibilă la <http://www.banat.ro/academica/Zurobara.pdf>.

⁸ o datare mai exactă* nu este posibilă în acest moment. Mai multe amănunte despre datarea operei sunt disponibile într-o anexă a studiul meu *Este Timișoara antică Zurobara? NU ! Și totuși, unde este Zurobara?* (în curs de publicare).

* Este necesar să facem **distincție** între data la care Ptolemeu a (terminat de) scris *Geōgraphikē hyphēgēsis* (i.e. ~160–'70 AD) și datarea informațiilor din corpusul lucrării (inclusiv a celor despre Dacia din Cartea a III, capitolul 8), care indică un *terminus a quo* 74–75 AD, cu indicii care conduc chiar spre o perioadă mai timpurie (43–68 AD!) și un *terminus ad quem* 135 AD.

⁹ sistemul de numerotație atic sau alfabetic grec / ionian / milesian / alexandrin.

¹⁰ Capitolele teoretice ale *Geōgraphikē hyphēgēsis* au fost traduse în limba engleză de către J.[ohn] Lennart BERGGREN, Alexander [Raymond] JONES, *Ptolemy's geography: an annotated translation of the theoretical chapters*, Princeton University Press, 2001, 192 pg., ISBN 0-691-09259-1; p. 4.

Ultima ediție critică a lucrării ptolemeice este oferită de Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF, Florian MITTENHUBER, Renate BURRI, Klaus GEUS, Gerhard WINKLER, Susanne ZIEGLER, Judith HINDERMAN, Lutz KOCH, Kurt KELLER, *Ptolemaios Handbuch der Geographie*, (Griechisch–Deutsch), Schwabe Verlag AG, Basel, 2006, I–II Teilband + CD–Rom, 1018 pg., ISBN 3-7965-2148-7.

Capitolul despre Dacia din această ultimă ediție (Cartea a III-a, capitolul 8, pp. 313–317) este realizat de Renate BURRI* și, din păcate, conține greșeli, omisiuni și erori de identificare a locațiilor antice cu un corespondent modern (dar unele dintre acestea nu pot fi imputate autoarei ci lui J.[ohn] J. WILKES; vezi *Barrington Atlas of the Greek and Roman World* (with Map-by-Map Directory on CD-ROM), Richard J. A. TALBERT (Editor), Princeton University Press, 2000, XXX + 272 pg., ISBN(10) 069103169X, ISBN(13) 9780691031699; Part 1: *Europa Septentrionalis*, Map 21: *Dacia–Moesia*, Compiled by J.[ohn] J. WILKES, 1996, pp. 310–332).

* Renate BURRI a obținut un doctorat (Ph.D.) *summa cum laude* la Georg–August–Universität din Göttingen, DE cu tema *Die griechischen Handschriften der Geographie des Ptolemaios. Eine Geschichte der Wiederentdeckung* (15.12.2010) și a fost distinsă cu Christian–Gottlob–Heyne–Preises (2011) pentru această teză de doctorat (în curs de publicare).

-cea mai detaliată bază de date geografice a antichității: un "catalog" cu peste 8000¹¹ de locații¹² definite fiecare, pentru prima oară, prin două coordonate geografice, alături de numele a 48 de provincii, 200 de regiuni și 1400 de neamuri (Cartea II.1–VII.4);
 -un *hypographē*¹³ care să fie inscripționat pe fiecare hartă (Cartea VII.5);
 -un supliment de instrucțiuni pentru a realiza un glob pământesc (Cartea VII.6–VII.7);
 -descrierea unei proceduri de împărțire a *lumii locuite* (sau *cunoscute*; i.e. *oikoumenē*) în 26 de hărți regionale însoțită de un *hypographē* pentru fiecare hartă (Cartea VIII).
 Manuscrisul original al cartografiei ptolemeice nu a supraviețuit. Pentru cultura occidentală, *Geōgraphikē hyphēgēsis* a fost redescoperit¹⁴ de călugărul bizantin **Maximos Planudes**¹⁵ înainte de sfârșitul secolului al XIII-lea¹⁶. Supraviețuirea lucrării ptolemeice este prezentată în diagrama¹⁷:

¹¹ alte surse vorbesc de peste 8100 de locații. Din acestea 6333 sunt așezări umane iar restul definesc caracteristici geografice ale râurilor și fluviilor, munților, coastelor maritime, etc.

¹² se pare că acestea au fost adunate de către fenicianul **Marinos din Tir** (Μαρίνος ο Τύριος - l.gr.) / Marinus of Tyre (l.e.) [* ?; † ? e.n.]; geograf, cartograf și matematician, originar din provincia romană Siria, se crede că a trăit în orașul Tir și în insula Rhodos; vezi și Alexander [Raymond] JONES, *Marinus of Tyre* în Noretta KOERTGE, *New dictionary of scientific biography*, American Council of Learned Societies, Charles Scribner's & Sons/Thomson Gale, Detroit, 2008, 4400 pg., ISBN(10) 0684313200, ISBN(13) 978-0684313207 (disponibil și la <http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-2830905894.html> -accesat 30.08.2011).

Ptolemeu este singura noastră sursă de informație despre Marinos din Tir și el afirmă că acesta a fost un *autor din timpul nostru* (sb.m.) (*Geōgraphikē hyphēgēsis*, I.6.1).

¹³ un soi de etichetă descriptivă ori legendă.

¹⁴ și acest manuscris s-a pierdut după ce a fost transcris de copiii bizantini, care au intervenit în textul ptolemeic conținut de manuscrisul redescoperit de Planudes, care și el era deja "corupt". Manuscrisele rezultate sunt cunoscute drept "*revizuirea bizantină*".

¹⁵ **Maximos PLANUDES** (Μάξιμος Πλανούδης -l.gr.) [* ~1255–'60, Nicomedia; † ~1305, Constantinopol]; erudit bizantin, călugăr, teolog, traducător, editor, profesor, gramatic, matematician și ambasador.

¹⁶ probabil în anul 1296.

¹⁷ **Ξ** și **Ω** (cu două fracțiuni – **Π** și **Δ** – distincte) sunt considerate a fi recenzii ale textului ptolemeic inițial care au produs familii distincte.

X, A, O, R, V, W, C, U, K, F, N sunt unele dintre cele mai importante manuscrise care au supraviețuit. În total sunt 53 de manuscrise care conțin textul în limba greacă, niciune mai vechi de sfârșitul secolului al XIII-lea. Amănunte despre unele dintre principalele manuscrise grecești ale *Geōgraphikē hyphēgēsis* sunt oferite în **Anexa II**.

Manuscrisele **A** și **O** au fost obținute prin coroborarea a două manuscrise aparținând unor familii diferite și, de aceea, am putea să le numim *manuscrise compozite*.

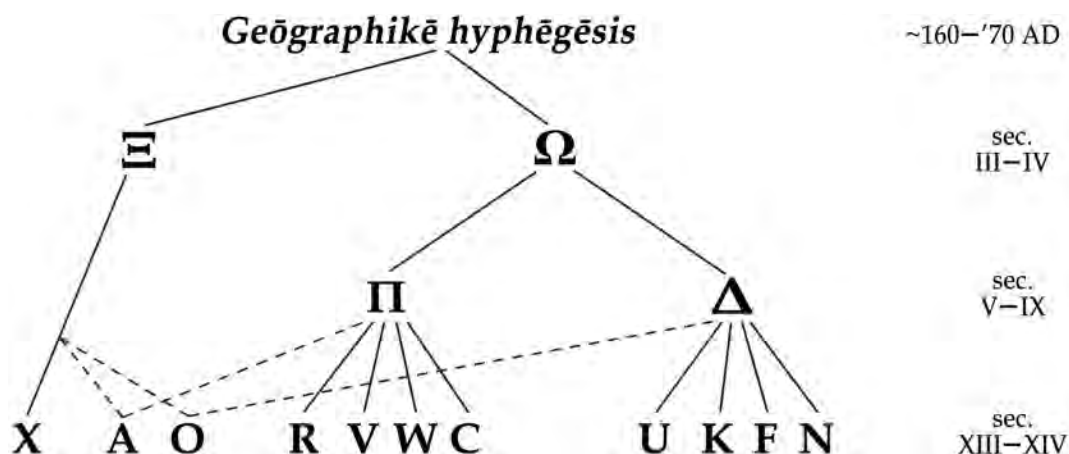

Fig. 1 (după Florian Mittenhuber, John Lennart Bergreen și Alexander Raymond Jones)¹⁸

Umanistul florentin Giacomo (Jacopo) d'ANGELO da Scarperia¹⁹ a tradus²⁰ *Geōgraphikē hyphēgēsīs* în limba latină la începutul secolului al XV-lea²¹. Din acest moment, lucrarea devine cunoscută și drept *Cosmographia*. În tălmăcirea sa, d'Angelo s-a folosit de

¹⁸ Florian MITTENHUBER, *Text- und Kartentradition in der Geographie des Klaudios Ptolemaios: Eine Geschichte der Kartenüberlieferung vom ptolemäischen Original bis in die Renaissance*, Bern Studies in the History and Philosophy of Science (10), 2009, 428 pg., ISBN 978-3952342169; p. 22.

Florian MITTENHUBER, *The Tradition of Texts and Maps in Ptolemy's Geography*, în Alexander [Raymond] JONES, *Ptolemy in Perspective: Use and Criticism of His Work from Antiquity to the Nineteenth Century*, (Archimedes, 2010, Volume 23), Springer, 2009, XII + 229 pg., ISSN 1385-0180, ISBN 978-90-481-2787 0, e-ISBN 978-90-481-2788 7; p. 96.

J. Lennart BERGGREN, Alexander JONES, *Ptolemy's geography: an annotated translation of the theoretical chapters*, Princeton University Press, 2001, 192 pg., ISBN 0-691-0925 9-1; pp. 41–45.

¹⁹ **Giacomo** (Jacopo) **d'ANGELO da Scarperia** (sau **Scarperia**) / **Jacobus ANGELUS** (l.l.) [* ~1360(?), Scarperia; † ~1410–'1, Roma]; umanist renescentist italian (mai multe amănunte în articolul lui Paolo FALZONE, *IACOPO di Angelo da Scarperia (Iacopo Angeli)*, în *Dizionario Biografico degli Italiani*, Istituto dell' Enciclopedia Italiana fondata da G. Treccani, Volume 62: *Iacobiti-Labriola*, Roma, 2004, p. 289 et sqq.; disponibil și la http://www.treccani.it/enciclopedia/iacopo-di-angelo-da-scarperia_%28Dizionario_Biografico%29/ -accesat 30.08.2011).

²⁰ este posibil ca el doar să fi terminat/finisat o traducere începută deja de Manuel CHRYSOLORAS*; *Chrysoloras himself had made a partial version of the [Geography's] text before 1400, probably for class use, but his formal Latin prose was too rough to be published to the learned world.*

Leonardo Bruni, the most famous of Chrysoloras' students, began a translation of the text around 1405 that remained unfinished. Finally, around 1406/1409²¹ Jacopo Angeli da Scarperia – another Chrysoloras student who was now member of the papal chancery – was encouraged by Cardinal Peter Filargis of Candia to revise and complete Chrysoloras' version for publication. Later, when Filargis became Pope Alexander V (1409–1410), Jacopo was able to present him with the dedication of the finished work. (James HANKINS, *Humanism and Platonism in the Italian Renaissance*, [Volume] I: *Humanism*,

un text compozit derivat din două manuscrise distincte²². Și manuscrisul original al acestei traduceri s-a pierdut²³. Impactul a fost major; între 1406-'77 traducerea latină a lui d'Angelo a fost copiată și recopiată cu sârguință²⁴ iar în perioada 1477-1730 textul lui d'Angelo a stat la baza a peste 50 de ediții tipărite²⁵.

Ediții critice ale *Geōgraphikē hyphēgēsis* au fost realizate începând cu secolul al XIX-lea.

Storia e Letteratura. Raccolta di Studi e Testi, 215, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 2003, 652 pg., ISBN(10) 8884980763, ISBN(13) 9788884980762; p. 458).

* **Manuel** (sau Emmanuel) **CHRYSOLOGAS** (Μανουὴλ Χρυσολωγᾶς -l.gr.) [* ~1355, Constantinopol; † 15.04.1415, Konstanz]; umanist bizantin, ambasador, traducător (Homer, *Republica* lui Platon), profesor de limba greacă, pionier al introducerii clasicei culturi grecești în Italia la începuturile Renașterii.

²¹ Jacobus ANGELUS a terminat traducerea în anul 1406 sau în 1409; nu putem fi siguri pentru că *Quanto alla cronologia della traduzione non si dispone di dati certi e omogenei*. (cu întreaga argumentație la Paolo FALZONE, *IACOPO di Angelo da Scarperia (Iacopo Angeli)*, în *Dizionario Biografico degli Italiani*, Istituto dell' Enciclopedia Italiana fondata de G. Treccani, Volume 62: *Iacobiti-Labriola*, Roma, 2004, p. 289 et sqq.; disponibil și la http://www.treccani.it/enciclopedia/iacopo-di-angelo-da-scarperia_%28Dizionario_Biografico%29/ -accesat 30.08.2011).

Textul conținut de hărțile "ptolemeice", toate realizate după anul 1296, a fost tradus de către Francesco di Lapacino și Domenico di Leonardo Boninsegni doar în anul 1415.

²² vezi Aubrey DILLER, *De Ptolemaei Geographiae codicibus editionibusque*, în *Claudii Ptolemaei Geographia*, ed.[itio] Carolus Fridericus Augustus NOBBE, Editio stereotypa, Tom. I, Lipsiae (i.e. Leipzig -n.m.), Sumptibus et typis Caroli TAUCHNITII, 1843 (reprint Georg Olms Verlag, Hildesheim • Zürich • New York, 1990, ISBN 3-487-01236-7), XXIV + 284 pg.; pp. [V]-XV; pp. IX-X.

Studiul a fost republicat și în *Idem, Studies in Greek manuscript tradition*, Amsterdam, A.[dolf] M. HAKKERT, 1983, VIII + 495 pg., ISBN 902560837X.

Alți cercetători cred (greșit?!) că doar manuscrisul U (*Codex Vaticanus Urbinas graecus* 82) a stat la baza traducerii lui d'Angelo (Edmund [Boleslaw] FRYDE, *The early Palaeologan renaissance* (1261-c. 1360), *The medieval Mediterranean* (vol. 27): *Peoples, Economies and Cultures*, 400-1453, BRILL, Leiden, 2000, 423 pg., ISSN 0928-5520, ISBN(10) 90-04-11714-8, ISBN(13) 9789004117143; p. 257).

²³ au supraviețuit doar copiile ei (i.e. *Codice Vaticano Latino* 2974 din anul 1409 și *Codice Vaticano Ottoboniano latino* 11771 din 1411).

²⁴ sunt peste 40 de manuscrise latine ale *Cosmographia* realizate în secolul al XV-lea (N.[oel] M. SWERDLOW, *Essay Review: Ptolemy's Geography, An Annotated Translation of the Theoretical Chapters* by J.[ohn] Lennart Berggren and Alexander Jones, în *Annals of Science*, Volume 60, Issue 3, 2003, ISSN 0003-3790 (Print), 1464-505X (Online); pp. 313-320; p. 319); numai călugărul Donnus Nicolaus Germanus⁸⁰ a realizat 19 codice în Italia în perioada 1460-'77.

²⁵ de multe ori, noile ediții erau colaționate cu diferite manuscrise grecești ori ediții anterioare astfel încât este nevoie de o analiză critică extinsă pentru a stabili coordonatele ptolemeice primordiale ale fiecărei locații antice.

Primul a fost Friedrich Wilhelm WILBERG (1838-'45; Anexa IV), urmat apoi de Karl Friedrich August NOBBE (1843-'45; Anexa V) și Karl Wilhem Ludwig MÜLLER (1883; Anexa VI). Ultima ediție critică aparține lui Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF *et alii*¹⁰. Aceasta este și prima ediție completă apărută în ultimii 160 de ani. Ea face peste 1000 de schimbări²⁶ față de textul lui K. F. A. Nobbe din 1843-'45. În general, editorii elvețieni s-au bazat pe *Codex Vaticanus Urbinas Graecus* 82 (U)²⁷ dar au oferit și alternativa X (*Codex Vaticanus graecus* 191) prin tipărire în paranteze direct în text²⁸. Acesta este singurul mod acceptabil de prezentare a textului ptolemeic pentru că acolo unde există diferențe între manuscrisele supuse "revizuirii bizantine"¹⁴ (vezi Anexa II) și codexul X (la numele orașelor ori la diferite coordonate pentru aceeași localitate) nu există încă niciun criteriu științific pentru a prefera o variantă în detrimentul celeilalte²⁹.

²⁶ adică modifică coordonatele ori numele la fiecare locație din opt (12,5%).

²⁷ și/sau pe *Codex Constantinopolitanus Seragliensis* GI 57 (K), care face parte din aceeași familie ca și manuscrisul U.

²⁸ Renate BURRI a colaționat *codices primarii* X, U, K, V și R precum și *codices secundaria* A în momentul editării capitolului despre Dacia¹⁰ (corespondență privată) (Anexa II).

²⁹ opinia îndreptățită îi aparține lui James S. ROMM (i.e. James H. OTTAWAY Jr. -n.m.), *Ptolemaios: Handbuch der Geographie*. Vol. 1. *Einleitung und Buch 1–4*. Vol. 2. *Buch 5–8 und Indices* (review [la Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF *et al.* (eds.), *Ptolemaios Handbuch der Geographie*, (Griechisch-Deutsch), Schwabe Verlag AG, Basel, 2006, I-II Teilband + CD-Rom, 1018 pg., ISBN 3-7965-2148-7 -n.m.]), în *Classical World*, A Quarterly Journal on Antiquity, Volume 103, Number 1, Fall 2009, E-ISSN: 1558-9234, Print ISSN: 0009-8418, pp. 112–113: ... *the first complete edition of the work in over 160 years. The new edition makes over a thousand changes to the text of C. F. A. NOBBE, first published in 1843-'45 and reprinted twice in recent decades. The newly incorporated Istanbul manuscript (K) is responsible for some of these. In general the editors have given preference to the W (sic! Ω -n.m.) manuscript tradition (to which K belongs), though the readings of X, the single manuscript surviving from outside this tradition, have often been printed [p. 113] in parentheses within the text beside the W (sic! Ω -n.m.) readings from which they differ (instead of being relegated to the apparatus). This seems a sensible mode of presentation, for where the spellings of obscure towns names, or numerals, differ in the two traditions, there are no possible criteria for preferring one over the other (sb.m.). The number of such parentheses falls off dramatically after the middle of Book 5, the point at which the scribe of X, weary of the tedium of endless lists of numbers, simply stopped recopying Ptolemy's geographic coordinates.*

Aceeași opinie se regăsește și la Johannes ENGELS, *Klaudios Ptolemaios Handbuch der Geographie*. Griechisch-Deutsch, *Einleitung, Text und Übersetzung, Index* edited by Alfred Stückelberger and Gerd Graßhoff with Florian Mittenhuber, Renate Burri, Klaus Geus, Gerhard Winkler, Susanne Ziegler, Judith Hindermann, Lutz Koch, Kurt Keller, Basel: Schwabe Verlag, 2006. 2 vols. Pp. 1018, 24 illust., 29 maps, 1 CD-ROM. ISBN 978-3-7965-2148-5 [recenzie], în *Aestimatio*:

Ptolemeu a folosit în *Cartografia* sa un pas minim de 5' (1/12 dintr-un grad)³⁰ pentru două locații adiacente; adică o mișcare de maxim 2' 30" (1/24 dintr-un grad), care are un echivalent modern³¹ de 3'. De aceea, coordonatele ptolemeice de Longitudine*/latitudine* (vezi Anexa XI, nota 3), care definesc o locație particulară, nu trebuie pri-

Critical Reviews in the History of Science, The Institute for Research in the Classical Philosophy and Science, Volume 8 (2011), ISSN 1549-4497 (online), ISSN 1549-4470 (print), ISSN 1549-4489 (CD-ROM), pp. 101-109 (disponibil la http://www.ircps.org/publications/aestimatio/pdf/Volume8/2011-13_Engels.pdf -accesat 18.02.2012); p. 104: *Following the current consensus among scholars, Stückelberger and his team generally follow [manuscripts] U (or K) in the constitution of their text; but they regularly add variants of names or locations given in [manuscript] X, especially in the text of books 1-5. This correct editorial decision follows from the simple fact that we cannot honestly establish clear criteria for choosing between the different place names or coordinates of longitude and latitude which we find in the five manuscripts of the codices primarii* (sb.m.) (i.e. *Constantinopolitanus Seragliensis* GI 57 (**K**), *Vaticanus Urbinas Graecus* 82 (**U**), *Vaticanus Graecus* 177 (**V**), *Venetus Marcianus Graecus* Z. 516 (**R**), *Vaticanus Graecus* 191 (**X**) -n.m.).

Cercetările mele în cazul Zurobara ori, după cum se va vedea, Ziridava – Germisara arată că în timp ce analiza coordonatelor din manuscrisul **X** (*Codex Vaticanus graecus* 191) oferă posibilitatea identificării unor locații ptolemeice necunoscute încă prin existența pe teren a unor situri geto-dacice, studierea coordonatelor din restul manuscriselor (i.e. **non-X**) nu propun astfel de identificări. Oricum, este încă prematur pentru a concluziona că doar *Codex Vaticanus graecus* 191 (**X**) conține varianta originală a *Geōgraphikē hyphēgēsis*.

³⁰ J.[ohn] Lennart BERGGREN, Alexander [Raymond] JONES, *Ptolemy's geography: an annotated translation of the theoretical chapters*, Princeton University Press, 2001, 192 pg., ISBN 0-691-09259-1; p. 41: *Since the coordinates are specified only to the twelfth part of a degree, the resolution of the map is incapable of displaying distances smaller than that, ...*. Acest lucru înseamnă că Ptolemeu a oferit, de exemplu, valoarea unei coordonate de 49° 30' indiferent dacă, de fapt, avea de-a face cu 49° 27' 30" ori 49° 32' 29" sau orice altă valoare intermediară între aceste limite.

Christian MARX a demonstrat matematic că *the resolution [of the Ptolemaic coordinates] is not 1°/12* (i.e. 5' -n.m.) *in general* și că *the Ptolemaic coordinates have different resolutions. ... The most precise coordinates are to be found in Greece, Macedonia and Italy, followed by the Iberian Peninsula. Less precise are the coordinates in Southeastern and Eastern Europe, followed by the Near East, Central and Western Europe and Africa. In Asia, east of the Caspian Sea the coordinates are the least precise.* Rezoluția coordonatelor locațiilor din Dacia se încadrează în grupa a cincea de precizie* cu o rezoluție medie de 25 km (Longitudine) – 22 km (latitudine) (C.[hristian] MARX, *On the precision of Ptolemy's geographic coordinates in his Geographike Hyphegesis*, în *History of Geo- and Space Sciences*, No. 2, 9.02.2011, pp. 29-37; disponibil la www.hist-geo-space-sci.net/2/29/2011/ -accesat 25.02.2011).

* Prima grupă de precizie: Macedonia, Grecia; a Doua grupă de precizie: Italia, Corsica, Sardinia, Sicilia; a Treia grupă de precizie: Peninsula Iberică; a Patra grupă de precizie: Turcia, Sarmația asiatică, Armenia; a Cincea grupă de precizie (aproape la egalitate cu cea anterioară): Pannonia, Illyricum, Sarmația europeană, Dacia, Moesia, Thracia (*Ibidem*, Table 1, p. 37).

³¹ pentru calculul acestei valori vezi **Anexa II**, E din studiul nostru *Este Timișoara antică Zurobara? NU ! Și totuși, unde este Zurobara?* (în curs de publicare).

vite static (drept un punct fix pe o hartă) ci, mai degrabă, "dinamic" (drept un "cerc"³² având centrul determinat de intersecția coordonatelor ptolemeice și raza de 2' 30")³³. Localitatea antică putea fi oriunde în interiorul acestui "cerc".

Nu doar o simplă "greșeală" metodologică!

Din anul 1961, Ion Horațiu CRIȘAN a propus³⁴ și susținut identitatea Ziridava $\equiv$ "Șanțul Mare" (Pecica, jud. Arad). Crișan a făcut acest lucru în afara contextului informațional ptolemeic deoarece pentru el nu au contat coordonatele ptolemeice ale anticei *dava* în cadrul procesului de identificare a Ziridavei cu locația "Șanțul Mare". Le-a menționat (greșit!) o singură dată, în iunie 1980, în cadrul unui articol de "popularizare" cu certă conotație ideologică³⁵ și le-a omis din monografia³⁶ dedicată, în 1978, săpăturilor arheologice realizate la "Șanțul Mare" precum și din toate articolele științifice publicate de-a lungul timpului (vezi Anexa XIII). Această atitudine a lui Crișan nu este întâmplătoare³⁷ din moment ce el susținea ferm că, în fapt, *Coordonatele matematice* (sic!) *ale geografului (fals! cartografului) antic [Ptolemeu], fixate pentru cele mai multe*

³² în fapt, doar la ecuator este vorba de un cerc veritabil; în restul cazurilor avem de-a face cu o elipsă deoarece lungimea unui grad latitudinal, care se măsoară pe o anumită Longitudine, este mai mare decât lungimea unui grad Longitudinal, care se măsoară pe o anumită latitudine. Pentru a nu complica inutil lucrurile, voi folosi în continuare conceptul de "cerc" (oricum, cercul este doar un caz particular de elipsă!).

În cazul nostru, în care avem locații situate la nord de paralela 45° N, forma acestui "cerc" este cea a unei elipse în diagramele generate cu ajutorul programului Google Earth.

³³ sau 3' pe hărțile moderne (*Ibidem*).

³⁴ nu a fost primul! În 1958, Nicolae GOSTAR îl citează deja pe Mircea RUSU, cel care a (re)afirmat această ipoteză în 1954 (într-o notă și cu titlul de presupunere! Vezi **Anexa VII**) dar ea este deja consemnată la începutul secolului al XX-lea. În anul 1904, Fritz (Friedrich) PICHLER menționează Pecica printre cele 15 posibile locații ale Ziridavei (vezi **Anexa VII**). Nu am reușit să determin de la cine a preluat F. Pichler această ipoteză dar, probabil, ea își are "rădăcinile" în perioada de sfârșit a secolului al XIX-lea.

³⁵ Ion Horațiu CRIȘAN, *Dave și stăpînii lor. Ziridava*, în *Magazin istoric*, Anul XIV, nr. 6 (159), Iunie 1980, pp. 10–11. Articolul a fost publicat în secțiunea *2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent*.

³⁶ Ion Horațiu CRIȘAN, *Ziridava. Săpăturile de la „Șanțul Mare” din anii 1960, 1961, 1962, 1964 • Die Ausgrabungen der Jahre 1960, 1961, 1962 und 1964 vom „Șanțul Mare”*. Übersetzt von A. Tarnavski, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Arad / Komitee für sozialistische Kultur und Erziehung des Kreises Arad, Arad, 1978, 326 pg. + 66 pg. (130 planșe).

³⁷ și are rădăcini adânci în cultura română!

dintre localitățile ce au putut fi identificate în mod cert se dovedesc a fi greșite și de aceea ele nu pot fi luate *ad litteram*³⁸. Academicianul Alexandru VULPE este, mai nou, de cu totul altă părere: Așa cum s-a demonstrat, în cazul fericit al unor identificări moderne, coordonatele – longitudinea și latitudinea – date de matematicianul din Alexandria (i.e. Ptolemeu - n.m.) se dovedesc a nu fi cu totul în afara realității, aceste date numerice indicând măcar zona în care trebuie căutată localitatea respectivă³⁹. Spectaculoasele rezultate obținute de o echipă interdisciplinară de la Universitatea Tehnică din Berlin, Departamentul de Geodezie și Știința Geoinformației par să confirme opinia lui Vulpe. Echipa berlineză susține că a reușit⁴⁰ să conceapă un mecanism, folosind *geodetic deformation analysis*, care, pretind ei, poate să corecteze greșelile existente intrinsec în *Geōgraphikē hyphēgēsis* cu o marjă de eroare de circa 10–20 km. Astfel s-a reușit identificarea a jumătate din marile orașe germane cu echivalentul lor antic, demonstrând că acestea sunt cu un mileniu mai vechi decât se credea până acum⁴¹. În fapt, chiar și o simplă analiză⁴² a coordonatelor ptolemeice, în cazul unor locații dintr-o zonă relativ extinsă⁴³, poate produce rezultate remarcabile atunci când ea este făcută fără prejudecăți!

³⁸ Ion Horațiu CRIȘAN, *Burebista și epoca sa*, Ediția a doua revăzută și adăugită, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, 532 pg.; p. 333.

Viziunea simplistă și, pe alocuri, profund greșită a lui I. H. Crișan asupra lui Ptolemeu și a lucrării sale *Geōgraphikē hyphēgēsis* este sintetic prezentată în articolul *Cele mai strălucite orașe ale Daciei*, care a fost publicat în cadrul unei rubrici fixe, intitulată *Origini*, susținută de el în cotidianul *Scînteia tineretului* (6.06.1976). Articolul a fost republicat în cartea sa *Origini. Memoria pământului românesc*, Editura Albatros, 1977, 246 pg.; pp. 173–[175]. Vezi și **Anexa XIII, Notă**.

³⁹ *Istoria românilor*, vol. I: *Moștenirea timpurilor îndepărtate* (coordonatori: Mircea PETRESCU-DÎMBOVIȚA, Alexandru VULPE), Academia română, Secția de științe istorice și arheologice, Ediția a II-a, revăzută și adăugită (*editio princeps*, 2001), București, Editura Enciclopedică, 2010, XXXVI + 915 pg., 68 pl., ISBN 978-973-45-0608-8; ISBN 978-973-45-0609-5, vol. I; p. 441.

⁴⁰ Andreas KLEINEBERG, Christian MARX, Eberhard KNOBLOCH, Dieter LELGEMANN (eds.), *Germania und die Insel Thule: Die Entschlüsselung von Ptolemaios' "Atlas der Oikumene"*, WBG/Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 2010, 131 pg., ISBN(10) 9783534237579, ISBN(13) 9783534237579.

⁴¹ vezi și Matthias SCHULZ, *Mapping Ancient Germania. Berlin Researchers Crack the Ptolemy Code*, în *Der Spiegel*, 10/01/2010 (disponibil și la <http://www.spiegel.de/international/zeitgeist/0,1518,720513,00.html#ref=rss> -accesat 30.08.2011).

⁴² vezi și studiul meu *Este Timișoara antica Zurobara? NU ! Și totuși, unde este Zurobara?* (în curs de publicare).

⁴³ Banatul istoric.

Dar, totuși, pe ce și-a bazat I. H. Crișan "identificarea" Ziridava ≡ "Șanțul Mare" (Pecica)?

Trei sunt argumentele invocate constant de acesta:

1. Descoperirile arheologice de la "Șanțul Mare"; unele dintre acestea sunt remarcabile dar nu a fost descoperită nicio dovadă epigrafică că aici ar fi fost Ziridava⁴⁴.
2. Traducerea și interpretarea abuzivă a termenului *polis* folosit de Ptolemeu pentru Ziridava (și, în general, pentru toate așezările menționate de el!) (vezi Anexa I, B.);
3. O critică illogică a soluției oferite de Vasile PÂRVAN⁴⁵, cel care⁴⁶, în anul 1926, propusese dubitativ locația Ziridavei la Cenad, jud. Timiș⁴⁷ bazându-se pe descoperirile arheologice de factură romană⁴⁸ din arealul localității. În opinia lui I. H. Crișan⁴⁹, chiar *Dacă locuirea în epoca romană la Cenad ne este dovedită prin abundente materiale arheolo-*

⁴⁴ Deocamdată putem spune că în cele patru campanii de săpături [din 1960, 1961, 1962, 1964] întreprinse la Pecica n-am găsit un asemenea document [epigrafic] (I.[on] H.[orațiu] CRIȘAN, *Ceramica de import în așezarea dacică de la Pecica*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie – Cluj-Napoca*, XVIII, 1975, pp. 35 (1)–45 (11); p. [35 (1)]).

⁴⁵ Vasile PÂRVAN, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tomul III, Mem. 2, Cvltvra Națională, București, 1926 (ediția a II-a, critică, îngrijită, note, comentarii și postfață de Radu FLORESCU, Editura Meridiane, București, 1982 și 1984, 608 pg.), 851 pg. + Lucrare însoțită de 462 figuri, 43 planșe și 4 hărți; p. 260 (153): *Ziridava* [Ziridava]. Necunoscut. Așezat de Ptolemaeus în extremitatea V al Daciei, către Tisa mijlocie: **poate** (s.m.) pe Mureș, la Cenad, unde s-au găsit și resturi romane ... (vezi și **Anexa VII**). Dar pe harta intitulată *Expansiunea getică în Evropa centrală și sud-estică în mileniul I A. Chr. de la finele cărții, Ziridava?* (cu semnul întrebării!) este trecută pe malul drept (sic!)* al *Marisus f.* (râul Mureș).

* este vorba de o greșală (Cenadul nu a fost localizat niciodată pe malul drept al râului Mureș) sau această poziție arată nesiguranța lui V. Pârvan ori acesta (? sau cel care a executat harta?) a copiat doar locația direct de pe harta realizată de Karl Wilhem Ludwig MÜLLER și publicată în 1901 (vezi **Anexa VI, Addendum**, [harta] **19** și nota **55**).

⁴⁶ în fapt, Vasile PÂRVAN doar a preluat această identificare de la Karl Wilhem Ludwig MÜLLER (1883), care, la rândul său, o preluase de la Christian Matthias Theodor MOMMSEN (1873) (vezi **Anexa VI**, nota **11**).

⁴⁷ vezi **Anexa VII**, anul 1926.

⁴⁸ Alexandru FLUTUR, *Cărmizile ștampilate ale legiunii XIII Gemina de la Cenad și Sânnicolau Mare*, în *Analele Banatului*, Serie nouă, Arheologie–Istorie, XVIII, 2010, Editura MEGA, Cluj Napoca, 2010, ISSN 1221-678X; pp. 63–67; p. 65: ... cel mai probabil tot materialul de construcție roman [provenit de la Cenad și Sânnicolau Mare] a fost adus [în evul mediu] de la Alba Iulia. ... încă nu este demonstrată existența unor castre la Cenad [p. 66] și Sânnicolau Mare. Din păcate, ipoteza aceasta a prezenței constante a soldaților romani pe Mureș în zona de câmpie, prin fortificații, a fost transformată în certitudine și este perpetuată în studiile privind istoria militară a Daciei romane, deși n-a fost confirmată până acum de cercetările arheologice.

gice⁴⁸, deocamdată nu cunoaștem de aici decât doar câteva fragmente ceramice dacice provenite din descoperiri întâmplătoare ... Așadar, la Cenad nu se cunoaște o așezare dacică care în secolul I [e.n.] să justifice calificativul de polis, precum locația de la "Șanțul Mare" (Pecica). Deci, Ziridava nu poate fi la Cenad! Dar chiar Crișan menționează clar că, în fapt, Pînă acum (i.e. 1965/'78 -n.m.) nu s-au făcut săpături sistematice (de oarecari proporții) pe teritoriul comunei [Cenad]⁵⁰! Iar în atari condiții era illogic să presupui, în 1965 și 1978, că astfel de săpături viitoare nu vor putea releva o mare *dava* chiar și la Cenad. În fapt, I. H. Crișan doar a încercat să invalideze elegant ipoteza lui V. Pârvan⁴⁵ și a promovat

Liviu MĂRUIA, Dorel MICLE, Adrian CÎNTAR *et al.*, *ArheoGIS – Baza de date a patrimoniului arheologic cuprins în Lista Monumentelor Istorice a județului Timiș. Rezultatele cercetărilor de teren*, Editura BioFlux, Cluj-Napoca, 2011, 601 pg., ISBN 978-606-8191-23-2; p. 80: [**CENAD** (comună, jud. Timiș) TM-I-s-A-06055]... *Pe baza datelor acumulate și publicate până în prezent, nu există nici o dovadă a unui nivel de locuire romană* (sb.a.) [la Cenad], *piesele invocate fiind într-adevăr romane, dar aflate în context secundar, probabil rulate în evul mediu.*; p. 471: [**SÂNNICOLAU MARE** (oraș, jud. Timiș) TM-I-s-B-06084, pp. 466–471] ... „așezarea” romană de la Sânnicolau Mare nu există în realitate ...

Adrian BEJAN, Liviu MĂRUIA, Daniela TĂNASE, *Un mormânt cu podoabe de aur din epoca sarmatică timpurie descoperit la Sânnicolau Mare – Seliște (jud. Timiș), în Analele Banatului, Serie nouă, Arheologie–Istorie, XIX, 2011, Muzeul Banatului Timișoara, Editura Mega, Cluj-Napoca, ISSN 1221–678X, p. 162: Problematika privind controlul roman al văii inferioare a Mureșului, respectiv sectorul Bulci (jud. Arad) – Szeged (Ungaria), reprezintă un subiect larg dezbătut în literatura de specialitate, asupra tuturor descoperirilor „romane” din acest sector (Bulci, Cladova, Aradu Nou, Periam, Sânnicolau Mare, Cenad, Szeged) persistând foarte multe urme de îndoială. Situația așezărilor „romane” de la Sânnicolau Mare, care se înscrie în același context al ambiguităților și al lipsei unor probe științifice palpabile ... Pe baza datelor acumulate în urma unor investigații care s-au întins pe o perioadă de 12 ani (1995–2007), în hotarul localității Sânnicolau Mare nu au fost evidențiate nici un fel de vestigii romane, chiar dacă au fost cercetate locațiile vizate de descoperiri atribuite acestei perioade, atât prin săpături arheologice sistematice, cât și prin cercetări de teren. „Așezarea” și „necropola” romană sunt, evident, confuzii ale literaturii mai vechi, dar care au fost preluate, fără verificare faptică, și de literatura de specialitate ulterioară. Pentru tranșarea definitivă a prezenței romane pe Mureșul Inferior și în Banatul de Câmpie în ansamblu, este absolut necesară demararea unor investigații interdisciplinare, prin cercetarea întregului areal vizat (cu o lămuritoare analiză critică a bibliografiei mai vechi).*

⁴⁹ preluată de la Mircea RUSU (vezi **Anexa VII**, 1954–'55).

⁵⁰ Ion Horațiu CRIȘAN, *Ziridava. Săpăturile de la „Șanțul Mare” din anii 1960, 1961, 1962, 1964 • Die Ausgrabungen der Jahre 1960, 1961, 1962 und 1964 vom „Șanțul Mare”. Übersetzt von A. Tarnavschi*, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Arad / Komitee für sozialistische Kultur und Erziehung des Kreises Arad, Arad, 1978, 326 pg. + 66 pg. (130 planșe); p. 191 și *Idem*, *Ziridava*, în *Apulum*, V, Arheologie–Istorie–Etnografie, Acta Musei Apulensis, MCMLXV (i.e. 1965 -n.m.), Editura Științifică, București, 662 pg.; pp. 127 (1) – 135 (9); p. 128 (2).

o altă locație, care să fie cât mai apropiată⁵¹ de cea oferită de celebrul istoric⁵². În niciun moment el nu și-a pus problema că, poate, coordonatele ptolemeice ale Ziridavei nu o așează în *extremul V al Daciei, către Tisa mijlocie: poate pe Mureș, așa cum susținuse Vasile PÂRVAN*⁴⁵.

În final, nu putem să nu observăm că argumentele invocate de I. H. Crișan nu-l îndreptățesc pe acesta să afirme că *am identificat / am identificat ipotetic* (sic!) / *am presupus*⁵ că Ziridava este la "Șanțul Mare" (Pecica). El nu a reușit să demonstreze – adică, să dovedească! – faptul că situl "Șanțul Mare" (Pecica) este antica Ziridava ci doar a postulat acest lucru (vezi și Anexa XIV).

Din punct de vedere metodologic este inacceptabil să propui o indentificare ori să

⁵¹ "Șanțul Mare" este la 31 km est de comuna Cenad, jud. Timiș. Diferența latitudinală dintre cele două locații este de doar 1' 10".

⁵² Radu FLORESCU, cel care a îngrijit ediția din 1982 a *Geticei* lui V. Pârvan, a încercat inutil să împace "capra și/cu varza" prin lansarea unor speculații fără niciun suport: [Ziridava] Necuprinsă de [I. I.] RUSSU în glosarul lui (i.e. *Limba traco-dacilor*, București, 1959 -n.m.) deși ar putea fi raportată cu un coeficient mare de probabilitate la radicale sigure (?; vezi **Anexa XII**). Localizată ipotetic la Pecica – Șanțul Mare – unde este cunoscută prin săpături arheologice o importantă cetate (? -î.m.) getică (sau dacică? -î.m.) de pământ (? -î.m.) din sec. I î.e.n. – I e.n. Această cetate (? -î.m.) nu supraviețuiește pînă în epoca imperială romană (fals!)*. Pe de altă parte, după coordonatele lui Ptolemeu (care? -î.m.), așezarea ar cădea în afara graniței provinciei [romane Dacia] ([pe] riul Tisa) (fals! poziția anticei Ziridava față de cursul râului Tibiskos (i.e. Tisza? -n.m.))** nu poate fi determinată / specificată / indicată pe baza informațiilor existente în *Geōgraphikē hyphēgēsis* -n.m.). Corectarea zonală (cum se face concret această operație? -î.m.) – după situația Sarmizegetusei, a Arcidavei, a Diernei – este de +1° est. Aplicînd această corectură, situarea cea mai probabilă a Ziridavei romane este la Cenad. Ceea ce nu exclude ca Ziridava dacică să fi fost la Pecica, iar reconstituirea ei în epoca romană să se fi realizat mai jos pe Mureș, într-un punct de răscruce, ca și la Apulum, Buridava, etc. (Vasile PÂRVAN, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tomul III, Mem. 2, Cvltvra Națională, București, 1926 (ediția a II-a, critică, îngrijită, note, comentarii și postfață de Radu FLORESCU, Editura Meridiane, București, 1982 și 1984, 608 pg.), 851 pg. + Lucrare însoțită de 462 figuri, 43 planșe și 4 hărți; p. 549, nota 226).

* epoca imperială romană începe în anul 27 î.e.n. iar distrugerea așezării de la "Șanțul Mare" are loc la începutul sec. II e.n.; datarea s-a făcut de I. H. Crișan pe baza unei monede emisă de împăratul Traian în 108–110 e.n. (sau din 103 e.n. conform opiniei avansate de Corina TOMA, *Dacia de nord-vest în secolele II î.Hr – I d.Hr*, teză de doctorat, conducător științific: Ioan GLODARIU, Școala doctorală "Istorie, Civilizație, Cultură", Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 2007, mss).

** vezi anexa *Tibiskos* ≡ *Tisza sau Timiș?* din studiul meu *Este Timișoara antica Zurobara?* **NU ! Și totuși, unde este Zurobara?**, în curs de publicare).

afirmi o identitate bazându-te doar pe dovezi arheologice⁵³ și să ignori cu nonșalanță informațiile primare oferite de Ptolemeu, cel care este singurul garant al existenței Ziridavei în antichitate. Și aceasta pentru că Ptolemeu menționează doar 44 de așezări din Dacia, considerate de el a fi *mai vestite*⁵⁴, iar, în realitate, ... *numărul așezărilor geto-dacice mai importante, puse în lumină de cercetările arheologice, îl întrece pe cel menționat de Ptolemeu, ...*⁵⁵. Deci, așezarea dacică de la "Șanțul Mare" nu trebuia să fi fost cunoscută de Ptolemeu⁵⁶ ori neapărat indicată în *Geōgraphikē Hyphēgēsis*.

O "confuzie" inexplicabilă

Ion Horațiu CRIȘAN este foarte departe de adevăr atunci când afirmă că *Ziridava* lui Ptolemeu, ... *corespunde ca longitudine și latitudine cu așezarea de la Pecica*⁵⁷ ori când susține că *Ea* (i.e. așezarea dacică de la "Șanțul Mare" -n.m.) *corespunde cu aproximație coordonatelor geografice indicate de Ptolemaeus și am identificat-o cu Ziridava*⁵⁸. Coordonatele moderne ale sitului "Șanțul Mare" sunt Longitudine: 20° 59' 10" E / latitudine: 46° 09' 08" N. Coordonatele oferite de Ptolemeu pentru **Ziridava** ridică probleme complexe

⁵³ în maniera "Crișan" putem "boteza", fără probleme, orice sit arheologic, care conține vestigii geto-dacice ori romane, cu oricare dintre numele așezărilor din Dacia menționate de Ptolemeu și care nu au încă un corespondent modern cert. Dar acest lucru nu este știință ci ... naștere!

⁵⁴ Ptolemeu, *Geōgraphikē Hyphēgēsis*, Cartea III, capitolul 8, 4.

⁵⁵ *Istoria românilor*, vol. I: *Moștenirea timpurilor îndepărtate* (coordonatori: Mircea PETRESCU-DÎMBOVIȚA, Alexandru VULPE), Academia română, Secția de științe istorice și arheologie, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Enciclopedică, București, 2010, XXVII + 915 pg. + 68 planșe, ISBN 978-973-45-0608-8, 978-973-45-0609-5 (vol. I); p. 441.

⁵⁶ așezarea de la "Șanțul Mare" a fost distrusă la începutul secolului al II-lea e.n. iar Ptolemeu și-a conceput lucrarea cu mai bine de o jumătate de secol mai târziu.

⁵⁷ Ion Horațiu CRIȘAN, *Ziridava*, în *Apulum*, V, Arheologie-Istorie-Etnografie, Acta Musei Apulensis, MCMLXV (i.e. 1965 -n.m.), Editura Științifică, București, 662 pg.; pp. 127 (1) - 135 (9); p. 133 (7).

⁵⁸ I.[on] H.[orațiu] CRIȘAN, *Contribuții la problema lucrării podoabelor dacice*, în *Acta Musei Napocensis*, Comitetul de stat pentru cultură și artă, Muzeul de Istorie Cluj, Anuarul Muzeului de Istorie Cluj, nr. VI, 1969, p. 93.

Ion Horațiu CRIȘAN, *Ziridava. Săpăturile de la „Șanțul Mare” din anii 1960, 1961, 1962, 1964 • Die Ausgrabungen der Jahre 1960, 1961, 1962 und 1964 vom „Șanțul Mare”. Übersetzt von A. Tarnavschii*, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Arad / Komitee für sozialistische Kultur und Erziehung des Kreises Arad, Arad, 1978, 326 pg. + 66 pg. (130 planșe); p. 190.

deoarece **nu există un singur set de coordonate**⁵⁹! I. H. CRIȘAN a fost extrem de misterios și nu a specificat decât o singură dată⁶⁰ în întreaga sa operă, în iunie 1980 (vezi Anexa XIII), valoarea intrinsecă a coordonate ptolemeice la care s-a referit constant începând cu anul 1961: *Enumerînd orașele*² *Daciei, geograful (fals! cartograful -n.m.)*⁶¹ și *astronomul*⁶² *grec Ptolemeu menționa spre Tisa mijlocie (fals!)*⁶³ *o davă numită Ziridava, căreia îi indica drept coordonate geografice 45° 30' latitudine și 46° 20' longitudine*. Nu știu cum pot acestea corespunde cu aproximație coordonatelor 46° 09' 08" N / 20° 59' 10" E! Este un mister unde a găsit I. H. CRIȘAN aceste coordonate (i.e. 46° 20' / 45° 30') pentru că un *polis* numit Ziridava, care să fie definit de coordonatele invocate de Crișan, nu există în vreun manuscris ori lucrare tipărită a cartografiei ptolemeice⁶⁴. În fapt, Ptolemeu indică⁶⁵ chiar invers; Longitudinea* este la el de 45° 30' iar latitudinea* de 46° 20'. Iar explicația "gafei" lui I. H. CRIȘAN⁶⁶ este simplă; în lucrarea ptolemeică prima cifră oferă Longitudinea* iar a doua indică latitudinea* unei locații⁶⁷. Această tradiție ptolemeică a fost respectată de toți cei care i-au editat opera. Dar pentru că în epoca modernă ne-am obișnuit să definim o locație geografică mai întâi prin latitu-

⁵⁹ vezi **Anexa II, VII și XI**, nota 3 (pentru conceptul ptolemeic de Longitudine*/latitudine*).

Proiectând viziunea noastră modernă în trecut, avem impresia că fiecare locație ptolemeică este definită doar de un singur set de coordonate geografice de Longitudine*/latitudine*. Din păcate, lucrurile nu stau deloc așa! Aproape că nu există locație ptolemeică care să fie definită constant, în toate manuscrisele grecești ori latine și în edițiile tipărite, printr-un singur/același set de coordonate. De aceea, este imperios necesară o analiză critică extinsă, făcută cu bună credință și fără prejudecăți, asupra valorilor acestor coordonate pentru fiecare caz în parte.

⁶⁰ Ion Horațiu CRIȘAN, *Dave și stăpînii lor. Ziridava*, în *Magazin istoric*, Anul XIV, nr. 6 (159), Iunie 1980, pp. 10–11; p. 10.

⁶¹ în accepțiunea lui Ptolemeu, *geōgrafia* însemna doar *cartografie*³!

⁶² și nu numai!

⁶³ relația dintre râul Tisza și Ziridava nu este menționată direct ori indirect de către Ptolemeu (vezi anexa *Tibiskos* ≡ *Tisza sau Timiș?* din studiul meu *Este Timișoara antică Zurobara? NU! Și totuși, unde este Zurobara?* -în curs de publicare).

⁶⁴ vezi **Anexa II și VII**.

⁶⁵ conform unor anumite manuscrise și lucrări tipărite (vezi **Anexa II și III**).

⁶⁶ care nu a fost corectată printr-o erată publicată în numerele următoare ale revistei *Magazin istoric* (iulie–decembrie 1980).

⁶⁷ Ptolemeu, *Geōgraphikē Hyphēgēsis*, Cartea II, capitolul 1: ... *punînd [gradele de] Longitudine* înaintea celor de latitudine*, ...* .

dinea sa și apoi prin Longitudine⁶⁸, Crișan a făcut o "gafă" majoră⁶⁹ în cazul Ziridavei⁷⁰, care ne indică extrem de precis nivelul său de (ne)cunoaștere al operei ptolemeice și cât de mult au contat coordonatele ptolemeice în cadrul procesului său de "identificare" a Ziridavei cu locația "Șanțul Mare". Deci, analiza noastră trebuie să se refere la coordonatele ptolemeice de Longitudine* 45° 30' și latitudine* 46° 20'. Și nici acestea nu corespund (nici măcar cu aproximație!) cu cele moderne ale locației "Șanțul Mare" (20° 59' 10" E / 46° 09' 08" N)! De fapt, I. H. CRIȘAN a găsit aceste coordonate ptolemeice (i.e. 45° 30' / 46° 20')⁷¹ în singura ediție critică în limba română a capitolului despre Dacia⁷² din lucrarea *Geōgraphikē Hyphēgēsis* (vezi Anexa VI)⁷³. Iar traducătorii și editorii acestei ediții au uitat să menționeze explicit⁷⁴ care dintre aceste două coordonate este Longitudinea* și care latitudinea*. La fel cum au "uitat" să specifice și alternativa majoră a coordonatelor ptolemeice în cazul Ziridavei – i.e. 49° 30' / 46° 20' – corect oferită în ediția critică pe care și-au bazat demersul și care a fost publicată la

⁶⁸ doar o simplă convenție diferită de cea ptolemeică!

⁶⁹ confundând perechea ptolemeică de Longitudine*/latitudine* cu cea modernă de latitudine / Longitudine.

⁷⁰ Situația este aparent fără explicație; în același an, poate chiar anterior articolului din *Magazin istoric*, I. H. CRIȘAN publica un alt studiu din care se poate deduce faptul că el știa care este ordinea coordonatelor ptolemeice: *Ptolemeu, pe baza măsurărilor astronomice (fals! -n.m.)*^{74*}, fixează pentru fiecare localitate coordonatele geografice (longitudine și latitudine) ... (Ion Horațiu CRIȘAN, *O importantă contribuție la istoria Daciei în vremea lui Burebista*, în *Revista Arhivelor*, Anul LVII, Vol. XLIII, Nr. 2, Direcția generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, București, 1980 (*Dat la cules*: 29.III.1980; *Bun de tipar*: 30.VII.1980.), ISSN 0034-7043, pp. 168-175; p. 169).

⁷¹ enumerate conform convenției ptolemeice (i.e. Longitudine*/latitudine*).

⁷² Cartea III, capitolul 8.

⁷³ Ptolemeu, *Îndreptar geografic* (fals! cartografic), în Gheorghe ȘTEFAN, Vladimir ILIESCU, Virgil C. POPESCU [et al.] (eds.), *Fontes ad historiam dacoromaniae pertinentes / Izvoare privind istoria României*, [vol.] I. *Ab Hesiodousque ad Itinerarium Antonini / De la Hesiod la Itinerarul lui Antonius*, In aedibus Academiae Reipublicae Popularis Dacoromanae / Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1964; XXIII + 792 pg.; pp. [534]-557; p. 545.

⁷⁴ o fac doar **implicit** atunci când afirmă că *Principalul izvor al lui Ptolemeu pentru Îndreptar, mai ales pentru regiunile nordice* (fals!; pentru toate regiunile -n.m.), *a fost Marinus din Tir, un geograf din secolul al II-lea e.n., care a determinat primul* (fals!)* **longitudinea și latitudinea** (sb.m.) *localităților* (*Ibidem*, p. 534).

* Primul a fost Ptolemeu și el afirmă clar că a luat de la Marinus din Tir doar distanțele pe care le-a transformat în coordonate de Longitudine*/latitudine* (vezi **Anexa XI**).

Paris de către Karl Wilhem Ludwig MÜLLER în anul 1883⁷⁵ (Anexa VI). Deci, neștiința și/sau neglijența lui Ion Horațiu CRIȘAN, coroborată cu editarea defectuoasă a cartografiei ptolemeice de către traducătorii și editorii români⁷⁶, au condus la o situație impardonabilă, care trebuie corectată.

Unde este Ziridava?

Până la începutul secolului al XX-lea, **Ziridava** a fost localizată în peste **25 de locații distincte**⁷⁷: Arad(?); Bulci (jud. Arad); Cenad (jud. Timiș); Deva; Geoagiu (jud. Hunedoara); Govăjdia (jud. Hunedoara); Gyula (HU); Hațeg; Hunedoara; Miercurea Sibului (jud. Sibiu); Orăștie; *pe râul Moldova (sau Ialomița)*; Pecica (jud. Arad); Petroșani; Roman (jud. Neamț); Sebeș (jud. Alba); *nu îndepărtat de Sebeș* (jud. Alba); lângă Sebiș (jud. Arad); Sereď (districtul Galanta, regiunea Trnavský, SK); Sereca (jud. Hunedoara); Sibiu; Siret (jud. Suceava); Soroștin (jud. Sibiu); *Strehl* (Strei / râul!); Șaroș pe Târnave (jud. Sibiu), *Zigalia* (i.e. Jegălia, jud. Călărași?)⁷⁸. Majoritatea acestor "identificări" sunt simple afirmații de genul *Ziridava este la ...* și, de aceea, sunt fără mare valoare științifică. Doar în rare cazuri s-au adus și argumente, în general de natură arheologică⁷⁹, în favoarea unei localizări (vezi Anexa VII).

Metodologic, identificările locațiilor menționate de Ptolemeu care au rămas încă neidentificate, mai ales în cazul în care acesta este și singurul care le atestă existența, nu se poate face ignorând contextul informațional ptolemeic. În cazul Ziridavei, analiza paleografică și codicologică a manuscriselor ptolemeice din categoria *codices primarii* și *secundarii*, studiul celor mai importante ediții tipărite ale *Geōgraphikē Hyphēgēsis*

⁷⁵ Klaudiou Ptolemaiou *Geographike hyphegesis* / Claudii Ptolemæi *Geographia*. E codicibus recognovit, prolegomenis, annotatione, indicibus, tabulis instruxit Carolus Müllerus (i.e. Karl Wilhem Ludwig MÜLLER -n.m.). Voluminis primi, Pars Prima [cărțile I–III], (*Scriptorum Graecorum bibliotheca*, 65), Parisiis (i.e. Paris -n.m.), Editore Alfredo Firmin DIDOT, Institutu Francici Typographo, M DCCC LXXXIII. (i.e. 1883 -n.m.), [4] + 570 pg.; p. 448.

⁷⁶ vezi și **Anexa VI, Notă**: *Despre un inutilizabil "Îndreptar geografic" (fals! cartografic -n.m.) (1964).*

⁷⁷ probabil numărul lor este chiar mai mare!

⁷⁸ aici în ordine alfabetică. Pentru detalii, vezi **Anexa VII**.

⁷⁹ În cultura de limbă română nu am găsit nici măcar o singură analiză, oricât de "subțire", a coordonatelor efective oferite de Ptolemeu în vederea identificării Ziridavei.

precum și a principalelor ediții critice din secolul XIX și XXI (vezi Anexa II, III, IV și V), ne indică faptul că **nu există un singur set de coordonate** Longitudine*/latitudine* pentru această *dava*. Încă de la începutul secolului al XV-lea sunt atestate două seturi principale de coordonate distincte:

- **45° 30' / 46° 20'**, care ar situa Ziridava în *extremul de V al Daciei* (Vasile PÂRVAN)⁴⁵, și
- **49° 30' / 46° 20'**, care plasează *dava* chiar în centrul Daciei (vezi Anexa II și III).

De exemplu, *Codex Pluteus* 28.49 (O) indică coordonatele de 49° 30' / 46° 20' dar descendentele sale – *Codex Pluteus* 28.38 (B) și *Codex Pluteus* 28.09 (S) – oferă deja Longitudinea* de 45° 30'. În cazul *Codex Pluteus* 28.38 (B) se corectează această greșală iar operația este clar vizibilă pe manuscris (vezi Anexa II.B).

În a doua jumătate a secolului al XV-lea, manuscrise realizate de călugărul Nicolaus Germanus⁸⁰ sunt în aceeași situație; în *Codex Napolitanus Latinus V F. 32*⁸¹ avem 45° 30' / 46° 20' pentru ca în *Codex Pluteus* 33.03⁸² să găsim 49° 30' / 46° 20'⁸³ (Anexa III). Această bivalență a coordonatelor Ziridavei a condus rapid chiar la opinia că ar exista două dave distincte cu acest nume! În anul 1466, Nicolaus Germanus realizează o hartă, având două *Ziridana* inscripționate pe ea, pe care o include în manuscrisul executat pentru ducele Borso d'Este de Modena și Reggio (*Codex Ebnerianus*) iar în 1478⁸⁴ Arnold BUCKINCK⁸⁵ publică o astfel de hartă⁸⁶, inspirată după cea din *Codex*

⁸⁰ **Donnus** (i.e. Dominus -n.m.) **Nicolaus Germanus** [* ~1420; † ~1490]; călugăr benedictin, cartograf, cosmograf și astrolog, între 1466–'77 a realizat în Italia 19 codice ale cartografiei ptolemeice (mai multe informații despre el sunt disponibile și la *Catholic Encyclopedia*, <http://www.newadvent.org/cathen/11068a.htm> -accesat 30.08.2011).

⁸¹ datat ~1460–'66. Pe hartă corespunzătoare *Ziridana* este situată la [49° 30'] / [46° 10'] (vezi **Anexa III**).

⁸² datat 1467.

⁸³ ambele manuscrise aparțin primei sale versiuni (vezi **Anexa III**, nota 2 și 6–8).

⁸⁴ în a treia ediție tipărită a cartografiei ptolemeice (a doua care cuprindea și hărți).

⁸⁵ **Arnold BUCKINCK / BUCKING** [* ?, Köln; † ?]; gravor și tipograf german, a lucrat în Italia, primul artist care a reușit să graveze hărți pe plăci de cupru.

⁸⁶ ◀ *NONA* ◀ *EVROPE* ◀ ◀ *TABVLA* ◀ din *Claudii Ptholomei Alexandrini. Cosmographia ...* (colofon:) *Nvmeros Matematicos Inexplicabile Ferme Terre Astrorumque Opus Clavdii Ptolemaei Alexandrini Philosophi Geographiam Arnoldvs Bvckinck* (i.e. Arnold BUCKINCK -n.m.) *E Germania Rome Tabolis Aeneis In Pictoris Formatam Impressit. Sempiterno Ingenii Artificiique Monvmento.*

Ebnerianus, în faimoasa ediție, cea romană⁸⁷, a cartografiei ptolemeice (vezi Anexa VIII).

Analiza manuscriselor ptolemeice din categoria *codices primarii* și *secundarii* indică un grad foarte mare de probabilitate pentru ca Ziridava să fi fost definită de Ptolemeu prin coordonatele 49° 30' / 46° 20' (vezi Anexa II; această pereche de coordonate nu avea cum/de unde să-i fie cunoscută lui I. H. Crișan!). Acesta este și singurul set de coordonate indicat de ultima ediție critică a cartografiei ptolemeice⁸⁸. Totuși, pentru că nu avem o certitudine, probitatea științifică ne obligă să nu reducem analiza doar la această ultimă facilă posibilitate.

Determinarea teoretică a locației moderne a anticei Ziridava

Sintetic, informațiile de care avem nevoie în analiza noastră⁸⁹ se prezintă astfel:

Anno Dominici Natalis. M.CCCC.LXXVIII. VI. Idvs Octobris (i.e. 10.10.1478 -n.m.). *Sedente Sixto. IIII. Pont.[ifex] Max.[imus] anno eius .VIII.* (vezi **Anexa VIII**).

Nu este încă foarte clar cine este autorul/gravorul hărților din această ediție.

⁸⁷ *Ibidem*; hărțile din ediția 1478 au fost refolosite și pentru edițiile publicate tot la Roma în anii 1490, 1507 și 1508.

This [Latin edition of Ptolemy printed by Pietro de la Torre (Petrus de Turre) at Rome in 1490] was a reprint of the rare 1478 edition printed at Rome by Conrad Sweynheym and Arnold Buckinck, using the same copper plates. The plates, which are of very high quality of craftsmanship, were based on one of [Donnus] Nicolaus Germanus' copies, probably the Codex Ebnerianus [made in 1466 and] dedicated by Nicolaus to Duke Borso d'Este of Modena [and Reggio], which is now in the New York Public Library [, Rare Books and Manuscripts Division] (J.[ohn] Lennart BERGGREN, Alexander [Raymond] JONES, Ptolemy's Geography: An Annotated Translation of the Theoretical Chapters, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 2001, 192 pg., ISBN 0-691-01042-0; p. 126).

The [1478] atlas was reprinted in 1490 and 1507–08 from the same copperplates, with some difference in paper and watermark, and with subtle plate modifications (Thomas SUÁREZ, *Shedding the veil: mapping the European discovery of America and the world*, World Scientific, 1992, 203 pg., ISBN(10) 9810208693, ISBN(13) 9789810208691; p. 23).

⁸⁸ Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF et al. (eds.), *Ptolemaios Handbuch der Geographie*, (Griechisch–Deutsch), Schwabe Verlag AG, Basel, 2006, I-II Teilband + CD-Rom, 1018 pg., ISBN 3-7965-2148-7; p. 315.

⁸⁹ metodologia de analiză (vezi **Anexa XI**) și cele trei variante de calcul sunt prezentate pe larg în studiul meu *Este Timișoara antică Zurobara? NU ! Și totuși, unde este Zurobara?* (în curs de publicare). Această abordare a identificării locațiilor ptolemeice fără un cert corespondent modern este o **premieră**.

Fiind redundante, informațiile care nu au fost utilizate în analiza mea au fost omise.

localitatea antică ⁹⁰		Ptolemeu		A Z I		
		Long.*	lat.*	localitatea modernă	Longitudine	latitudine
Singidounon ⁹¹		45° 30'	44° 30'	Beograd ⁹² , RS	20° 27' 01" E	44° 49' 25" N
Partiskon		45°	46° 40'	Szeged, HU	20° 12' 15" E	46° 15' 11" N
Porolisson		49°	—	Măgura Pomăt ⁹³	23° 09' 25" E	—
Napuka		49°	—	Cluj-Napoca	23° 35' 16" E	—
Patruissa		49°	—	Turda	23° 52' E	—
Apulon		49° 15'	46° 40'	Alba Iulia Piatra Craivii sau ?	23° 34' 11" E 23° 29' 07.52" E ?	46° 04' 03" N 46° 12' 32.84" N ?
Zermizirga ⁹⁴		49° 30'	46°	Geoagiu Băi	23° 09' 42.62" E	45° 56' 08.49" N
			-----	Geoagiu	23° 12' E	45° 55' 12" N
			46° 15'	castrul de la <i>Cetatea Urișilor</i>	23° 11' 25" E	45° 53' 38" N
Ziridava	(1)	45° 30'	46° 20'	"Șanțul Mare" ⁹⁵	20° 59' 10" E	46° 09' 08" N
	-----	-----		-----	-----	
	(2)	49° 30'		"Cetățuie" ⁹⁶	23° 08' 43.82" E	46° 01' 0.89" N

⁹⁰ apud Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF *et al.* (eds.), *Ptolemaios Handbuch der Geographie*, (Griechisch-Deutsch), Schwabe Verlag AG, Basel, 2006, I-II Teilband + CD-Rom, 1018 pg., ISBN 3-7965-2148-7; pp. 311-319.

⁹¹ în cazul localităților *Singidounon* (l.gr.) / *Singidunum* (l.l.) (45° 30' / 44° 30') și *Partiskon* (l.gr.) / "Partiscum" (l.l.) (sic! toponimul **nu este atestat epigrafic** astfel) (45° / 46° 40') nu există diferențe între coordonatele edițiilor critice ale cartografiei din 1883 (**Anexa VI**) și 2006⁹⁰.

⁹² fortăreața Kalemegdan din centrul orașului Beograd, RS.

⁹³ satul Moigrad-Porolissum, comuna Mirșid, județul Sălaj.

⁹⁴ atestată epigrafic drept **Germisara** (*Corpus Inscriptionum Latinarum*, Volvmen III, Pars 1: *Inscriptiones Aegypti et Asiae. Inscriptiones provinciarum Europae Graecarum. Inscriptionum Illyrici partes I-V* (CIL, III/1), Editit TH.[eodorvs] MOMMSEN, Berolini (i.e. Berlin -n.m.), Apvd Georgivm Reimervm, MDCCCLXXIII (i.e. 1873 -n.m.); p. 921, inscripția nr. 1395; republicată în *Inscripții antice din Dacia și Scythia minor*, Academia de Științe Sociale și Politice, Institutul de istorie și arheologie Cluj-Napoca, Colecție îngrijită de D. M. PIPPIDI și I. I. RUSSU, Seria primă, *Inscripțiile Daciei romane*, Volumul III: *Dacia Superior*, 1: *Zona centrală* (I. D. R. III/3) (teritoriul dintre Ulpia Traiana, Micia, Apulum, Alburnus Maior, Valea Crișului), Adunate, însoțite de comentarii și indice, traduse de Ioan I. RUSSU, în colaborare cu ȚOctavian FLOCA și Völker Wollmann, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1984; pp. 237-238, nr. 239. *Germisara* este grafiată și drept *Germizera* (pe *Tabula Peutingeriana*, 8, 1), *Germigera* (în *Anonymi Ravennatis Cosmographia*, 4, 7), *Germizirga*, etc. (variantele oferite de manuscrisele ptolemeice – *Germizirga*, *Zermizirga*, *Zermizirga*, etc. – și de diferitele ediții ale cartografiei ptolemeice sunt mult prea numeroase pentru a fi menționate într-o notă; vezi **Anexa X**).

⁹⁵ lângă localitatea Pecica, jud. Arad.

⁹⁶ Cod LMI: HD-I-s-A-03151.02; cod RAN: 87870.01: Dealul "Cetățeaua" [sau "Cetățuie"] se află amplasat intravilan (în partea de SV [a satului Ardeu, comuna Balșa, jud. Hunedoara]), fiind mărginit de drumul județean 705 Geoagiu – Balșa ... conform C.F. nr. 1/localitatea Ardeu, Nr. topo 1568.

Ziridava (1): 45° 30' / 46° 20'. Acestea sunt coordonatele antice ale locației "identificate" de către I. H. Crișan cu așezarea dacică de la "Șanțul Mare" (Pecica).

Observăm că locația teoretică Ziridava (1) se află pe aceeași Longitudine* cu anticul *Singidounon* (45° 30'), care este localizat azi sub fortăreața Kalemegdan (20° 27' 01" E) din centrul orașului Beograd. Așadar, corespondentul modern al anticei coordonate 45° 30' este 20° 27' 01" E.

Latitudinea* Ziridava (1) (46° 20') este cu 20' mai mică decât cea a anticei *Partiskon* (46° 40'), care corespunde modernului Szeged⁹⁷ (46° 15' 11" N). Deci, Ziridava (1) este situată la 20' sud de *Partiskon*. Cele 20' antice corespund, în zilele noastre, la 30,83 km⁹⁸. Cu programul Google-Earth, măsurăm 30,83 km la sud de paralela 46° 15' 11" N =>

⁹⁷ identificarea *Partiskon* ≡ Szeged, HU este acceptată în literatura de specialitate (vezi *Inscripții antice din Dacia și Scythia minor*, Academia de Științe Sociale și Politice, Colecție îngrijită de D. M. PIPPIDI și I. I. RUSSU, Seria primă, *Inscripțiile Daciei romane*, Volumul III: *Dacia Superior*, 1: *Zona de sud-est (teritoriul dintre Dunăre, Tisa și Mureș)*, Adunate, însoțite de comentarii și indice, traduse de Ioan I. RUSSU, în colaborare cu Milena DUŠANIĆ, Nicolae GUDEA, Volker WOLLMANN, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1977 (*Inscriptiones Daciae et Scythiae minoris antiquae*, Academia Scientiarum Socialium et Politicarum Dacoromana, Edendas curaverunt D. M. PIPPIDI et I. I. RUSSU, Series prior, *Inscriptiones Daciae romanae*, Volumen III: *Dacia Superior*, 1: *Pars occidentalis (ager inter Danuvium, Pathisum et Marisiam)*, Collegit, commentariis indicibusque instruxit, Dacoromanice vertit Ioannes I. RUSSU, adsumptis in operis societatem Milena DUŠANIĆ, Nicolao GUDEA, Volker WOLLMANN, In aedibus Academiae Reipublicae Socialistae Romaniae, Bucurestii, MCMLXXVII), pp. 255–259: XLV. PARTISCUM (sic!) (*la Szeged–Seghedin, Ungaria*); vezi și analiza noastră *Partiskon* ≡ Szeged?!, anexă a studiului *Este Timișoara antica Zurobara? NU ! Și totuși, unde este Zurobara?* (în curs de publicare).

⁹⁸ vezi **Anexa XI, D** și *Ibidem*, nota 13.

Putem utiliza drept reper în calculele noastre și relația *Singidounon* – *Partiskon*. Între latitudinea modernă a fortăreței Kalemegdan și cea a orașului Szeged sunt 158,6 km. Acestei distanțe îi corespunde o diferență antică de 2° 10' (130') => 1,22 km/1'. Deci, unei diferențe de 20' (ptolemeice) îi corespund 24,4 km moderni. Cu programul Google Earth măsurăm 24,4 km la sud de paralela 46° 15' 11" N (Szeged) => 46° 03' 05" N. Locația astfel obținută, **Ziridava (1)b** (20° 27' 01" E / 46° 03' 05" N), se află la ~2,7 km nord-vest de centrul comunei Dudeștii Vechi, jud. Timiș și la circa 43* km de locația "Șanțul Mare" (Pecica). Locația teoretică **Ziridava (1)b** se află la 8,5 km** nord de **Ziridava (1)**.

* cu un minim de 39,5 km și un maxim de 46,5 km.

** cu un maxim de 19,5 km (vezi **Anexa IX**).

Această diferență apare deoarece Ptolemeu nu folosește o rezoluție³⁰ a hărților sale mai mică de 5' (i.e. 6' moderne). Zona comună a celor două locații teoretice **Ziridava (1)** și **(1)b** (vezi **Anexa IX**) ne indică faptul că metodologia de calcul a fost corectă în ambele variante.

45° 58' 30" N, care este latitudinea modernă corespunzătoare pentru Ziridava (1).

Deci, locația teoretică **Ziridava (1)** (20° 27' 01" E / 45° 58' 30" N)⁹⁹, care se află la jumătatea distanței dintre localitățile bănățene Valcani și Teremia Mică¹⁰⁰, este la ~45,8 km sud-vest¹⁰¹ de locația "Șanțul Mare", de lângă Pecica, jud. Arad (vezi Anexa IX).

Locațiile teoretice **Ziridava (1)** și **(1)b**⁹⁸ nu par a semna vreo locație care ar putea fi antica Ziridava¹⁰². Oricum, distanța mare^{98*, 101} dintre **Ziridava (1)/(1)b** și "Șanțul Mare" exclude posibilitatea ca situl de la Pecica să fi fost antica Ziridava.

⁹⁹ în fapt, pentru că coordonatele ptolemeice nu sunt statice ci "dinamice", coordonatele moderne ale sitului **Ziridava (1)** sunt definite de punctele: (a) 20°24'01" E / 46°01'30" N; (b) 20°27'01" E / 45°55'30" N; (c) 20°30'01" E / 45°58'30" N; (d) 20°27'01" E / 46°01'30" N (**Anexa IX**). Din aceleași motive, coordonatele moderne ale sitului **Ziridava (1)b** sunt definite de punctele: (a_b) 20°24'01" E / 46°03'05" N; (b_b) 20°27'01" E / 46°00'05" N; (c_b) 20°30'01" E / 46°03'05" N; (d_b) 20°27'01" E / 46°06'05" N.

¹⁰⁰ din județul Timiș.

¹⁰¹ cu un minim de 41 km și un maxim 50 de km.

¹⁰² Un motiv ar putea fi apa nepotabilă existentă în subsolul zonei: *Notăm, ca element de referință, faptul că la vest de meridianul ce trece prin Teremia Mare (i.e. 20° 31' 33" E -n.m.), pe câmpia dinspre Mocrin (i.e. Mokrin, RS -n.m.) și Teremia Mică, nu există nici o formă dunoidală (sic!; i.e. "tumul", movilă de pământ -n.m.)*, deși condițiile de relief sînt aceleași. O curiozitate, pe care o punem în legătură cu absența oricăror urme de locuire în acest sector și, implicit, a gustului sălcii, nepotabil, pe care îl are aici apa provenită din pînzele freatice* (sb.m.). (Constantin RĂILEANU, Octavian GOG, *Contribuții la problema continuității în vestul Banatului. Studiu preliminar topoarheologic și numismatic la Teremia Mare**, în *Banatica*, nr. VII (1983), Muzeul de Istorie al județului Caraș-Severin, Reșița, pp. [491]–507; p. 494).

* Articolul a fost atacat violent de Florin MEDELEȚ doar pentru folosirea necontrolată a terminologiei de specialitate de către amatori (i.e. Răileanu – Gog), care sunt autorii unor „ipoteze istorice” bizare (în cazul Cornești "Iarcuri") și care au distrus importante monumente prin cercetările lor invazive datorită lipsei de calificare (Florin MEDELEȚ, Ioan BUGILAN, *Contribuții la problema și la repertoriul movilelor de pământ din Banat*, în *Banatica*, nr. IX (1987), Muzeul de Istorie al județului Caraș-Severin, Reșița, 1987, pp. [87]–198; pp. 88–89; nota 12, pp. 89–90; p. 180).

Vezi și Sabin Adrian LUCA, *Descoperiri arheologice din Banatul românesc. Repertoriu*, Ediția a doua, revăzută și adăugită (*editio princeps*, Biblioteca Septemcastrensis, XVIII, Sibiu, 2006, 256 pg., ISBN(10) 973-7724-84-4; ISBN(13) 978-973-7724-84-7, disponibilă și la <http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/bibliotheca/banat%20repertoriu%20mare/cuprins1.htm> -accesat 30.08.2011), Muzeul Național Brukenthal, Bibliotheca Brvkenthal, XLVI, Sibiu, 2010, Editura Altip, Alba Iulia, 344 pg., ISBN 978-973-117-261-3; pp. 99–101: *Dudeștii Vechi*, pp. 247–248: *Teremia Mică*, p. 261: *Valcani*.

În opinia lui Liviu MĂRUIA, "sărăcia" actuală de situri arheologice din zonă este datorată doar unei carențe de cercetare (corespondență privată).

Ziridava (2): 49° 30' / 46° 20' (vezi și Anexa XI). La prima vedere, locația teoretică Ziridava (2) ar trebui căutată la est de aliniamentul Moigrad / Cluj-Napoca / Turda / Alba-Iulia (deci, la est de meridianul 23° 30' E), undeva la sud-est de Alba-Iulia. Dar, în acest caz, avem un reper mult mai bun¹⁰³, care este apropiat de Ziridava (2); o locație antică cu un corespondent modern sigur! Dacă luăm în considerare faptul că *Zermizirga* / *Germisara*¹⁰⁴ are coordonatele ptolemeice 49° 30' / 46° (sau 46° 15')¹⁰⁵ iar Ziridava (2) este definită ptolemeic de 49° 30' / 46° 20', atunci aceasta din urmă este situată pe aceeași Longitudine modernă cu *Germisara*¹⁰⁶, aflându-se chiar la mică distanță¹⁰⁷ de această locație spre nord¹⁰⁸.

¹⁰³ nu există certitudinea că *Apulon* a fost situată în vatra orașului Alba Iulia, este cetatea dacică de la Piatra Craivii ori s-a aflat într-o altă locație (necunoscută!), așa cum par a indica coordonatele ptolemeice la o analiză superficială (vezi și *infra*, nota 108).

¹⁰⁴ CIL, III/1, p. 921, 1395; IDR, III/1, pp. 237–238, nr. 239; vezi și **Anexa X**, **Anexa XI**, notele 17 și 18. Vezi și *supra*, nota 94.

¹⁰⁵ conform manuscrisului X (*Codex Vaticanus graecus* 191) (vezi și **Anexa X**).

¹⁰⁶ Arheologii afirmă că *Germisara* cuprindea în antichitate castrul militar cu *canabae*, așezarea civilă și *termae-le* (azi, Geoagiu Băi -n.m.). Castrul (~6 ha) identificat în urma cercetărilor de suprafață și a descoperirilor întâmplătoare, în hotarul localității Cigmău, pe platoul Turiac, în locul numit de localnici "Progadie" sau "Cetatea Urișilor", găzduia unitatea militară *Numerus Singuiariorum Britannicorum* (sic! *Numerus Singulariorum Britannicianorum* -n.m.). ... În vecinătatea castrului se află așezarea civilă identificată în "Lunca" dintre Cigmău și Geoagiu (pe o suprafață de 17,3 ha -n.m.). Pe malul stâng al pârâului Geoagiu existau cariere de piatră, iar sub actuala comună Geoagiu, se extindea necropola romană. (vezi *Raport de cercetare arheologică din 1998*, Cod RAN 89570.02 disponibil la <http://www.cimec.ro/scripts/arh/cronica/detalii.asp?k=1611> -accesat 30.08.2011). De asemenea, vezi **Anexa XI**, D.

¹⁰⁷ doar 5' (ori 20') ptolemeice (vezi **Anexa XI**, C).

¹⁰⁸ La prima vedere, aici apare una din acele situații ilogice pentru care *Geōgraphikē hyphēgēsis* poate fi iute repudiată; conform lui Ptolemeu, *Zermizirga* are Longitudinea* de 49° 30' iar *Apulon* de 49° 15' și cum *Apulon* este modernă Alba Iulia (sau cetatea de la Piatra Craivii ori ... ?) => *Zermizirga* este situată la **est** de Alba Iulia (23° 34' 11" E). Identificată fără dubiu la Geoagiu, *Zermizirga*/*Germisara* este situată între 23° 10'–12' E, iar locația ei modernă este la **vest** de Alba Iulia => coordonatele ptolemeice sunt greșite! Dar această concluzie poate fi ușor infirmată dacă analiza critică a coordonatelor ptolemeice pentru *Apulon*, pe care nimeni nu a realizat-o până acum, ar indica și alte seturi de coordonate pentru aceasta. Oricum, pentru cultura română contemporană a fost mult mai ușor să "adopte" necritic niște coordonate oferite de o jalnică ediție "critică" – i.e. cea din *Fontes ad historiam dacoromaniae pertinentes* / *Izvoare privind istoria României* – și să concluzioneze pe baza lor că Ptolemeu nu poate fi o sursă demnă de crezare.

Nu pot să nu observ că la doar ~11,5 km NNV de Geoagiu¹⁰⁹ se află cetatea dacică de pe dealul "Cetățuie"¹¹⁰ (23° 08' 43.82" E / 46° 01' 0.89" N), situată intravilan pe teritoriul administrativ al satului Ardeu, comuna Balșa, județul Hunedoara (vezi Anexa XI).

Scurtă recapitulare

-antica Ziridava este pomenită în antichitate doar de Ptolemeu, cel care o și definește cartografic;

-coordonatele ptolemeice ale anticei Ziridava nu au jucat vreun rol în procesul de "identificare" realizat de Ion Horațiu CRIȘAN în 1961 (gravă greșeală metodologică);

-datorită modului zbuciumat și nu pe deplin elucidat în care a supraviețuit *Geōgraphikē hyphēgēsis*, se impune a fi realizată o extinsă analiză critică a valorilor intrinseci ale coordonatelor ptolemeice existente în diferitele manuscrise ptolemeice¹¹¹;

-nu avem nevoie de valorile intrinseci ale coordonatelor ptolemeice pentru a calcula poziția modernă a unei necunoscute locații antice ci doar de diferențele de Longitudine*/latitudine* între diferitele locații ptolemeice iar acestea vor fi transformate în

De fapt, dacă luăm în considerare **doar diferențele** de Longitudine*/latitudine* între diferitele locații ptolemeice și le transformăm în distanțe (vezi și **Anexa XI, A.**), nu mai contează dacă, intrinsec, valorile de Longitudine*/latitudine* sunt "greșite" (acesta este *paradoxul ptolemeic*).

¹⁰⁹ în linie dreaptă, de la castrul militar de la *Cetatea Urișilor* la cetatea dacică de pe dealul "Cetățuie" sunt 14,1 km iar din Geoagiu Băi doar 9,1 km.

¹¹⁰ ori *Cetățeauă*, *Cetățeaua* sau *Cetățuia*. Punctul în care s-a construit cetatea dacică se află la SV de sat[ul Ardeu] și este izolat de terenul din jur prin văile Bozeșului și Madei, precum și prin pantele abrupte ce-l înconjoară. (Sabin Adrian LUCA, *Repertoriul arheologic al județului Hunedoara*, cu contribuții de Cristian ROMAN, Dragoș DIACONESCU și Cosmin SUCIU, Bibliotheca Septemcastrensis XIX, Editura Altip, Alba Iulia, 2005, 235 pg., ISBN 973-7724-60-7; p. 22).

Pentru mai multe amănunte despre situl arheologic de pe dealul "Cetățuie" – Ardeu, vezi și <http://www.ardeu.ro> ori <http://www.cetati.medievistica.ro/cetati/Transilvania/A/Ardeu/Ardeu.htm> (accesate 30.08.2011) sau studiile lui:

Iosif Vasile FERENCZ, C.[ristina] BODÓ, *Câteva considerații privind fortificația și așezarea dacică de la Ardeu (com. Balșa), jud. Hunedoara*, în *Istros*, 11, 2003, pp. 147-158.

Iosif Vasile FERENCZ, *Cetatea dacică de la Ardeu*, în *Magazin istoric*, anul XLI, SN, 4 (481), 2007, pp. 66-67.

Iosif Vasile FERENCZ, Cristian Constantin ROMAN, *The dacian fortress from Ardeu – research directions*, în *Acta Terrae Septemcastrensis*, IX, Sibiu, 2010, pp. 172-182 (disponibil și on line la <http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/ats/ats%209/ferencz.pdf> -accesat 30.08.2011).

¹¹¹ în orice fel de analiză este fundamentală acuratețea și corectitudinea informațiilor primare.

distanțe (refacem în sens invers metodologia ptolemeică de lucru);
 -nu există un singur set de coordonate ptolemeice în cazul Ziridavei;
 -doar coordonatele¹¹² **49° 30' / 46° 20'** oferă o soluție arheologică pentru identificarea Ziridavei iar aceste coordonate ne îndrumă spre cetatea dacică de pe dealul "Cetățuie".
 -ediția critică în limba română a capitolului despre Dacia din lucrarea *Geōgraphikē Hyphēgēsis*¹¹³ este incompletă și inutilizabilă¹¹⁴ în cadrul oricărui demers științific.

Concluzii

Coordonatele ptolemeice ale *polis*ului Ziridava nu susțin identificarea acesteia cu așezarea dacică de la "Șanțul Mare", de lângă orașul Pecica, județul Arad. În fapt, **Ziridava** a fost **cetatea dacică** de pe **dealul "Cetățuie"**, din arealul satului Ardeu, comuna Balșa, județul Hunedoara.¹¹⁵

¹¹² de care I. H. Crișan nu avea cunoștință!

¹¹³ Ptolemeu, *Îndreptar geografic* (fals! *cartografic*), în Gheorghe ȘTEFAN, Vladimir ILIESCU, Virgil C. POPESCU [et al.] (eds.), *Fontes ad historiam daco-romaniae pertinentes / Izvoare privind istoria României*, [vol.] I. *Ab Hesiodousque ad Itinerarium Antonini / De la Hesiod la Itinerarul lui Antonius*, In aedibus Academiae Reipublicae Popularis Dacoromanae / Editura Academiei Republicii Populare Romîne, București, 1964; XXIII + 792 pg.; pp. [534]–557.

¹¹⁴ vezi **Anexa VI, Notă**: *Despre un inutilizabil "Îndreptar geografic"* (fals! *cartografic* -n.m.) (1964).

¹¹⁵ Această concluzie **nu** este o **ipoteză** ci o certitudine atâta timp cât metodologia de identificare folosită nu este contestată și infirmată argumentat ori nu se descoperă o incontestabilă dovadă epigrafică în altă parte (șansele matematice ca acest ultim lucru să se întâmple sunt atât de mici – dacii nu prea scriau! – încât această posibilitate poate fi liniștit ignorată).

ANEXA I: Despre dacicele *poleis epiphanesterai*

A. Ptolemeu amintește¹ cele 44 de *poleis*-uri ale Daciei în următorii termeni:

Πόλεις δέ εἰσιν ἐν τῇ Δακίᾳ ἐπιφανέστεραι αἴδε·

Tălmăcirea acestei simple propoziții nu a întrunit consensul traducătorilor.

În 1926, Vasile PÂRVAN credea că este vorba despre *Orașe mai însemnate în Dacia*².

Traducătorii și editorii Radu HÎNCU și Virgil C. POPESCU scriu despre *Cele mai însemnate orașe din Dacia sînt următoarele: ...*³.

Ion Horațiu CRIȘAN supralicitează și specifică că este vorba despre *orașele cele mai strălucitoare din Dacia*⁴.

Renate BURRI, autoarea capitolului despre Dacia din ultima ediție critică a geografiei ptolemeice⁵, menționează *In Dakien liegen folgende bedeutendere Städte: ...*.

Sorin OLTEANU⁶ tâlcuiește *În Dacia orașe mai răsărite sunt acestea: ...*.

Dan UNGUREANU mi-a specificat⁷ că este vorba de *Orașe în Dacia mai vestite sunt acestea: ...* iar pentru că în limba greacă nu există articol (hotărît sau nehotărît), traducătorul poate opta și între:

¹ *Geographikē hyphēgēsis*, Cartea III, cap. 8, 6 (apud Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF, et al. (eds.), *Ptolemaios Handbuch der Geographie*, (Griechisch-Deutsch), Schwabe Verlag AG, Basel, 2006, I-II Teilband + CD-Rom, 1018 pg., ISBN 3-7965-2148-7; p. 314).

² Vasile PÂRVAN, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorică, Seria III, Tomul III, Mem. 2, Cvltvra Națională, București, 1926 (ediția a II-a, critică, îngrijită, note, comentarii și postfață de Radu FLORESCU, Editura Meridiane, București, 1982 și 1984, 608 pg.), 851 pg. + Lucrare însoțită de 462 figuri, 43 planșe și 4 hărți; p. 255 (151).

³ Ptolemeu, *Îndreptar geografic (fals! cartografic)*, în Gheorghe ȘTEFAN, Vladimir ILIESCU, Virgil C. POPESCU [et al.] (eds.), *Fontes ad historiam dacoromaniae pertinentes / Izvoare privind istoria României*, [vol.] I. *Ab Hesiodousque ad Itinerarium Antonini / De la Hesiod la Itinerarul lui Antonius*, In aedibus Academiae Reipublicae Popularis Dacoromanae / Editura Academiei Republicii Populare Romîne, București, 1964; XXIII + 792 pg.; pp. [534]-557; p. 545.

⁴ Ion Horațiu CRIȘAN, *Burebista și epoca sa*, Ediția a doua revăzută și adăugită (*editio princeps*, 1972), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, 532 pg.; p. 336.

⁵ Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF et al. (eds.), *Ptolemaios Handbuch der Geographie*, (Griechisch-Deutsch), Schwabe Verlag AG, Basel, 2006, I-II Teilband + CD-Rom, 1018 pg., ISBN 3-7965-2148-7; p. 315.

⁶ http://soltdm.com/sources/mss/ptol/ptol_dac.htm (accesat 30.08.2011).

⁷ corespondență privată; *Epiphanesterai* (ἐπιφανέστεραι) este comparativul lui *epiphanes* / *vestit* (de la verbul φαίνομαι / a apărea, a se vădi).

Orașele cele mai vestite din Dacia sunt acestea: ...

Orașe mai de văză din Dacia sunt următoarele: ...

B. Ce înțelegea Ptolemeu prin *πόλεις* / *poleis* (la plural; *polis* la singular) și cum trebuie tradus acesta sunt alte două probleme fără o soluție acceptabilă în acest moment în istoriografia română. Cei care s-au ocupat, direct ori indirect, de opera ptolemeică în cultura română au făcut o greșeală metodologică gravă atunci când au "decupat" Dacia din corpusul lucrării⁸ și au încercat analiza informațiilor oferite de Ptolemeu fără a ține cont de analogiile oferite chiar de acesta. De exemplu, este destul să menționăm că același⁹ termen *poleis* este folosit de Ptolemeu pentru a defini și cele 8 așezări ale iazigilor strămutați¹⁰, vecini cu geto-dacii pe râul *Tibiskos*¹¹, iar aceștia erau încă nomazi¹² în secolul al II-lea e.n. Ori, între un *polis* iazig și unul geto-dac nu poate fi chiar nicio legătură tipologică! De aceea, consider că orice încercare de "corsetaj" tipologic¹³ al termenului *polis* în context geto-dacic este hazardată.

⁸ vezi **Anexa VI, Notă**, argumentul 3.

⁹ termenul *polis/poleis* este folosit de Ptolemeu în întreaga sa lucrare, indiferent dacă definește locații, mai mari ori mai mici, din Galia, Germania *megales* (i.e. mare) ori *Albion* (i.e. insulele britanice).

¹⁰ *Geographikē hyphēgēsis*, III, 7, 2 (sau Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF *et al.* (eds.), *Ptolemaios Handbuch der Geographie*, (Griechisch-Deutsch), Schwabe Verlag AG, Basel, 2006, I-II Teilband + CD-Rom, 1018 pg., ISBN 3-7965-2148-7; pp. 310-311).

¹¹ vezi anexa *Tibiskos* ≡ *Tisza sau Timiș?* din studiul meu *Este Timișoara antică Zurobara? NU! Și totuși, unde este Zurobara?* (în curs de publicare).

¹² poate termenul mai corect ar fi acela de *pastorali*; există o diferență între *pastoral* (care implică mutarea constantă pe distanțe scurte pentru a găsi iarbă pentru animale) și *migrator*.

¹³ precum cel făcut de I. H. Crișan: *Ele* (i.e. *davele* -n.m.) *corespund acelor oppida din lumea celtică constituind aglomerări de tip protourban și îndeplinind, de fapt, funcțiunile orașelor din lumea mediteraneeană fără a avea însă aspectul edilitar al acestora. Așadar așezarea de la „Șanțu Mare” prin toate elementele sale se înscrie în rîndul acelor aglomerări de tip protourban numite dava în limba dacică și polis în textele de limbă greacă.* (Ion Horațiu CRIȘAN, *Ziridava. Săpăturile de la „Șanțul Mare” din anii 1960, 1961, 1962, 1964 • Die Ausgrabungen der Jahre 1960, 1961, 1962 und 1964 vom „Șanțul Mare”*. Übersetzt von A. Tarnavski, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Arad / Komitee für sozialistische Kultur und Erziehung des Kreises Arad, Arad, 1978, 326 pg. + 66 pg. (130 planșe); p. 190; vezi și *Idem, Burebista și epoca sa*, Ediția a doua revăzută și adăugită, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, 532 pg.; pp. 322-333).

În arheologia europeană, termenul de *oppidum* (*oppida* -pl.) este folosit pentru a descrie o **așezare celtică fortificată** care acoperă o **arie minimă de 15 ha** (sb.m.) (i.e. 150000 m²) (vezi

Observația lui Albert Lionel Frederick RIVET¹⁴, referitoare la *the meaning to be attributed to the word polis*, este de mult bun simț: *Technically, of course, it means "city", but its wide use, for example in the northern Britain and in free Germany, where no cities can have existed, shows that Ptolemy uses it simply for "place", or rather "place-with-a-name"* (sb.m.). *It is therefore legitimate to seek the identity of Ptolemy's poleis not only in towns but also in forts and even camps.* Subscriu la această opinie¹⁵.

cel puțin <http://www.oppida.org/index-en.html> -accesat 30.08.2011). Ori promotoriul "Șanțul Mare", care măsoara 120 m lungime și 60–70 m lățime* (Ion Horațiu CRIȘAN, *Ziridava. ...*, p. 13), (adică, ~7200–8400 m²), este de 18–21 de ori mai mic! Iar existența fortificației de lemn de pe promotoriul "Șanțul Mare" este doar postulată** de un Crișan plin de imaginație, care și oferă descrierea ei după ... scenele CL–CLIII ale Columnei lui Traian! (*Ibidem*, pp. 167–169; vezi și **Anexa XIV**)

* vizitând situl "Șanțul Mare" eu am avut impresia că platoul promotoriului este mai mic! (vezi și **Anexa XIV**).

** nicio urmă a ei nu a fost descoperită în timpul săpăturilor arheologice.

Ce afirma elegant John NANDRIS în 1980 a rămas încă valabil: *The acceptance by Crișan of the identity of the Dacian dava type of settlement with the Celtic oppidum* (pp. 28, 238) *is however questionable, and the characterization of oppida as 'powerful fortifications in stone' (p. 16) is misleading. The relationship of both forms to each other and to urbanism is a complex question, needing much further analysis.* (John NANDRIS, Crișan, I. H., *Burebista and His Time*. Bibliotheca Historiae Romaniae Monograph XX, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucharest, 1978, 253 pp. [review], în *The Slavonic and East European Review*, Vol. 58, No. 1 (Jan.[uary], 1980), pp. 124–126; p. 124).

Un prim pas clarificator a fost făcut de Gelu FLOREA, *Oppidum, Dava - câteva considerații terminologice*, în Corneliu GAIU, Cristian GĂZDAC et al. (eds.), *Fontes Historiae. Studia in honorem Demetrii Protase*, Biblioteca muzeului Bistriței, Seria Historica, 12, Editura Accent, Bistrița – Cluj-Napoca, 2006, 1048 pg., ISBN 973-8915-00-7; pp. 245–250; *Ibidem, Dava et Oppidum. Débuts de la genèse urbaine en Europe au deuxième âge du Fer*, Cluj-Napoca, Académie Roumaine, Centre d'études Transylvaines, 2011, 189 pg., ISBN 978-973-7784-54-4; cel puțin pp. [15]–21; [169]–175.

¹⁴ A.L.F. RIVET, *Some aspects of Ptolemy's Geography of Britain*, în *Littérature gréco-romaine et géographie historique*, [numéro spécial] *Caesarodunum*, IX bis, *Mélanges offerts a Roger DION* publiés par R.[aymond] CHEVALLIER, Bulletin de l'Institut d'Études Latines de l'Université de Tours, Paris, Édition A. & J. PICARD, 1974, XII + 498 pg.; pp. [55]–81; p. 67.

¹⁵ De exemplu, nu se poate susține că **Zeugma**, menționată de Ptolemeu printre cele 44 de *poleis-uri* ale Daciei, ar fi fost altceva decât un pod (de vase?) construit de romani în preajma sau după războaiele cu dacii (mai multe detalii în viitoarea mea carte, *Banatul în context ptolemeic*).

ANEXA II: Longitudinea Ziridavei în principalele manuscrise grecești

A. Codices primarii & secundarii. *Geōgraphikē Hyphēgēsis* a fost redescoperită la sfârșitul secolului al XIII-lea¹ de către Maximos Planudes². Acest manuscris era deja "corupt" de accidente de copiere ori de acțiuni deliberate de "corectare" sau "îmbunătățire" a textului ptolemeic³ și nu conținea hărți⁴. Au fost făcute mai multe copii ale acestuia înainte ca el să fie din nou pierdut. Cu această ocazie, copiii bizantini au intervenit în textul ptolemeic astfel încât cele 53 de manuscrise⁵ scrise în limba greacă⁶ care au supraviețuit sunt cunoscute drept "*revizuirea bizantină*"⁷. Tot cu această ocazie s-au realizat și primele hărți cunoscute azi⁸ care se bazează pe textul ptolemeic. Conform principalelor manuscrise grecești⁹, Longitudinea*¹⁰ polis-ului Ziridava este:

¹ probabil în anul 1296.

² **Maximos PLANUDES** (Μάξιμος Πλανούδης -l.gr.) [* ~1255-'60, Nicomedia; † ~1305, Constantinopol]; erudit bizantin, călugăr, teolog, traducător, editor, profesor, gramatic, matematician și ambasador.

³ care nu-l au drept autor pe Ptolemeu!

⁴ vezi și J.[ohn] Lennart BERGGREN, Alexander JONES, *Ptolemy's Geography: An Annotated Translation of the Theoretical Chapters*, Princeton University Press, Princeton, 2000 (și 2001), XIV + 192 pg., ISBN 0-691-01042-0, 0-691-09259-1; pp. 45-50.

⁵ din care cel puțin 10 sunt versiuni de bază (*codices primarii*).

⁶ din care doar 3 suntacompaniate de hărți.

⁷ *Ibidem*, pp. 41-45.

⁸ Există o consistentă polemică seculară referitoare la (non)existența hărțiloracompaniatoare în originalul lucrării ptolemeice din sec. II e.n., la faptul dacă Ptolemeu a realizat (sau nu!) el însuși hărțile de care vorbește în *Geōgraphikē Hyphēgēsis*, etc.

⁹ din păcate, nu am avut acces la toate manuscrisele (de ex.: C, F, N, V) pe care aș fi dorit să le consult.

¹⁰ latitudinea* **46° 20'** este oferită de majoritatea manuscriselor din categoria *codices primarii & secundarii* în cazul anticei Ziridava.

	Long.*	Denumire	Datare	Observații
A	49° 30'	<i>Codex Vaticanus Palatinus graecus 388</i> (Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma, IT)	~1435-'37, realizat de notarul Dukas pentru Joannes de Ragusa ¹¹	≡ <i>Codex Ingolstadiensis</i> apud K. W. L. Müller
B	45° 30' 49° 30'	<i>Codex Pluteus 28.38</i> (Biblioteca Medicea Laurenziana, Firenze, IT)	realizat la începutul sec. XV	aproiat de S ; provine din <i>Codex Pluteus 28.49</i> (O)
C		<i>Codex Parisinus supplementus graecus 119</i> (Paris)		
d	49° 30'	<i>Codex Laurentianus Conventi Soppressi 626</i> sau <i>Codex Florentinus Laurentianus Graecus Conventuum Suppressorum 626</i> (Biblioteca Medicea-Laurenziana)	realizat la începutul sec. XV, hărțile acestui manuscris au reprezentat modelul pentru majoritatea hărților publicate ulterior ¹²	copie directă a U
E	45° 30'	<i>Codex Parisinus graecus 1403</i>	copiat ~1462-'73, în Creta, de către Michael Apostoles ¹³	copie directă a Z (apud F. W. Wilberg; Anexa III)
F		Fragmentum Codex Fabricianus, bibliothecae universitaria Hauniensis graecus 23	~1300, azi este la Copenhaga	probabil provine din K
K	49° 30'	<i>Codex Constantinopolitanus Seragliensis graecus [GI] 57</i> (Serai Bibliothek SEE Topkapı Sarayı Müzesi, Kuütlüphane, Istanbul, TR)	~1300 AD, conține 26 de hărți regionale. Se bănuiește că a fost copia personală a lui Maximos Planudes, cel care a fost responsabil și de reconstrucția hărților	același format ca U
M m	49° 30'	<i>Codex Vindobonensis Historicus Graecus 1</i> (Österreichisches Nationalbibliothek, Wien)	datat 31.10.1454, pergament, 99 coli, 27 de hărți realizate de Cyriacus din Ancona ¹⁴	provine din d

¹¹ **Ivan STOJKOVIĆ** de Corvatie (sau Johannes Stoyci, John Stoicowic, Johannes de Ragusio, Jean de Raguse, Giovanni di Ragusa) [* 1395, Ragusa; † 20.10.1443, Lausanne]; teolog dominican, cardinal, mai multe amănunte la http://en.wikipedia.org/wiki/John_of_Ragusa (accesat 30.08.2011).

¹² Renate BURRI, *Die griechischen Handschriften der Geographie des Ptolemaios. Eine Geschichte der Wiederentdeckung* (teză de doctorat, Georg-August-Universität, Göttingen, 2010, mss); John M. MOORE, *The Manuscript Tradition of Polybius*, Cambridge Classical Studies, Cambridge University Press, Cambridge, New York, ..., 2011, 216 pg., ISBN(10) 0521188636, ISBN(13) 978-0-521-18863-0; pp. 90-91.

¹³ **Michele APOSTOLIO / Michel APOSTOLI(U)S** [* ~1422, Costantinopol; † 1480/18.07.1478, Creta]; umanist bizantin.

N		<i>Bodl.[eian]</i> 3376, ex <i>Selden. 41</i> (Bodleian Library, University of Oxford, UK; Summary Catalogue no. 3376, Shelfmark MS. Arch.[bishop John] Selden. B. 46, Catalogue Reference Quarto Catalogue I, <i>Cod.[ex] Seld.[en]</i> no. 41)	realizat înainte de 1305, fără hărți, cu o notă marginală care ar putea aparține lui Maximos Planudes	
O	49° 30'	<i>Codex Pluteus</i> 28.49 sau <i>Florentinus Laurentianus [Pluteus] graecus</i> 28.49 (Biblioteca Medicea Laurenziana, Firenze)	realizat la începutul sec. XIV	
P	45° 30'	<i>Codex Pluteus</i> 28.42 (Biblioteca Medicea Laurenziana, Firenze, IT)	19.05.1445, fără hărți, realizat de Demetrios Sgouropoulos pentru Francesco Filelfo	apropiat de B și S
R	49° 30'	<i>Codex Venetus Marcianus graecus</i> Z. 516 (= 904)	sec. XIV, Venezia	apud K. W. L. Müller (Anexa V)
S	45° 30'	<i>Codex Pluteus</i> 28.09 (Biblioteca Medicea Laurenziana, Firenze, IT)	realizat la începutul sec. XV, fără hărți, copiat de Leonardo Bruni ¹⁵ și un alt scrib, ambii elevii lui Manuel Chrysoloras ¹⁶	apropiat de B ; provine din <i>Codex Pluteus</i> 28.49 (O)
U	49° 30'	<i>Codex Vaticanus Urbinas graecus</i> 82 (Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma)	datat ~1300, conține 26 de hărți regionale (cele mai bune!), a fost copiat pentru împăratul bizantin Andronikos II Palaiologos ¹⁷ , manuscrisul a fost	un faximil al manuscrisului a fost publicat de Joseph FISCHER în 1932 (vezi Anexa III, p. 39, nota 17).

¹⁴ **Ciriaco de' Pizzicolti** (Pizzecolti) sau **Ciriaco d'Ancona** [* 31.07.1391, Ancona; † ~1453/'55, Cremona]; umanist italian, anticar, călător, numit câteodată *părintele arheologiei* (vezi http://en.wikipedia.org/wiki/Ciriaco_de'_Pizzicolti -accesat 30.08.2011).

¹⁵ **Leonardo BRUNI** (Leonardo Aretino) [* ~1370, Arezzo; † 9.03.1444, Firenze]; vezi http://en.wikipedia.org/wiki/Leonardo_Bruni

¹⁶ **Manuel** (sau Emmanuel) **CHRYSOLORAS** (Μανουήλ Χρυσολωρᾶς -l.gr.) [* ~1355, Constantinopol; † 15.04.1415, Konstanz]; umanist bizantin, ambasador, traducător (Homer, *Republica* lui Platon), profesor de limba greacă, pionier al introducerii clasicei culturi grecești în Italia la începuturile Renașterii (vezi și http://en.wikipedia.org/wiki/Manuel_Chrysoloras -accesat 3.08.2011).

¹⁷ **Andronikos II Palaiologos** [* 25.03.1259, Nicaea; † 13.02.1332, Constantinopol]; împărat bizantin, a domnit între 1282–1328.

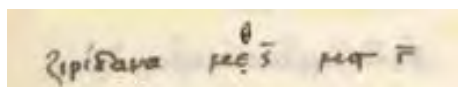
			adus la Firenze, IT de către Manuel Chrysoloras în 1397 ¹⁸	
V		<i>Codex Vaticanus graecus 177</i> (Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma)	datat ~1296, se presupune că ar fi aparținut lui Maximos Planudes ¹⁹	
W	49° 30'	<i>Codex Vaticanus graecus 178</i> (Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma)		apud K. W. L. Müller (vezi Anexa V)
X	49° 30'	<i>Codex Vaticanus graecus 191</i> (Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma)	copiat (dintr-un ipotetic E) de mai multe mâini și asamblat ~1296 ²⁰ , nu conține hărți, este singura copie care nu a fost influențată de "revizuirea bizantină" și conține multe nume și coordonate care diferă fundamental de celelalte manuscrise iar aceste diferențe nu pot fi explicate doar prin simple erori datorate copierilor succesive	conține un larg corpus de scrieri științifice. Textul <i>Geografie</i> a fost copiat inițial de 3 mâini distincte iar câteva pagini lipsă la început au fost înlocuite de o a patra mână.
Z	45° 30'	<i>Codex Palatinus graecus 314</i> (Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma)	copiat ~1470 de Michael Apostoles în Creta	textul pare să fi derivat dintr-un text original (ca cel al lui X) dar corectat masiv folosind un manuscris înrudit cu R-V-W-C.

¹⁸ Unii cercetători cred (greșit?!), că doar acest codex a stat la baza traducerii în limba latină făcute de către Giacomo d'ANGELO da Scarperia în 1406/'09 (apud Edmund [Boleslaw] FRYDE, *The early Palaeologan renaissance (1261–c. 1360)*, The medieval Mediterranean (vol. 27): Peoples, Economies and Cultures, 400–1453, BRILL, Leiden, 2000, 423 pg., ISSN 0928-5520, ISBN(10) 90-04-11714-8, ISBN(13) 9789004117143; p. 257).

¹⁹ o opinie contrară la Renate BURRI, *Die Wiederentdeckung der Geographie des Ptolemaios durch Planudes*, în *Antike Naturwissenschaft und ihre Rezeption* (AKAN), (Herausgegeben von Jochen Althoff, Bernhard Herzhoff, Georg Wöhrle), XIII (2003), ISBN 3-88476-595-7, ISSN 0942-0398, 180 pg.; pp. 127–136.

²⁰ *Codices graeci vaticani saeculis XIII et XIV scripti annorumque notis instructi*. Congessit enarravit eorumque specimina protulit tabulis CCV phototypice expressis Alexander TURYN, *Codices e Vaticanis selecti quam Simillime Expressi: series maior*, vol. XXVIII, Biblioteca Apostolica Vaticana, In civitate Vaticana, 1964, XVI + 206 + 205 (reproduceri) pg.; pp. 89–97.

B. Un 5 devine 9. *Geōgraphikē Hyphēgēsis* a fost scrisă în limba greacă iar numerele au fost exprimate prin intermediul literelor (sistemul de numerotație atic)¹⁹. În acest sistem de numerotație, numărul 5 este exprimat prin litera ε (epsilon) iar 9 prin θ (theta). Este foarte posibil ca existența celor două seturi de Longitudini* (45° 30' și 49° 30') în cazul Ziridavei să fie doar o simplă greșeală paleografică apărută în momentul copierii manuscriselor. Iar un exemplu²⁰ edificator în acest sens este *Codex-ul Pluteus 28.38 (B)* unde putem observa clar momentul în care 45° devine 49°:

Inițial, copistul a scris με (i.e. 45) pentru ca un corector (sau același scrib) să rectifice, imediat ori ulterior, prin înscrierea unui θ (theta/9) deasupra lui ε (epsilon/5) și a unui punct dedesuptul lui ε. Pentru că studiul paleografic indică fără dubiu faptul că *Codex Pluteus 28.38 (B)* provine din *Codex Pluteus 28.49 (O)*²¹ iar în acesta din urmă Longitudinea* Ziridavei este indubitabilă 49° 30', rectificarea nu a făcut decât să îndrepte o greșeală clară de copiere.

Nu putem afirma că inițial Longitudinea ptolemeică a Ziridavei a fost de 45° 30' deoarece manuscrisul X (*Codex Vaticanus graecus 191*), cel neinfluențat de "revizuirea bizantină", indică o Longitudine* de 49° 30' pentru Ziridava. Mai mult, Longitudinea* de 45° 30' nu este atestată nici în cadrul versiuni Ω (manuscrisele W, U, K) ori în cazul manuscriselor compozite (A, O)²². Acesta este și motivul pentru care **ultima ediție critică**²³ a *Geōgraphikē Hyphēgēsis* indică clar²⁴ Longitudinea* Ziridavei drept 49° 30'.

¹⁹ sau alfabetice grece / ionian / milesian / alexandrin.

²⁰ mulțumesc mult Renatei BURRI pentru că mi-a atras atenția asupra lui!

²¹ Sebastiano GENTILE, *La rinascita della Geografia di Tolomeo nel Quattrocento fiorentino*, în Leonardo, *genio e cartografo. La rappresentazione del territorio tra scienza e arte*. A cura di Andrea CANTILE, Firenze, Istituto geografico militare, 2003, 338 pg., ISBN(10) 8852300015, ISBN(13) 9788852300011; pp. 171-193.

²² vezi diagrama de supraviețuire a *Geōgraphikē Hyphēgēsis* (Fig. 1).

²³ Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF, et al. (eds.), *Ptolemaios Handbuch der Geographie*, (Griechisch-Deutsch), Schwabe Verlag AG, Basel, 2006, I-II Teilband + CD-Rom, 1018 pg., ISBN 3-7965-2148-7; p. 315.

²⁴ fără a menționa vreo alternativă.

Concluzia: este foarte puțin probabil ca Ptolemeu să fi indicat pentru Ziridava coordonatele $45^{\circ} 30' / 46^{\circ} 20'$, care ar plasa-o în *extremul V al Daciei, către Tisa mijlocie: poate pe Mureș*²⁵. Mult mai probabil, el a localizat **Ziridava** la $49^{\circ} 30' / 46^{\circ} 20'$, coordonate care o plasează chiar în inima Daciei. Totuși, pentru că nu avem o certitudine, probitatea științifică ne obligă să nu reducem analiza doar la această ultimă posibilitate.

²⁵ Vasile PÂRVAN, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tomul III, Mem. 2, Cvltvra Națională, București, 1926 (ediția a II-a, critică, îngrijită, note, comentarii și postfață de Radu FLORESCU, Editura Meridiane, București, 1982 și 1984, 608 pg.), 851 pg. + Lucrare însoțită de 462 figuri, 43 planșe și 4 hărți; p. 260 (153).

NOTĂ: manuscrisele* **B, P, S** fac parte din familia **σ** iar **E, H, Z, b** din familia **ζ** și acestea toate indică Longitudinea* Ziridavei drept $45^{\circ} 30'$.

O întrebare (fără răspuns în acest moment!): care a fost manuscrisul-sursă pentru familiile **σ** și **ζ** ?

* prezentarea pe larg a manuscriselor grecești este făcută în studiul meu *Este Timișoara antică Zurobara? NU ! Și totuși, unde este Zurobara?* (în curs de publicare).

ANEXA III: Coordonatele ptolemeice ale Ziridavei

A. Codices secundarii, manuscrise latine și principalele ediții tipărite

AN	EDIȚIA	Long.	lat.
sec. XIV	<i>Codex Athous Vatopedinus</i> 655 (L) în <i>Géographie de Ptolémée</i>, reproduction photolithographique du manuscrit grec du monastère de Vatopédi au Mont Athos, Exécutée d'après les clichés obtenus sous la direction de M.[onsieur] Pierre de SÉWASTIANOFF et précédée d'une introduction historique sur les Mont Athos, les monastères et les dépôts littéraires de la presque île sainte par Victor LANGLOIS, Paris, Ambroise Firmin DIDOT éditeur, Librairie des Firmin DIDOT Frères, Fils et Cie, photolithographie de [Imprimerie Rose-Joseph] LEMERCIER & Cie [a Paris], 1867, viij + 117 + [3] + o hartă + [CVII] pg.; pp. LXXVIII-LXXIX. Este copiat după <i>Codex Vaticanus Urbinas graecus</i> 82 (U). Pe harta corespunzătoare, Ziridava este localizată la SE de <i>apulon</i> (i.e. Alba Iulia? -n.m.) și la NE de <i>Zermizirga</i> (i.e. Geoagiu -n.m.): Denumirea <i>ζῖρι δαβα</i> este înscrisă într-un cartuș cu dimensiunile de 30' X 20'. Pe nedrept și fără argumente logice, <i>Codex Athous Vatopedinus</i> 655 (L) este considerat de unii cercetători greci a fi chiar manuscrisul descoperit de Maximos Planudes în 1296. Și în istoriografia română¹ el este ținut – nemeritat! (vezi și nota 45) – la mare cinste.	[49° 30']	[45° 30']

Notă: -cu cifre *italice* sunt identificate valorile existente în manuscrise/ediții și pe care, apoi, le-am explicat între **paranteze rotunde** dacă a fost necesar;
 -în cazul manuscriselor scrise în limba greacă, am efectuat direct translatarea din sistemul de numerotație atic (alfabetic grec);
 -între **paranteze drepte** sunt valorile citite direct de pe o hartă;
 -cu **asterix** (*) am notat toate coordonatele care pot fi citite (greșit!) și cu un grad mai mult (i.e. +1°)⁵.

¹ Nu înțeleg criteriile și mă întreb care or fi fost argumentele pe care s-a bazat Alexandru VULPE când a afirmat că *în cazul Daciei sunt importante hărțile păstrate de codicele Vatopedi (pl.[anșa] 48) și Urbinas 82, între care nu există deosebiri majore (Istoria românilor, vol. I: Moștenirea timpurilor îndepărtate (coordonatori: Mircea PETRESCU-DÎMBOVIȚA, Alexandru VULPE), Academia română, Secția de științe istorice și arheologice, Ediția a II-a, revăzută și adăugită (editio princeps, 2001), București, Editura Enciclopedică, 2010, XXXVI + 915 pg., 68 pl., ISBN 978-973-45-0608-8; ISBN 978-973-45-0609-5, vol. I; p. 406).*

~1400	<i>Codex Pluteus</i> 28.09 (S), manuscris în limba greacă, fără hărți, Biblioteca Laurenziana, Firenze, IT; p. 49r: <i>Ziridama</i> (așa! cu <i>m</i> !) are coordonatele:	45 30 (45° 30')	46 20 (46° 20')
1436	<i>Codex Pluteus</i> 30.05: <i>Ptolem[a]ei tabul[a]e</i> , (Colofon:) <i>Clavdiij Ptolomei Cosmos[g]raphie</i> (sic!) <i>Viri Alexandrini ...</i> , manuscris în limba latină, fără hărți, Biblioteca Laurenziana, Firenze, IT; p. 61v: <i>Ziridana</i>	49 1/2 (49° 30')	46 1/3 (46° 20')
1445	<i>Codex Pluteus</i> 28.42 (P), manuscris în limba greacă, fără hărți, Biblioteca Laurenziana; p. 51v: <i>Ziridaua</i>	45 30 (45° 30')	46 20 (46° 20')
~1460	<i>Codexul Wilton</i> (<i>The Wilton codex</i> , azi deținut de Huntington Library, California, USA), manuscris, 119 pg., 26 hărți; pp. 19v-20: pe harta <i>Descriptio • Nonae • • Tabulae • Evropaie •</i> (cota HM 10920), <i>Ziridana</i> :	[45° 30']	[46° 20']
~1460 - '66	<i>Codex [Napolitanus] Lat.[inus] V F. 32</i> , Donnus Nicolaus Germanus ² (prima sa versiune) ³ , manuscris ⁴ , Biblioteca Nazionale di Napoli, IT; toponimul apare drept <i>Ziridana</i> , pe hartă este la sud de <i>Zerñzir\ga</i> (i.e. <i>Zermizirga</i> -n.m.) și la SSE de <i>apulū</i> (i.e. Alba Iulia -n.m.).	45 1/2 (45° 30') [49° 30' sau ⁵ 50° 30']*	46 1/3 (46° 20') [46° 10' sau 47° 10']*

În 1937, după ce studiase codexul chiar acasă la el, pe Muntele Athos, Audrey DILLER afirma: [*the Vatopedi manuscript of Ptolemy*] *It is known chiefly for the maps accompanying the Ptolemy, which have received even more attention than they deserve* (sb.m.), ... (Audrey DILLER, *The Vatopedi Manuscript of Ptolemy and Strabo*, în *The American Journal of Philology*, Vol. 58, No. 2 (1937), pp. 174-184; p. 174 (disponibil și la <http://www.jstor.org/stable/290209> -accesat 30.08.2011).

În ceea ce privește lucrarea ptolemeică, *Codex Athous Vatopedinus* 655 (L) a fost doar copiat după *Codex Vaticanus Urbinas Graecus* 82 (U) (există o aceeași omisiune particulară în ambele manuscrise; *Ibidem*, p. 176).

² **Donnus** (i.e. Dominus -n.m.) **Nicolaus Germanus** [* ~1420; † ~1490]; călugăr benedictin, cartograf, cosmograf și astrolog, între 1466- '77 a realizat în Italia 19 codice ale geografiei ptolemeice (mai multe informații despre el sunt disponibile și la *Catholic Encyclopedia* <http://www.newadvent.org/cathen/11068a.htm> -accesat 30.08.2011).

³ în general se consideră că Nicolaus Germanus a produs manuscrise ale cartografiei ptolemeice în patru versiuni distincte⁷.

⁴ disponibil și sub formă de carte ori CD (*Codex Lat.[inus] VF 32. Claudii Ptolemaei, Cosmographia. Tabulae*, with an introduction by Lelio PAGANI, Magna Books, Leicester, England, 1990; grafica Gutenberg, 1975).

⁵ Cartograful (ori gravorul) a inscripționat în mod defectuos (chiar pe mijlocul căsuței) valorile numerice ale Longitudinii*/latitudinii* în cadrul geografic al hărții astfel încât mărimea gradelor poate fi citită corect drept 49° 30' ori greșit drept 50° 30' (i.e. Y°/corect sau Y° + 1°/incorect).

1466	<i>Codex Ebnerianus</i> [latinus] sau <i>Ebner Codex</i> ⁶ , manuscris, II + 103 + II pg., 27 de hărți; realizat ~1460-'66 de Donnus Nicolaus Germanus (<i>Hinc sequuntur tabulae per Nicolaum Germanum</i>) (a doua sa versiune) ⁷ , copie a unui manuscris ⁸ prezentat în martie 1466 ducelui Borso d'Este ⁹ , a fost și în posesia lui Hieronymus Guilelmus EBNER von Eschenbach ¹⁰ în 1737. -pe <i>Nona Europe tabula</i> apar două <i>Ziridana</i> ; prima este pe malul stâng al <i>tibiscus fl.</i> (i.e. Tisza -n.m.) iar a doua este la SE de <i>apulū</i> (i.e. Alba Iulia? -n.m.).	[45° 40']* [49° 40']*	[46° 20']* [46° 15']*
1467	<i>Codex Pluteus</i> 33.03, Donnus Nicolaus Germanus (prima sa variană), manuscris, Biblioteca Laurenziana, Firenze, IT; toponimul apare drept <i>Ziridana</i> .	49 1/2 (49° 30')	46 1/3 (46° 20')

⁶ Hărțile din familia *Codex Ebnerianus* au fost reproduse în *Geography of Claudius Ptolemy*, translated into English and edited by Edward Luther STEVENSON, with an Introduction by Professor Joseph FISCHER, New York, The New York Public Library, 1932 (reprint, New York, Dover Publications, 1991, 288 pg., ISBN(10) 0486268969, ISBN(13) 9780486268965), XVI + 167 pg., 116 unnumbered pg. of reproductions from *Codex Ebnerianus*, in folio. Un manuscris aparținând familiei *Codex Ebnerianus* este azi la New York Public Library, Manuscripts and Archives Division, cota NYPL MA 097.

⁷ In 1466, Donnus Nicolaus Germanus, ..., presented a manuscript *Geographia* of his making to Borso d'Este, Duke of Ferrara (sic!)⁹. ... The manuscript is still preserved in the Este library at Modena [IT]. This version⁶, of which several manuscript copies are known (printre care și cel de la New York Public Library -n.m.), was the basis for the maps in the first printed edition of the atlas, that of Bologna, 1477.

A little later (in 1467 -n.m.) Nicolaus [Germanus] again revised the *Geographia* ... with the addition of Scandinavia and other countries of the North [map] ... Nicolaus [Germanus] also added three new maps, of Scandinavia and the North, of Spain, and of Italy. In 1468, he produced his third recension of the *Geographia*, ... in this version were added two more [maps], Gaul and Palestine. From the maps of this (Nicolaus' third -n.m.) version of the *Geographia* were printed those of the Ulm editions of 1482 and 1486; and its influence can be seen in many later printed maps and atlases, such as the *Rome Ptolemy* of 1507 (și 1478/1490, 1508! -n.m.) (Leo BAGROW, R.[aleigh] A.[shlin] SKELTON, *History of cartography*, Transaction Publishers, 2009 (editio secunda), 312 pg., ISBN(10) 1412811546, ISBN(13) 9781412811545; pp. 78–79).

L. Bagrow și R. A. Skelton nu menționează și ultima versiune a lui Nicolaus Germanus reprezentată de BOZ (sau Zamoisky) codex (~1467).

⁸ reprodus in folio drept L'Atlante di Borso d'Este, *La cosmografia di Claudio Tolomeo della Biblioteca Estense Universitaria [di Modena]*. 1466, [Lat.[inus] 463 = alpha. X.1.3], Ars Illuminandi, Il Bulino, Modena, 2005, 256 pg., ISBN 88-86251-71-8.

⁹ **Borso d'Este** [* 1413; † 20.08.1471]; al treilea fiu ilegitim al marchizului de Ferrara, Niccolò III d'Este; 1.10.1450: devine *marchese di Ferrara*; 18.05.1452: este ridicat la rangul de duce de Modena & Reggio de către împăratul Friedrich III von Habsburg; 12.04.1471: este ridicat la rangul de duce de Ferrara de către papa Paul II.

¹⁰ **Hieronymus Wilhelm EBNER von Eschenbach** [* 1673; † 1752]; *Staatsarchivar* în Nürnberg, diplomat, istoric.

~1467	<i>BOZ</i> (sau <i>Zamoisky</i>) <i>codex</i> , [<i>Cosmographia Claudii Ptolomaei Alexandrini</i>], Donnus Nicolaus Germanus (a patra și ultima sa versiune), manuscris, 27 de hărți ptolemeice standard și încă 3 hărți noi, realizat la mănăstirea benedictină Reichenbach / <i>Kloster Reichenbach</i> , azi parte a localității Baiersbronn, Baden-Württemberg, DE. Singurul exemplar care a supraviețuit din această variantă a fost cumpărat la Paris de către Jan Sariusz ZAMOYSKI ¹¹ în anul 1573. În 1818 manuscrisul ajunge în biblioteca domeniului Zamoyski iar în anul 1946 este transferat la <i>Biblioteka Narodowa</i> , Warszawa, PL / Biblioteca Națională din Varșovia, PL (cota Rps BOZ 2/I-II) unde se află și astăzi. -pe harta [<i>Nona Europe tabula</i>], care este la p. [XIIIv], <i>ziridana</i> apare la SE de <i>apulū</i> (i.e. Alba Iulia? -n.m.).	[49° 30']*	[46° 20']*
1475	[<i>Cosmographia Ptolemæi</i>] (colofon:) En tibi lector <i>Cosmographia Ptolemæi</i> ab Hermano leuilapide Coloniensi ¹² \ Vicenciæ (i.e. Vicenza, IT -n.m.) accuratissime impressa. Benedicto Triuisano: & Angelo Micha-\ele præsibus. \ .M. CCCC. LXXV. IDI. SEPT.[EMBRI] (i.e. 13.09.1475; [143] file, este prima ediție tipărită a geografiei ptolemeice, fără hărți; traducerea îi aparține lui Giacomo d'ANGELO da Scarperia ¹³ , editată de Angelus VADIUS și Barnabus PICARDUS din Vicenza -n.m.), [286] pg.; p. [101].	49 1/2 (49° 30')	46 1/3 (46° 20')
1477	<i>Cosmographia Ptolemei</i> , prima ediție ilustrată cu hărți ¹⁴ a lucrării lui Ptolemeu, tradusă de umanistul italian Giacomo d'ANGELO da Scarperia și editată de <i>Philippus BEROALDUS et al.</i> , conținând 26 de hărți realizate de Taddeo CREVILLI din Ferrara, a fost publicată la <i>Bononie</i> (i.e. Bologna -n.m.), pentru <i>Johannes de Accursiis, Taddeo Crivelli, Dominicus et Ludovicus Rugerius</i> , de către Dominicus de Lapis în iunie 1477 (datată greșit 1462 în colofon). Ediție facsimil: <i>Cosmographia. Bologna, 1477</i> , cu o introducere de R.[aleigh] A.[shlin] SKELTON, <i>Theatrum Orbis Terrarum; a series of atlases in facsimile</i> , 1 st series, vol. 1, Amsterdam, N. Israel, Meridian Publishing Co., 1963; [150] pg.; p. [46] ¹⁵	49 1/2 (49° 30')	46 1/3 (46° 20')

¹¹ **Jan Sariusz ZAMOYSKI / Zamojski / Ioannes de Zamość** [* 19.03.1542, Skokówka, PL; † 3.06.1605, Zamość, PL]; mai multe informații sunt disponibile la http://en.wikipedia.org/wiki/Jan_Zamoyski (accesat 30.08.2011).

¹² i.e. Hermannus Levilapidensis / Hermanus Levilapis Coloniensis / Hermann Li(e)chtenstein din Köln [† 1494]; editor și tipograf.

¹³ **Giacomo** (Jacopo) **d'ANGELO da Scarperia** (sau Scarparia) / **Jacobus ANGELUS** [* ~1360(?), Scarperia; † ~1410-'11, Roma]; umanist renașcentist italian. Jacobus ANGELUS este cel care redenumeste *Geōgraphikē hyphēgēsis* drept *Cosmographia* odată cu traducerea ei la începutul secolului al XV-lea (~1406-'09). Pentru mult timp traduceri în limba latină vor purta acest titlu.

¹⁴ și prima carte din lume care conține hărți.

¹⁵ toponimul apare drept *Ziridaua* și nu este inscripționată pe *Tabula* [IX].

1478	- <i>Claudii Ptholomei Alexandrini. Cosmographia ...</i> (colofon:) <i>Numeros Matematicos Inexplicabile Ferme Terre Astrorumque Opus Clavdii Ptolemaei Alexandrini Philosophi Geographiam Arnoldvs Bockinck</i> (i.e. Arnold BUCKINCK -n.m.) <i>E Germania Rome Tabolis Aeneis In Pictoris Formata Impressit. Sempiterno Ingenii Artificiique Monimento. Anno Dominici Natalis. M.CCCC.LXXVIII. VI. Idvs Octobris</i> (i.e. 10.10.1478 -n.m.). <i>Sedente Sixto. IIII. Pont.[ifex] Max.[imus] anno eius .VIII.</i> - este una dintre cele mai faimoase ediții! Pe ◀ NONA ◀ EVROPE ◀ ◀ TABVLA ◀ sunt inscripționate două locații Ziridana ; prima este pe malul stâng al <i>Tibiscvs flv.</i> (i.e. Tisza -n.m.) iar a doua se situează relativ aproape de <i>Apvlvm</i> (Alba Iulia?) pe direcția SE (vezi Anexa VIII și Coperta I). Coordonatele celor două <i>Ziridana</i> ¹⁶ :	[45° 30']* [49° 30']*	[46° 20'] [46° 20']
1490 1507 și 1508	Hărțile din ediția 1478 au fost refolosite și pentru edițiile publicate la Roma în 1490, 1507 și 1508 ¹⁷ : -[<i>Clavdii Ptolemaei Geographiae</i>] (colofon:) <i>Hoc Opvs Ptholomei Memorabile Qvidem Et Insigne Exactissima Diligentia Castigatum Ivcondo Qvodam Caractere Impressvm Fvit Et Completvm Rome Anno A Nativitate Domini .M.CCCC.LXXXX. die. IV. novembris</i> (i.e. 4.11.1490 -n.m.). <i>Arte Ac Impensis Petri De Torre</i> (i.e. Petrus de TURRE -n.m.) ¹⁸ . - <i>In hoc operæ</i> (sic!) \ <i>hæc contine[n]tor GEOGRAPHIA CL. PTHOLEMÆI a plurimis viris utrisq[ue] linguæ doctiss. \ emendata: et cum Archetypo greco ab ipsis collata... Romæ Edibus Augusti MDVII</i> (colofon:) <i>Explicit Planisphærium Ptholemæi recognitum diligentissime \ a Marco Beneventano Monacho Coelestinorum quod antea in multis etia[m] antiquis exemplaribus latinis corruptissimum repe-\ riebantur. Nec no[n] Claudii Ptholemæi a plurimis viris utrisq[ue] linguæ doctiss. emendatu[m]; cum multis additionibus Romę No\ uiter impressum per Bernardinum Vanetu[m] de Vitalibus. Expe[n]sis \ Eva[n]gelista Tosino Brixiano Bibliopola. Imper\ -ante Julio II. Pont.[ifex] \ Max.[imus] Anno III Po[n]tificatus sui. Die. VIII. Septe[m]br. MDVII.</i> (i.e. 8.09.1507).		

¹⁶ coordonatele au fost deduse prin consultarea hărții din ediția 1486. *Ziridana* este situată la SE de *apulvm*.

¹⁷ *Clavdii Ptolemaei, Geographiae. Codex Vrbinas graecvs 82 ...*; [Series maior], Volumen XVIII (i.e. 19 -n.m.), *Lvgdvni Batavorum*, Apud E. J. Brill — Lipsiae, Apud Ottonem Harrassowitz, MCMXXXII (i.e. 1932 -n.m.); *Tomvvs prodromvs: Josephi FISCHER S.J. (ed.), De Cl.[avdii] Ptolemaei vita operibvs geographia praesertim eiusque fatis, Pars prior [vol. I]: Commentatio*, xvi + 605 pg.; pp. 340–342.

¹⁸ *This [Latin edition of Ptolemy printed by Pietro de la Torre (Petrus de Turre) at Rome in 1490] was a reprint of the rare 1478 edition printed at Rome by Conrad Sweynheym and Arnold Buckinck, using the same copper plates. The plates, which are of very high quality of craftsmanship, were based on one of [Donnus] Nicolaus Germanus' copies, probably the Codex Ebnerianus [made in 1466 and] dedicated by Nicolaus to Duke Borso d'Este of Modena [and Reggio], which is now in the New York Public Library [, Rare Books and Manuscripts Division] (J.[ohn] Lennart BERGGREN, Alexander [Raymond] JONES, *Ptolemy's Geography: An Annotated Translation of the Theoretical Chapters*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 2001, 192 pg., ISBN 0-691-01042-0; p. 126).*

1482	[<i>Cosmographia</i> , Donnus Nicolaus Germanus, după a treia sa versiune (<i>Wolfegg Codex</i>)] (colofon:) <i>Clavdii Ptolomei viri Alexandrini Cosmographie octavvs et vltimvs liber explicat opvs Donni Nicolai Germani secundvm Ptolomevm finit. Anno M CCCC LXXXII. Avgvsti vero Kalendas. XVII</i> (i.e. 16.07.1482 - n.m.). <i>Impr[essum] Vlme</i> (i.e. Ulm, DE -n.m.) <i>Per Ingeniosvm Virvm Leonardvm Hol</i> (i.e. Lienhart Holle - n.m.) <i>Prefat[i] Oppidi Cavis.</i> , [140] pg., [64] planșe, 32 hărți.		
1486	[<i>Cosmographia</i> , Donnus Nicolaus Germanus; o altă ediție tipărită la Ulm, DE] (colofon:) <i>Impressvm Vlme Opera Et Expensis Ivsti de Albano de Venetiis</i> (i.e. Giusto de Albano -n.m.) <i>Per Provisorem Svvm Iohannem Reger. anno. Domini. M.CCCC.-LXXXVI</i> (i.e. 1486 -n.m.); Prima hartă este semnată <i>Insculptum est per Johanne.[m] Schnitzer de Armszheim.</i> Pe • IOIA • EVRO • • PE TABVLA ¹⁹ <i>Ziridana</i> este la SE de <i>apulum</i> și are coordonatele de:	[49° 40']*	[46° 20']*
1482	<i>Geographia di Francesco Berlinghieri Fiorentino in terza rima et lingua toscana di\stincta con le sve tavo\le in varii siti et pro\vincie secondo la geographia et distin\ctione dele tauole di Ptolomeo, Cum gratia et Priuilegio,</i> (pe revers) <i>In qve\sto volume si contengono sep\te giornate della geog\raphia di Francesco Berlin\geri fiorentino allo il\lvstrissomo Federi\co dvca Dvr\bino;</i> în ediția a II-a, tipărită înainte de luna septembrie 1482: ... (colofon) <i>Impresso infirenze</i> (sic! <i>in Firenze</i> -n.m.) <i>per Nicolo [LAURENTIO] Tedesco & emendato con somma dili gentia dallo auctore [Firenze, 1482].</i> Prima ediție în vernacular. Nu este considerată o ediție standard a geografiei ptolemeice dar conține singurele hărți realizate în proiecția originală a lui Marinus din Tir. Conține și hărți moderne ale Spaniei, Franței, Italiei și Palestinei. Toate hărțile au fost vândute și separat. Pe TABVLA NONA DE VARSOP (sic!) <i>ZIRIDAVA</i> este la SE de <i>APVLO</i> (i.e. Alba Iulia? -n.m.).	49 1/2 (49° 30')	46 1/3 (46° 20')
1485	[<i>Claudii Ptolemæi Cosmographia</i> , [manuscriptum Parisinus] Latin[us] 4804] ²⁰ , manuscris copiat de Johannes de Kriekenborch după <i>codex Parisinus Latinus</i> 4803, traducerea lui Giacomo d'ANGELO da Scarperia, a fost în posesia regelui francez Louis XII (1498-1515), azi la Bibliothèque nationale de France; 162 pg., 26 de hărți ptolemeice și 4 hărți moderne; p. 45r: <i>Ziridana</i> : 59 (așa!) 1/2 – 46 1/3 -p. 121: <i>Evrope Ta\bola Nona</i> (pp. 119v-121r): <i>Ziridana</i> este la SE de <i>Apulū</i> (i.e. Alba Iulia? -n.m.):	59 1/2 (59° 30') [49 1/2] (49° 30')	46 1/3 (46° 20') [46 1/3] (46° 20')

The [1478] atlas was reprinted in 1490 and 1507-08 from the same copperplates, with some difference in paper and watermark, and with subtle plate modifications (Thomas SUÁREZ, *Shedding the veil: mapping the European discovery of America and the world*, World Scientific, 1992, 203 pg., ISBN(10) 9810208693, ISBN(13) 9789810208691; p. 23).

¹⁹ toponimul apare drept *Ziridana*.

²⁰ pe cotor.

1511	Clavdii PTHOLEMAEI Alexandrini[,] <i>liber geographiae cum tabulis et universali figura et cum additione locorum quae a recentioribus reperta sunt diligentia cura emendatus et impressus</i> , (colofon:) <i>Venetis per Iacobum Pentium de leucho</i> (i.e. Jacopo Pencio / Giacomo PENZIO de Leucho -n.m.), Anno domini M. D. XI. Die XX. Mensis Martii. (i.e. 20.03.1511 -n.m.), [VI + 155] pg.; p. [40, 49, 50].	49 1/2 (49° 30')	46 1/4 (46° 15')
1513 1966 1520 și 1522	<i>Claudii Ptolemei viri Alexandrini Mathematic[a]e disciplin[a]e Philosophi doctissimi Geographi[a]e opus nouissima traductione e Gr[a]ecorum archetypis castigatissime pressum, c[a]eteris ante lucubrationum multo pr[a]estantius ...</i> , (colofon:) Anno Christi opt. max. M D XIII. Marcii XII. (i.e. 12.03.1513 -n.m.) <i>Pressus hic Ptolem[a]eus Argentin[a]e</i> (i.e. Strasbourg -n.m.) <i>vigilantissima castigatione, industriaq[ue] Ioannis Schotti urbis indigen[a]e Regnante Maximiliano Caesare Semper Avgvsto</i> ; [2] + 5–60 pg. + [31] foi: 47 hărți (45 pagini duble); p. 24: toponimul apare drept <i>Ziridaua</i> . -ediție pregătită de Martin WALDSEEMÜLLER (hărțile) și Matthias RINGMANN. Ringmann a corectat textul edițiilor romane (din 1478/1490, 1507/1508) și cele apărute la Ulm (1482, 1486) folosind manuscrisul <i>Codex Vaticanus graecus 191 (X)</i> . Această ediție a stat la baza edițiilor publicate tot la Strasbourg în 1520 și 1522. Ediția din 1522 a fost realizată de către Laurentius Phrisius ²¹ (pe hartă toponimul apare drept <i>Ziridaua</i> și este situat la E de <i>Napuca</i>) (vezi 1535 și 1541): Ediția din 1513 a fost retipărită în facsimil: <i>Claudius Ptolemaeus. Geographia. Strassburg 1513 ...</i> , Rijksuniversiteit te Utrecht, Theatrum Orbis Terrarum. A series of atlases in facsimile, Second Series, Volume 4, Amsterdam, Theatrum Orbis Terrarum Ltd., 1966, XXII + [369] pg. Notă: este foarte clar că sursa textului ptolemeic era diferită de cea a hărților, care erau realizate/ copiate după alte hărți, și nimeni nu s-a preocupat să pună de acord informațiile conflictuale.	45 1/2 (45° 30')	46 1/3 (46° 20')
		<i>Nona Evrope Tabula:</i>	
		[49° 40']*	[46° 20']*
		[49° 30']*	[47° 30']*
1525	<i>Clavdii Pto\lemaei Geo\graphicae Enarrationis\ Libri Octo\ Bilibaldo Pirckeym/hero</i> (i.e. Willibald PIRCKHEIMER ²² -n.m.) <i>Interprete. Annotationes Ioannis De Regio Monte in errores commissos a Iacobo Angelo in translatione sua. Argentoragi</i> (i.e. Strasbourg -n.m.), Iohannes Grieningerus, <i>communibus Iohannis Koberger impensis excudebat</i> , 1525, 84 + [14] + [34] folio + [49] pg.; p. [65]: toponimul apare drept <i>Ziridana</i> . <i>Ziridaua</i> apare pe harta corespunzătoare [<i>Tabula .IX. Europae</i>] ²³ la E de <i>Napuca</i> (i.e. Napoca -n.m.):	49 1/2 (49° 30')	45 1/3 (45° 20')
		[49° 30']*	[47° 30']*

²¹ **Lorenz** (Laurent) **FRIES** [* ~1490; † ~1531-'32]; amănute la <http://www.mapforum.com/08/8fries.htm> -accesat 30.08.2011.

²² **Willibald PIRCKHEIMER** [* 5.12.1470, Eichstätt, Bavaria; † 22.12.1530, Nürnberg]; umanist renescentist, translator, jurist, figură proeminentă a orașului Nürnberg, prieten apropiat a lui Albrecht DÜRER și Erasmus din Rotterdam (vezi și http://en.wikipedia.org/wiki/Willibald_Pirckheimer -accesat 30.08.2011).

1533	<i>Klaudiou Ptolemaiou Alexandreōs Filosofou en tois malista pepaideumenou, peri tēs geōgrafias biblia ōktō, meta pasēs akribeias entypōthenta / Clavdii Ptolemaei Alexandrini philosophi cum primis eruditi, De Geographia libri octo, summa cum uigilantia excuse</i> (Colofon: <i>Etypothe en Basileia Par' Ieronymō tō Frōbeniō kai Nikolaō tō Episkopiō</i>), Basileae (i.e. Basel -n.m.), [Hieronymus Fraobenius, Nicolaus Episcopus], Anno M D XXXIII (i.e. 1533 -n.m.), [7] + 542 + [2] pg.; p. 186: <i>Ziridaaua</i> Cunoscută – pe nedrept! – și drept ediția Erasmus²⁴, este prima ediție tipărită în limba greacă. Ediția este bazată pe <i>Codex Vaticanus Palatinnus Graecus 388 (A)</i>, azi în Biblioteca Vaticanului.	49 30 (49° 30')	46 20 (46° 20')
1535 și 1541	<i>Clavdii Ptole\mæi Alexandrini Geographicae Enar-\rationis libri octo</i>. Ex Bilibaldi Pirckeymheri (i.e. Willibald PIRCKHEIMER -n.m.) Tra[ns]latione, Sed Ad Græca & Prisca Exemplaria À Mi-\chaële= Villanouano (i.e. Michael SERVETUS -n.m.)²⁵ Iam Primum Recogniti. Adiecta insuper ab eodem Scholia, quibus exoleta urbium no-\mina ad nostri secu\li morem expo\nuntur. ..., Lvgdvni (i.e. Lyon -n.m.), Ex Officina Melchioris et Gasparis Trechsel Fratrvm, M.D.XXXV. (i.e. 1535 -n.m.), 149 pg. <i>Ziridaaua</i> apare pe [Tabula •IX• Europae] la E de Napuca (i.e. Napoca -n.m.). A mai existat o ediție tipărită de Gaspar TRECHSEL la Wien în 1541 și vândută la Lyon de către Hughes de la Porte: <i>Clavdii Ptolemaei Alexan:\drini Geographicae Enarrationis, Libri Octo. Ex Bilibaldi Pircke.\ymeri tralatione, sed ad Græca & prisca à Michaële Villanouano secundó recogniti, & locis innumeris denuò castigati</i>. ... Prostat Lugduni (i.e. Lyon -n.m.) apud Hugonem à Porta, M. D. XLI. (i.e. 1541 -n.m.), 149 pg.; -p. 55: <i>Ziridana</i> Pe harta corespunzătoare [Tabula •IX• Europae], <i>Ziridaaua</i> apare la E de Napuca: Hărțile acestor două ediții au fost copiate după cele realizate de Laurentius Phrisius²⁰ pentru ediția geografiei ptolemeice publicată la Strasbourg în anul 1522.	[49° 30']* 49 1/2 (49° 30') [49° 30']*	[47° 30']* 45 1/3 (45° 20') [47° 30']*
1540, 1542, 1545,	<i>Geographia vniversalis, vetos et nova, complectens Clavdii Pto\lemæi alexandrini enarratio\nis libros VIII., Quorum primus noua translatione [Bilibaldi] Pirckheimheri (i.e. Willibald PIRCKHEIMER -n.m.) ... Succedunt tabulæ Ptolemaicæ, opera Sebastiani Mun\steri (i.e. Sebastian MÜNSTER -n.m.) nouo</i>	49 30 (49° 30')	46 20 (46° 20')

²³ la coordonatele 49 1/2 – 46 2/3 apare localitatea Zermizirga.

²⁴ **Desiderius Erasmus** din Rotterdam [* 28.10.1466, Rotterdam; † 12.07.1536, Basel].

²⁵ **Michael SERVETUS** aka **Miguel SERVET / SERVETO, Miguel De Villanueva, Michel De Villeneuve** [* 29.09.1511, Villanueva de Sijena; † 27.10.1553, Geneva] a corectat, completat și reeditat ediția din 1525 a lui Willibald PIRCKHEIMER folosindu-se de cea în limba greacă din 1533 precum și de alte ediții anterioare ale lucrării ptolemeice.

1552 și 1548	paratae modo. ..., Basileae (i.e. Basel -n.m.) apvd Henri\cvm Petrvn, Mense Martio. An.[no] M. D. XLII (i.e. .03.1542 -n.m.), [56] + 195 + [194] [=446] pg.; pp. 44–45 [101–102]: <i>Daciae situs</i>²⁶; pp. [257–258]: <i>Tabula Europae IX</i>²⁷. Ediția datorată lui Münster a fost tradusă în limba italiană (prima traducere într-o limbă modernă!) și a fost publicată (primul atlas de buzunar!) la Veneția în anul 1547: <i>Ptolemeo \ La Geografia \ di Clavdio Ptolemeo \ Alessandrino, \ Con alcuni comenti & aggiunte fat\ teui da Sebastiano munstero Ala\manno</i> (i.e. Sabastian MÜNSTER -n.m.), <i>Con le tauole non solamente \ antiche & moderne solite di stāpar-\si, ma altre nuoue aggiunteui di Me\ser Iacopo Gastaldo</i> (i.e. Giacomo GASTALDI -n.m.) <i>Piamōtese cos-\mographo, ridotta in uolgare Italia\ no da M. Pietro Andrea Mat-\tiolo</i> (i.e. Pietro Andrea MATTIOLI din Siena -n.m.) <i>Senese medico Eccellētissimo. \ Con l'aggiunta d'infiniti \ nomi moderni, di Città, Prouincie, Castella, et \ altri luoghi, fatta cō grandissima diligenza \ da esso Meser Iacopo Gastaldo, il che in \ nissun altro Ptolemeo si ritroua. \ Opera ueramente non meno utile \ che necessaria. \ In Venetia per Gio[u]ā. Baptista Pedrezano</i> (i.e. Giovanni Battista PEDREZANO -n.m.). \ <i>Co'l priuilegio dell' Illustriss. Senato Veneto per \ Anni x. M.D.XLVIII \ [Colophon:] In Vinetia, ad Instantia di messer Giouābattista Pedrezano \ librare al signo della Torre a pie del ponte di Rialto. \ Stampato per Nicolo Bascarini nel Anno del \ Signore. 1547. del mese di Ottobre.</i> Cartograful Giacomo GASTALDI²⁸ a adăugat două noi hărți moderne față de ediția lui S. Münster. Ziridava nu este inscripționată pe harta TABVLA EVROPAE IX.		
1561	<i>La Geografia di Clavdio Tolomeo Alessandrino, Nuouamente tradotta di Greco in Italiano, da Girolamo RVS-CELLI, Con Espositioni del medesimo, particolari di luogo in luogo, & uniuersali sopra tutto il libro, et sopra tutta la Geografia, ò modo di far la descrizione di tutto il mondo. Et con nuoue & bellissime figure in istampe di rame, oue, oltre alle XXVI antiche di Tolomeo, se ne son'aggiunte XXXVI altre delle moderne. Con la carta da nauicare, & colmodo d'intenderla, & d'adoperarla. Aggiuntoui vn pieno discorso di M. Gioseppe MOLETO Matematico. Nel quale si dichiarano tutti i termini & le regole appartenenti alla Geografia Al Sacratissimo et Sempre Felicissimo Imperator Ferdinando Primo. Con priuilegio dell' Illustrissimo Senato Veneto, et d'altri Principi per anni XV. In Venetia, Appresso Vincenzo VALGRISI, M.D.LXI. (i.e. 1561 -n.m.), 405 pg.; p. 156.</i>	49.30	46.20

²⁶ toponimul apare drept Ziridana.

²⁷ doar în cartușul *Tabula Europae IX* (pp. [257–258]), la *Civitates Daciae*, apar Ziridana, Tibiscum și Zuribara.

²⁸ **Giacomo** (Jacopo, Iacobo) **GASTALDI** [* ~1500, Villafranca Piemonte; † .10.1566, Venezia]; inginer și cartograf inovator, 1539: intră în serviciul Veneției, 1544: devine cosmograf oficial al *Serenissima Republica de Venesia*.

	Hărțile lui Gerardus MERCATOR au fost republicate ²⁹ și în atlasul <i>Theatrum Geographiæ Veteris, Duobus Tomis Distinctum</i> ³⁰ , Edente Petro Bertio Bevero (i.e. Petrus BERTIUS -n.m.). Christianissimi Galliarum Regis Ludovici XIII. Cosmographo., Luduni Batavorum (i.e. Leiden -n.m.) [& Amsterdam] excudebat typis suis Isaacus Elzevius (i.e. Isaac ELZEVIER -n.m.) sumptibus Iodoci Hondii (i.e. Jodocus HONDIUS <i>cel tânăr</i> -n.m.), anno 1618 (& 1619, Amsterdam -n.m.), 253 pg. -p. 85: $\mu\theta$ L' $\mu\varsigma$ γ <i>Ziridaau</i> 49 30. 46 20 S. <i>Caresten</i> (sic!; i.e. <i>Scaresten</i> /Soroștin, jud. Sibiu -n.m.) -pe EVR:[OPÆ] IX TAB:[ULA] <i>Ziridaau</i> este la coordonatele:	49° 30' [48°]	46° 20' [46° 30']
1597-1598	<i>Geografia cioè Descrittione Vniversale della terra</i> [.] Partita in due volumi, Nel primo de' quali si contengono gli Otto Libri della Geografia di Cl.[audio] TOLOMEO, Nuouamente con singolare studio riscontrati, & corretti dall'Eccell.[issi] ^{mo} Sig.[nore] Gio.[vanni] Ant.[onio] MAGINI Padovano Publico Matematico nello Studio di Bologna, Con vna larghiſſima & copiosiſſima spositione del medesimo sopra'l Primo de' detti Libri d'intorno à precetti & alle regole della Geografia. Nel secondo vi sono poste XXVII. Tavole Antiche di [Claudio] TOLOMEO, & XXXVII. altre Moderne [intagliate da Gerolamo PORRO], tutte reuisto & in alcuni luoghi accresciute & illustrate da ricchissimi Commentarij di detto Sig.[nore] Magini, ... Opera vtilissima & specialmente necessaria allo studio dell'Historie, Dal Latino nell'Italiano Tradotta dal R.[everendissimo] D.[omino] Leonardo CERNOTI Vinitiano[.] canonico di S.[an] Salvatore. Con due Indici copiosissimi. ..., In Venetia, M. D. XCVIII. (i.e. 1598; primul volum în 1597 -n.m.), Appresso Gio.[vanni] Battista [GALIGNANI], & Giorgio GALIGNANI fratelli, [2] + 62 + 21 + [14]; 212 + [30] pg.; [vol. I] <i>Geo-\graphiæ \ Vniversæ \ Tom Veteris, Tom \ Novæ Absolutissimom \ opus, doubus voluminibus distinctum, \ In quorum priore habentur \ Cl.[audii] Ptolemaei Pelvsiensis \ Geographicae enarrationis Libri octo: \ Quorum primum, qui præcepta ipsium facultatis omnia complectitur, \ commentarrijs vberimis illustratus est à \ [G]IO.[VANNI] ANTONIO MAGINO Patavino. \ In secundo volumine insunt \ Cl.[audii] Ptolemaei, antiquæ orbis tabulæ XXVII. ad priscas hi-\storias intelligendas summè</i>	49° 30'	46° 20'

²⁹ Hărțile lui Gerardus MERCATOR au cunoscut nenumărate ediții; de exemplu, *Tab.[ula] IX Europæ, Continens Daciam, Misiæ, Thraciam, ac Macedoniæ partem* realizată de către François HALMA din Utrecht (~1695).

³⁰ Prima parte are titlul *Theatri Geographiæ Veteris Tomus prior in quo Cl.[audii] Ptol.[emæi] Alexandrini Geographiæ libri VIII Graecé et Latiné Graeca ad codices Palatinos collata aucta et emendata sunt Latina infinitis; ocis correcta opera P.[etrii] Bertii Christianissimi Galliarum Regis Cosmographi [1618].*

³¹ toponimul apare drept *Ziridana*.

	necessariae. Et tabulae XXXVII, recen-\tiores, quibus vniuersi orbis pictura, ac facies, singularumque \ eius partium, regionum, ac prouinciarum ob ocu-\los patet nostro saeculo congruens. \ Vnà cum ipsarum tabularum copiosissimis expositionibus, quibus singulas / Orbis partes, prouinciæ, regiones, imperia, regna, ducatus, & / alia domnia, prout nostro tempore se habent, / exactè describuntur. / Auctore [G]IO.[VANNI] ANT.[ONIO] MAGINO Patavino, Mathematicarum in / Almo Bononiensi Gymnasio / publico professore. / Anno 1597. [vol. II] Geogr-\phiae \ Cl.[audii] Ptolemæi \ Pars Secunda, \ continens prae-\ter antiquas ipsi-\vs Ptol.[emæi] Recentio-\res etiam Tabulas, quæ Vniuersæ terræ fa-\cié nostro æuo cognitâ ex-\hibent. \ A Hieronymo (i.e. Girolamo) PORRO \ pat. incisas. \ Vnà cum ipsarum Tabularum vberrimis expositio-\nibus, quibus singulae Orbis Prouinciæ, Regio-\nés, Imperia, Regna, Ducatus, & \ alia Dominia descri-\buntur. \ Avthore [G]IO.[VANNI] ANTONIO MAGI-\NO Patauino, Almi Bo-\non.[iensi] Gymnasij Pu-\blico Mathematico. [Anno 1598]. -p. 25³¹: 49 30 46 20 <i>Ziridana</i> nu este inscripționată pe prea mica <i>Tavola nona dell'Europa. / Tabula Evropae IX.</i> .		
1599	<i>Geografia</i> di Clavdio Tolomeo alessandrino, Tradotta di Greco nell'Idioma Volgare Italiano da Girolamo RVSCCELLI, Et hora nuouamente ampliata da Gioseffo ROSACCIO, ..., In Venetia, MDXCIX (i.e. 1599 -n.m.) Appresso gli Heredi di Melchior Sessa. -p. 54: <i>Ziridana</i> 49 30 / 46 20 -p. 59: <i>Ziridana</i> nu este inscripționată pe <i>Evropæ Tabula IX.</i>	49° 30'	46° 20'
1781	Franz Joseph SULZER, <i>Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens, im Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte mit kritischer Freyheit entworfen</i>, Des ersten oder geographischen Theils, Erster Band, Wien, bey Rudolph GRÄFFER, 1781, [31] + 464 + [2] pg. + o hartă; p. 179: <i>Ziridava</i> . . 49 - 30 - 46 - 20 -	49° 30'	46° 20'
1826 1836	[Christian Gottlieb] REICHARDT, <i>Abhandlungen. 2. Versuch zu Auflösung der von Marsigli noch unerörtern gelassenen alten Römischen Strassen und einiger andern topographischen Gegenstände des alten Dacien.</i>, in <i>Neue Allgemeine Geographische und Statistische Ephemeriden</i>, [Redigirt von dem Prof. Dr. G. HASSEL] Weimar, im Verlage des Landes-Industrie-Comptoirs, XIX. Bandes, viertes Stück, 1826, pp. 97-150; p. 115. Reluat în C. G. Reichard's <i>kleine geographischen Schriften / Sammlung kleiner Schriften aus dem Gebiete der mathematischen und alten Geographie</i>, Mit 3 lithographirten Tafeln, Güns, 1836, Verlag von Carl REICHARD, XII + 548 pg.; pp. 178-209.	49° 30'	46° 20'

1842	<i>Claudii Ptolomæi Geographiæ libri octo.</i> Græce et latine ad codicum manu scriptorum fidem edidit Dr. Frid.[ericus] Guil.[elmus] WILBERG ³² , Socio adiunco Car.[olus] Henr.[icus] Frid.[ericus] GRASHOFIO ³³ , Fasciculus III ³⁴ . Librum Tertium Continens, Essendiae (i.e. Essen, DE -n.m.), Sumptibus et typis G. D. [Karl] BÆDEKER, MDCCCXXXII (i.e. 1842 -n.m.); 440 pg.; p. 207. (vezi și Anexa IV).	45° 30'	46° 20'
		la note și:	
		45 30 49 1/2	49 30 45 1/3
1843	<i>Claudii Ptolemaei Geographia</i> , ed. Carolus Fridericus Augustus (i.e. Karl Friedrich August -n.m) NOBBE ³⁵ , Editio stereotipa, Tom. I, Lipsiae, Sumptibus et typis Caroli TAUCHNITII, 1843 (<i>editio secunda</i> , Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim, 1966, cu o introducere de Aubrey DILLER; <i>reprint</i> , Georg Olms Verlag, Hildesheim • Zürich • New York, 1990, ISBN 3-487-01236-7), XXIV + 284 pg.; p. 179: Ζιῦιδάβα (i.e. Ziridava -n.m.) ... $\mu\eta \ \mu\varsigma \ L' = 40(+)/8 / 40(+)/6 \frac{1}{2} = 48^\circ / 46^\circ 30'$ (vezi Anexa V).	48	46 30
1843, 1847, 1849, 1854, 1857, 2010	Harta nr. X. Macedonia, Thracia, Illyria, Mæsia et Dacia din Alexander G.[eorge] FINDLAY, <i>A classical atlas, to illustrate ancient geography; comprised in twenty-five maps, showing the various divisions of the world as known to the ancients; composed from the most authentic sources. With An Index of the Ancient and Modern Names</i> , New York: Harper and Brothers, Publishers, MDCCCXLIX (i.e. 1849 -n.m.), xvi + [104] + 44 pg., XXV hărți; <i>Index</i> , p. 44: Ziridava ... lat. 46 12 N / long. 21 25 E; citite de pe hartă: lat. 46° 10'; long. 21° 15'. Findlay a realizat o translație a coordonatelor ptolemeice în coordonate moderne care este destul de aproximativă având în vedere faptul că Zurobara (45° 40' (46° 40') / 45° 40') este situată pe o latitudine mai nordică decât Ziridava iar la Ptolemeu avem chiar invers.	21° 25' [21° 15']	46° 12' [46° 10']
1868	harta <i>Dacia romana a Traiano Aug. Usquead Aureliani Aug. Tempus secundum A. Tr. Lauriani Tabulam Ab. Lud. Bonnefont descripta Apud LANÉE ... Parisiis ... VUILLEMIN</i> ³⁶ <i>Del.[ineatio]</i> publicată în <i>Atlante Geografic</i> după L.[ouis] BONNEFONT, Professor la Lyceul Bonaparte, Membru allă societății geografice din Paris, etc. Adaptată pentru scôlele române din ordinea M. S. Carolu I, Domnulu Românloru, și adaussu de A.[ugust] Tr.[eboniu] LAURIANU, Decanu allă Facultății de litere din București, etc., Parisu, LANÉE, Editor geografu / București, SOCECU, Librariu allu Curțe, 1868. <i>Harta are meridianele (cu valori calculate de la meridianul Ferro) și paralelele trasate din grad în grad.</i> ³⁷	[39° 50']	[46° 30']

³² **Friedrich Wilhelm WILBERG** [* 1798; † 1852]; filolog și pedagog german, profesor de gimnaziu la Bonn (vezi **Anexa IV**).

³³ **Karl Heinrich Friedrich GRASHOF** [* 5.06.1799, Prenzlau; † 15.02.1874, Boppard]; filolog și pedagog german, profesor de filologie clasică, 1821-'69: profesor de gimnaziu la Düsseldorf.

³⁴ fasciculele au fost publicate între 1838-'45.

³⁵ **Karl Friedrich August NOBBE** [* 7.05.1791, Pforta; † 16.07.1878, Leipzig]; filolog și profesor (vezi **Anexa V**).

³⁶ **Alexandre VUILLEMIN** [* 1812, Paris; † 1880]; cartograf și editor (vezi și http://en.wikipedia.org/wiki/Alexandre_Vuillemin).

1870	[Timotei CIPARIU,]³⁸ (XXXVIII.) <i>Scritori vechi de Daci'a. III. Cl. Ptolemeu în Arhivă pentru filologia și istoria</i>, Nr. XXXIX, 20. Octombrie 1870 – 1., Editoriu: T.[imotei] CIPARIU, Imprimeri'a SAM.[UEL] FILTSCH (W.[ilhelm Johann] Kraf[f]t) în Sabiniu (i.e. Sibiu -n.m.), pp. (761)–784; pp. 765–770; p. 768: <i>Ziridava</i> 49° 30'. 46° 20'. Este prima traducere în limba română a capitolului despre Dacia din <i>Geōgraphikē hyphēgēsis</i>. Coordonatele sunt luate din <i>Codex Athous Vatopedinus</i> 655 (L) (Paris, 1867, pp. XXXIII–XXXIV) dar au fost colacionate cu edițiile critice ale lui F. W. Wilberg (1842) și K. F. A. Nobbe (1843) iar <i>La acestea se adangu și anotatele m[anuscri]se, ce le amu luat înca la a.[anul] 1845, în Vien'a, după unu M[anuscri]su grecu alu bibliotecii imperiali; M[anuscri]su prea frumosu, înse numai de vre-o 400 de ani</i> (p. 766). Manuscrisul consultat de Cipariu este <i>Codex Vindobonensis Historicus Graecus 1 (m)</i> (datat 1454; Anexa II).	49° 30'.	46° 20'.
1883	Klaudiou Ptolemaiou <i>Geographike hyphegesis</i> / <i>Claudii Ptolemæi Geographia</i> / e codicibus recognovit, prolegomenis, annotatione, indicibus, tabulis instruxit Carolus Müllerus (i.e. Karl Wilhem Ludwig MÜLLER³⁹ -n.m.). Voluminis primi, Prima pars [cărțile I–III], (<i>Scriptorum Graecorum bibliotheca</i>, 65), Parisiis (i.e. Paris -n.m.), Alfredo Firmin DIDOT, 1883, 570 pg.; p. 448. Hărțile⁴⁰ <i>Europæ Tab.[ula] IX. Iaziges metanastæ. Dacia. Mæsia. Thracia</i>, în <i>Claudii Ptolemæi Geographia. Tabulæ XXXVI a Carolo Mullero instructæ</i>, Parisiis, Editoribus Firmin–Didot et Sociis, Institutii Francici Typographiis, MDCCCI (i.e. 1901 -n.m.), [33] + 2 [Tafelbd.]; 18: Hărțile sunt <i>Gravé par J. Geisendörfer și Ch.[arles] Müller del.[ineatio]</i>. Klaudiou Ptolemaiou <i>Geographike hyphegesis</i> / <i>Claudii Ptolemæi Geographia</i> / E codicibus recognovit, prolegomenis, annotatione, indicibus, tabulis instruxit Carolus Müllerus [& Kurt Theodor FISCHER]. Voluminis primi, Pars secunda [cărțile IV–V]⁴¹, (<i>Scriptorum Graecorum bibliotheca</i>, 68), Parisiis, Firmin–Didot, MDCCCI (i.e. 1901 -n.m.), 452 pg. (pp. 571–1023).	45° 30'	46° 20'
1901		la note și: 49° 30'	
		[45° 30']	[46° 20']
1898	KIRÁLY Pál, <i>Dacia, provincia Augusti</i>, I kötet, Történeti nép- és földrajzi könyvtár, XLVII, Nagy-Becskerekén, PLEITZ Fer. Pál Könyvnyomdájá, 1898, X + 436 pg. + 3 hărți; p. 9.	48	46 30/60 (46° 30')

³⁷ apud Florin FODOREAN, *Imaginea Daciei în cartografia modernă*, în *Tribuna*, serie nouă, anul IX, Nr. 193, 16–30.09.2010, pp. 26–27; p. 26.

³⁸ Carmen–Gabriela PAMFIL, *Timotei Cipariu, primul filolog român*, în *Revista Limba Română*, Revistă de știință și cultură. Apare bimes-trial la Chișinău, Nr. 1–2, anul XVIII, 2008, disponibil și la <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=588> (accesat 30.08.2011).

³⁹ **Karl Wilhem Ludwig MÜLLER** [* 1813, Electoratul Brunswick–Lüneburg; † 1894, Göttingen]; filolog, editor și traducător (**Anexa VI**).

⁴⁰ sunt două hărți; prima este o hartă ptolemeică clasică iar a doua încearcă o transpunere a informațiilor ptolemeice pe o hartă modernă.

⁴¹ Volumul II (cărțile VI–VIII) nu a mai fost publicat.

1917	Gudmund SCHÜTTE, <i>Ptolemy's maps of northern Europe: a reconstruction of the prototypes</i> , The Royal Danish Geographical Society, H. Hagerup, Kjøbenhavn-Copenhagen, 1917, XVI + 150 pg. + 31 hărți; p. XVI: Fig. 17. <i>The ptolemaic Dacia with the names redistributes according to their presumed correct positions: Ziridava (Zurobara) (sic!) este situată la est de Zarmizegethusa (Zermizirga) (sic!) și la sud de Apulon.</i>		
1932	<i>Geography of Claudius Ptolemy</i> , Translated ⁴² into English and Edited by Edward Luther STEVENSON ..., Based upon Greek and Latin Manuscripts and Important Late Fifteenth and Early Sixteenth Century Printed Editions, <i>Including Reproductions of the Maps from the Ebner Manuscript, ca. 1460</i> , with an Introduction by Professor Joseph FISCHER, (S.J.), New York, The New York Public Library, 1932 (reprint New York, Dover Publications, 1987), xvi + 167 pp. + 116 unnumbered pp. of reproductions, in folio.	45° 30'	46° 20'
1943 2007	G.[heorghe] POPA-LISSEANU, <i>Dacia în autori clasici</i> , I. <i>Autori latini clasici și postclasici</i> , II. <i>Autori greci și bizantini</i> , Ediție [a II-a; editio princeps: în Studii și cercetări, nr. LXI, LCV, Academia Română, București, 1943] îngrijită și prefața de I. Opreșan, Editura Vestala, [colecția] <i>Documente revelatorii</i> , București, 2007, 416 pg., ISBN 978-973-120-021-7; p. 262.	45°,30'	46°,20'
1964	Ptolemeu, <i>Îndreptar geografic (fals! cartografic)</i> , în Gheorghe ȘTEFAN, Vladimir ILIESCU, Virgil C. POPESCU [et al.] (eds.), <i>Fontes ad historiam dacoromaniae pertinentes / Izvoare privind istoria României</i> , [vol.] I. <i>Ab Hesiodousque ad Itinerarium Antonini / De la Hesiod la Itinerarul lui Antonius</i> , Academia Reipublicae Popularis Dacoromanae, Institutum Archaeologicum / Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de Arheologie, In aedibus Academiae Reipublicae Popularis Dacoromanae / Editura Academiei Republicii Populare Romîne, București, 1964; XXIII + 792 pg.; pp. [534]–557. Editorii afirmă clar că s-au folosit doar de ediția publicată în 1883 de către Karl Wilhem Ludwig MÜLLER.	45° 30'	46° 20'
1980	Ion Horațiu CRIȘAN, <i>Dave și stăpînii lor. Ziridava</i> , în <i>Magazin istoric</i> , Anul XIV, nr. 6 (159), Iunie 1980, pp. 10–11; p. 10: <i>Enumerînd orașele Daciei, geograful și astronomul grec Ptolemeu menționa spre Tisa mijlocie (fals!) o dăvă numită Ziridava, căreia îi indica drept coordonate geografice 45° 30' latitudine (fals! -n.m.) și 46° 20' longitudine (fals! -n.m.).</i> Crișan a confundat perechea ptolemeică de Longitudine*/latitudine* cu cea modernă de latitudine/Longitudine!	46° 20' (sic!)	45° 30' (sic!)
1987	Marin POPESCU-SPINENI, <i>Rumänien in seinen geographischen und kartographischen Quellen: vom Altertum bis an die Schwelle unseres Jahrhunderts</i> , übersetzt von Ernst Erwin Lange-Kowal, Otto Harassowitz Verlag, Wiesbaden, 1987, XII + 392 pg., ISBN(10) 3447025824, ISBN(13) 9783447025829; p. 49: <i>Ziridava</i>	45° 30'	46° 20'

⁴² în fapt, E. L. Stevenson a "tradus aproximativ" doar din varianta latină publicată în 1883 de Karl Wilhem Ludwig MÜLLER iar "traducerea" sa este inutilizabilă pentru orice demers serios relativ la geografia ptolemeică.

2006	Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF <i>et al.</i> (eds.), <i>Ptolemaios Handbuch der Geographie</i>, (Griechisch-Deutsch), Schwabe Verlag AG, Basel, 2006, I-II Teilband + CD-Rom, 1018 pg., ISBN 3-7965-2148-7; p. 315. Această ultimă ediție critică încearcă să ofere datele ambelor recensii⁴³ (X și non-X), atât pentru numele locațiilor cât și pentru coordonatele acestora. În paranteze rotunde este oferită varianta X (<i>Codex Vaticanus graecus</i> 191) iar fără paranteze sunt datele regăsite în familia recensii Ω (reprezentată, în principal⁴⁴, de manuscrisele U și K). În cazul Ziridavei, nu există diferențe între datele manuscrisului X și cele din U, K, V, R și A.	49° 30'	46° 20'
------	---	---------	---------

⁴³ James ROMM (i.e. James H. OTTAWAY Jr. -n.m.), *Ptolemaios: Handbuch der Geographie*. Vol. 1. *Einleitung und Buch 1–4*. Vol. 2. *Buch 5–8 und Indices* (review [la Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF, *et al.* (eds.), *Ptolemaios Handbuch der Geographie*, (Griechisch-Deutsch), Schwabe Verlag AG, Basel, 2006, I-II Teilband + CD-Rom, 1018 pg., ISBN 3-7965-2148-7 -n.m.]), în *Classical World*, Volume 103, Number 1, Fall 2009, E-ISSN: 1558-9234, Print ISSN: 0009-8418, pp. 112–113: ... *the first complete edition of the work in over 160 years. The new edition makes over a thousand changes to the text of C. F. A. NOBBE, first published in 1843–'45 and reprinted twice in recent decades. The newly incorporated Istanbul manuscript (K) is responsible for some of these. In general the editors have given preference to the W (sic! Ω -n.m.) manuscript tradition (to which K belongs), though the readings of X, the single manuscript surviving from outside this tradition, have often been printed [p. 113] in parentheses within the text beside the W (sic! Ω -n.m.) readings from which they differ (instead of being relegated to the apparatus). This seems a sensible mode of presentation, for where the spellings of obscure towns names, or numerals, differ in the two traditions, there are no possible criteria for preferring one over the other* (sb.m.). *The number of such parentheses falls off dramatically after the middle of Book 5, the point at which the scribe of X, weary of the tedium of endless lists of numbers, simply stopped recopying Ptolemy's geographic coordinates.*

Aceeași opinie se regăsește și la Johannes ENGELS, *Klaudios Ptolemaios Handbuch der Geographie*. Griechisch-Deutsch, *Einleitung, Text und Übersetzung*, Index edited by Alfred Stückelberger and Gerd Graßhoff with Florian Mittenhuber, Renate Burri, Klaus Geus, Gerhard Winkler, Susanne Ziegler, Judith Hindermann, Lutz Koch, Kurt Keller, Basel: Schwabe Verlag, 2006. 2 vols. Pp. 1018, 24 illust., 29 maps, 1 CD-ROM. ISBN 978-3-7965-2148-5 [recenzie], în *Aestimatio: Critical Reviews in the History of Science*, The Institute for Research in the Classical Philosophy and Science, Volume 8 (2011), ISSN 1549-4497 (online), ISSN 1549-4470 (print), ISSN 1549-4489 (CD-ROM), pp. 101–109 (disponibil la http://www.ircps.org/publications/aestimatio/pdf/Volume8/2011-13_Engels.pdf -accesat 18.02.2012); p. 104: *Following the current consensus among scholars, Stückelberger and his team generally follow [manuscripts] U (or K) in the constitution of their text; but they regularly add variants of names or locations given in [manuscript] X, especially in the text of books 1–5. This correct editorial decision follows from the simple fact that we cannot honestly establish clear criteria for choosing between the different place names or coordinates of longitude and latitude which we find in the five manuscripts of the codices primarii* (sb.m.) (i.e. K, U, V, R, X -n.m.).

⁴⁴ Renate BURRI a colajonat *codices primarii* X, U, K, V și R precum și *codices secundaria* A în momentul editării capitolului despre Dacia.

Concluzia: Ziridava a fost definită de-a lungul timpului de o multitudine de perechi de coordonate ptolemeice:

Longitudine*	latitudine*	
[49° 30']	[45° 30']	nu pot explica de ce latitudinea este de [45° 30'] ⁴⁵
45° 30'	46° 20'	
49° 30'	46° 20'	
[49° 30']	[46° 10'] **	
[45° 40'] **	[46° 20']	
[49° 40']	[46° 15'] **	
[49° 40'] **	[46° 20']	
59° 30' g	46° 20'	o clară greșeală de copiere în cazul Longitudinii
49° 30'	46° 15' **	probabil citite de pe o hartă
[49° 30']	[47° 30'] g	în text: 49° 30' / 45° 20' g
[48°] g	[46° 30'] **	în text: 49° 30' / 46° 20'
48° g	46° 30'	citite de pe o hartă

Dacă eliminăm greșelile grosiere (g) și situațiile în care avem coordonate citite de pe o hartă (unde, de exemplu, [49° 40'] poate fi foarte ușor citit drept [49° 30'] iar [46° 15'] drept [46° 20']) (**), observăm că rămân doar **două perechi de coordonate (45° 30' / 46° 20' și 49° 30' / 46° 20')** care trebuie analizate. Din păcate, unele dintre greșeli s-au făcut timpuriu și au fost perpetuate prin republicarea edițiilor respective ori prin faptul că acestea au fost considerate de încredere și au ajuns să fie colaționate cu alte ediții în vederea producerii unora noi. De exemplu, în 1525, Willibald PIRCKHEIMER traduce⁴⁶ lucrarea ptolemeică din limba greacă în latină folosindu-se și de notele lui *Ioannis De Regio Monte*⁴⁷ iar textul rezultat a fost probabil redactat de Johann Huttich.

⁴⁵ situația aceasta se întâlnește doar în cazul *Codex Athous Vatopedinus 655 (L)*. Dacă 30' / 20' nu reprezintă o problemă, 45° / 46° nu are o explicație decât într-o greșeală. Oricum, din câte știu, *Codex Athous Vatopedinus 655 (L)* este unicul dintre *codices primarii* și *secundarii* care prezintă o latitudine* de [45° 30']. Pentru că el a fost copiat după *Codex Vaticanus Urbinas Graecus 82 (U)* (vezi *supra*, nota 1), iar acesta prezintă în corpusul lucrării o altă valoare*, putem ignora această anomalie.

* vezi *supra* la anul 2006: Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF, et al. (eds.), *Ptolemaios Handbuch der Geographie*, (Griechisch-Deutsch), Schwabe Verlag AG, Basel, 2006, I-II Teilband + CD-Rom, 1018 pg., ISBN 3-7965-2148-7; p. 315.

⁴⁶ W. Pirckheimer era promotorul unei traduceri extrem de "libere" (doar al *sensului*).

⁴⁷ **Johannes MÜLLER von Königsberg** aka **Johannes REGIOMONTANUS**, **Johannes der Königsberger**, **Joannes de Monte Regio** [* 6.06.1436, Unfinden (azi, parte a Königsberg, DE); † 6.07.1476, Roma, IT]; matematician, astronom, astrolog, translator, episcop romano-catolic.

Coordonatele Ziridavei sunt oferite drept $49^{\circ} 30' / 45^{\circ} 20'$ în textul ediției dar pe harta corespunzătoare ele apar drept $49^{\circ} 30' / 47^{\circ} 30'$. Nu știu de unde a luat W. Pirckheimer (sau Joannes de Monte Regio ori J. Huttich?) aceste coordonate ale latitudinii⁴⁸. Ediția "Pirckheimer" din 1525⁴⁹ va sta la baza celor pregătite de Michael SERVETUS și tipărite în 1535 și 1541 de către frații Melchior și Gaspar TRECHSEL la Lyon și Wien, în care se vor regăsi *ad litteram*⁵⁰, iar traducerea va fi folosită și de Gerardus MERCATOR în anul 1584 (vezi Anexa V). Sebastian MÜNSTER utilizează traducerea lui Pirckheimer dar va corecta coordonatele acestuia în ediția sa din 1540⁵¹. Dar, nu întotdeauna a existat un ... Münster!

B. Pe hărțile realizate de-a lungul timpului⁵² apar **mai multe situații distincte** relativ la poziția Ziridavei:

- nu este inscripționată pe hartă (vezi 1477, 1540/'42, 1545, 1548, 1552, 1562, 1598, 1599);
- apare pe malul stâng al râului *Tibiscus* (i.e. Tisza) (vezi *Codexul Wilton*, 1901);
- este situată la sud-est de *Ap[o]ulon / Apulum* (i.e. Alba Iulia, Piatra Craivii, ori ...?) (vezi *Codex Athous Vatopedinus* 655, *Codex Napolitanus Latinus* V F. 32, ~1467 (BOZ), 1482, 1482 / 1486, 1485, 1513, 1540);
- este situată la vest de *Ap[o]ulon / Apulum* (1578 și toate edițiile sale ulterioare);
- apare cu două locații distincte pe hartă (vezi 1466, 1478 / 1490 și 1507 / 1508);
- este situată la est de *Napoca* (vezi 1513, 1520, 1522, 1525, 1535, 1541);
- este pe aceeași Longitudine* cu *Napoca* și este situată la est de *Rhabon flu.* (i.e. Jiu sau Drincea? -n.m.)⁵³ și la vest de *Apulon* (vezi 1578, 1618).

⁴⁸ ele sunt atât de "particulare" – motiv pentru care le-am și citat – încât nu au corespondent.

⁴⁹ *Pirckheimer's edition of Ptolemy with innumerable errors ...* (Susan R. BOETTCHER [review], *Willibald Pirckheimers Briefwechsel*, Vol. 5, Ed. Helga SCHEIBLE, München, C. H. Beck, 2001, 530 pg., ISBN 3-406-47190-0, în *The Sixteenth Century Journal*, Vol. 35, No. 1 (Spring, 2004), pp. 193–195 (disponibil și la <http://www.jstor.org/stable/20476851> -accesat 30.08.2011)

⁵⁰ chiar dacă Michael SERVETUS atrăgea atenția chiar în prefața sa asupra greșelilor numeroase din ediția Pirckheimer!

⁵¹ republicată în 1542, 1545, 1552, 1548 și care este tradusă în limba italiană de Pietro Andrea MATTIOLI și publicată la Veneția în 1547.

⁵² toate sunt realizate după anul 1296.

⁵³ Radu VULPE, *Rabon numele antic al pârului Drincea*, în *Drobeta*, nr. 1, 1974, pp. 35–45.

Interesant este că în hărțile realizate între ~1460-'70 de Donnus Nicolaus Germanus acesta poziționează Ziridava atât pe malul stâng al râului Tisza, cât și la SE de Alba Iulia ori o inscripționează cu ambele poziții. Încă de la primele lucrări ale călugărului german (vezi, *Codex Napolitanus Latinus V F. 32*, ~1460-'66) se observă clar faptul că **există o tradiție diferită a textului ptolemeic față de cel al hărților**⁵⁴ și că nu s-a realizat reflectarea *ad litteram* a informațiilor din text pe harta acompaniatoare⁵⁵. Iar acest fenomen îl observăm și în edițiile tipărite unde sunt situații în care există discrepanțe între coordonatele oferite în textul lucrării și cele citite de pe harta care acompaniază lucrarea respectivă (vezi anii 1485, 1513, 1525, 1535, 1541, 1584, 1618). În cazul situațiilor conflictuale, informațiile din text trebuie considerate a fi cele demne de analiză.

C. Despre ordinea celor 44 de *poleis*. Localitățile menționate de Ptolemeu în Dacia sunt înșirate pe mai multe semicercuri ce se succed de la nord la sud⁵⁶ și de la vest la est. Ptolemeu ne spune⁵⁷ că, pentru a ușura munca cartografilor, a ales să înșire coordonatele așezărilor pe două coloane, prima fiind Longitudinea* și în a doua poziție este latitudinea* iar înșiruirea așezărilor începe din colțul de NV al hărții acompaniatoa-

⁵⁴ care își trag seva din manuscrisele *Codex Laurentianus Conventi Soppressi 626* (cunoscut și drept *Codex Florentinus Laurentianus Graecus Conventuum Suppressorum 626*) (**d**) și *Codex Vaticanus Urbinas graecus 82* (**U**) (vezi și **Anexa II**).

⁵⁵ Cred că nimeni până în epoca modernă (până la K. W. L. Müller? -vezi **Anexa VI**) nu a avut răbdarea să verifice circa 16200 de coordonate, care corespund celor ~8100 de locații, pentru a corobora informațiile din textul ptolemeic cu hărțile acompaniatoare.

⁵⁶ *Istoria românilor*, vol. I: *Moștenirea timpurilor îndepărtate* (coordonatori: Mircea PETRESCU-DÎMBOVIȚA, Alexandru VULPE), Academia română, Secția de științe istorice și arheologie, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Enciclopedică, București, 2010, XXVII + 915 pg.+ 68 planșe, ISBN 978-973-45-0608-8, 978-973-45-0609-5 (vol. I); p. 441.

⁵⁷ J.[ohn] Lennart BERGGREN, Alexander [Raymond] JONES, *Ptolemy's geography: an annotated translation of the theoretical chapters*, Princeton University Press, 2001, 192 pg., ISBN 0-691-09259-1; p. 94 (i.e. *Geōgraphikē Hyphēgēsis*, Cartea a II-a, Capitolul 1): *We have therefore put the degrees corresponding to each [place] at the outer edge of the columns in the manner of a table, setting the [degrees] of longitude before those of latitude ... We have chosen an order in every respect, namely progressing toward the right, with the hand proceeding from the things that have already been inscribed to those that have not yet [been inscribed]: this would be achieved by having the more northern [places] drawn before the more southerly ones, and the more western before the more eastern, because our convention is that "up" with respect to the map-makers' or spectators' view means "north", and "right" means "east" in the oikoumenē, both on a globe and on a planar map.*

re⁵⁸.

Ordinea așezărilor⁵⁹ din Dacia pare să ne indice⁶⁰ o Ziridava definită de o Longitudine* de 45° 30' pentru că cea de 49° 30' implică re poziționarea⁶¹ ei (după *Singidava*)⁶² în șirul logic al localităților impus de Ptolemeu. Dar, aceeași abatere de la cerința ptolemeică apare și în cazurile *Petrodava/Ulpianon/Napuka*⁶³ ori *Singidava/Ap[o]ulon*⁶⁴.

Ediția Stükelberger / Burri (2006) ⁵⁹		
Localitatea	Longitudinea*	latitudinea*
Rhukkonion	46° 30' (47° 30') ⁶⁵	48° 10'
Dokidava ⁶⁶	47° 20'	48°
Porolisson	49°	48°
Arkobarada (așa!) ⁶⁷	50° 40'	48°
Triphulon	52° 15'	48° 15'
Patridava	53°	48° 10'
Karsidava	53° 20'	48° 15'
Petrodava	53° 45'	47° 40'
Ulpianon	47° 30'	47° 30'

⁵⁸ de la Nord și Vest către Sud și Est sub forma: 1a 1b 1c 1d 1e ... 1z

2a 2b 2c 2d 2e ... 2z

3a 3b 3c 3d 3e ... 3z, etc.

⁵⁹ Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF *et al.* (eds.), *Ptolemaios Handbuch der Geographie*, (Griechisch-Deutsch), Schwabe Verlag AG, Basel, 2006, I-II Teilband + CD-Rom, 1018 pg., ISBN 3-7965-2148-7; pp. 313-317.

⁶⁰ Reperul care trebuie urmărit este valoarea descrescătoare a latitudinii*.

⁶¹ Șirul localităților se păstrează același și în manuscrisele ori edițiile în care Longitudinea* Ziridavei este 45° 30' (acest aspect a fost verificat doar în cele trei ediții critice publicate în secolul al XIX-lea; Renate BURRI susține că ... *a real change in the order of the cities [from Dacia] between the E and Q recensions does not seem to be the case* ... -corespondentă privată).

⁶² în condițiile în care acceptăm drept corecte coordonatele anticei Singidava așa cum sunt ele oferite de ultima ediție critică⁵⁹ a operei ptolemeice (48° / 46° 20'). Este necesară o analiză critică extinsă a coordonatelor de Longitudine*/latitudine* și în cazul Singidavei.

⁶³ conform dezideratului ptolemeic al înscrierii așezărilor pe/în hartă, ordinea ar trebui să fie *Napuka/Petrodava/Ulpianon*.

⁶⁴ ordinea ar trebui să fie *Apulon/Singidava*.

⁶⁵ în paranteză sunt numele și coordonatele oferite de manuscrisul X (*Codex Vaticanus graecus* 191).

⁶⁶ greșit indicată drept *Dokirava* în *Ptolemaios Handbuch der Geographie*.

⁶⁷ apud manuscrisul X (*Codex Vaticanus graecus* 191). Până acum era identificată drept **Arco-badara** și a fost localizată la Ilișua, comuna Uriu, jud. Bistrița-Năsăud (vezi argumentația la Sorin NEMETI, Mihai BĂRBULESCU, *Territorium Arcobadarensis*, în *Ephemeris Napocensis*, XVI-XVII, 2006-2007 [2008], pp. 107-118; *Ibidem*, *Arcobadara*, în *Latomus: revue d'études latines*, ISSN 0023-8856, Vol. 69, N°. 2, 2010, pp. 446-455).

Napuka	49°	47° 40'
Patruissa	49°	47° 20'
Salinai	49° 15'	47° 10'
Praetoria Augusta	50° 30'	47° 30'
San(gi)dava	51° 30'	47° 30'
Augustia	52° 15'	47° 15'
Utidava	53° 10' (53° 20')	47° 40'
Markodava	49° 30'	47°
Ziridava	49° 30'	46° 20'
Singidava	48°	46° 20'
Apulon	49° 15'	46° 40'
Zermizirga	49° 30'	46° (46° 15')
Komidava	51° 30'	46° 40'
Rhamidava	51° 50'	46° 30'
Pirum	51° 15'	46°
Zusidava	52° 40'	46° 15'
Palo(n)da	53°	47°
Zurobara	45° 40' (46° 40')	45° 40'
Lizisis (Aizisis)	46° 15'	45° 20'
Argidava	49° 30' (greșit!) ⁷²	45° 15'
Tiriskon	48° 30'	45° 15'
Sarmisegetusa basileios ⁶⁸	47° 50'	45° 15'
Hydata	49° 30'	45° 40'
Netindava	52° 45'	45° 30'
Tiason	52°	45° 30'
Zeugma	47° 40' (greșit!)	44° 40'
Tibiskon	46° 40'	44° 50'
Dierna	47° 15'	44° 30' (44° 50')
Akmonia (Ekmonia)	48°	45°
Druphegis (Drubetis)	47° 45'	44° 30'
Frateria (Fraterna)	49° 30'	44° 30'
Arkina	49°	44° 45' (44° 50')
Pinon	50° 30'	44° 40'
Amutrion	50°	44° 45'
Sornon (Surnon)	51° 30'	45°

Este necesar un studiu aprofundat⁶⁹ pentru clarificarea tuturor aspectelor ridicate de modul în care Ptolemeu a oferit succesiunea așezărilor din Dacia în funcție de propriile lui criterii de așezare a acestora pe/în hartă. De exemplu, dacă analizăm coor-

⁶⁸ *Sarmizegetusa Regia*; în manuscrisul X (*Codex Vaticanus graecus* 191): *Sarmixegetusa basileion*.

donatele primelor 7 aşezări din Dacia şi le rearanjăm în conformitate cu dezideratul ptolemeic al înşiruirii, vom obţine:

INIȚIAL	Long.*	lat.*		REARANJAT	Long.*	lat.*
Rhukkonion	46° 30' (47° 30')	48° 10'	→	Triphulon	52° 15'	48° 15'
Dokidava	47° 20'	48°		Karsidava	53° 20'	48° 15'
Porolisson	49°	48°		Rhukkonion	46° 30' (47° 30')	48° 10'
Arkobarada	50° 40'	48°		Patridava	53°	48° 10'
Triphulon	52° 15'	48° 15'		Dokidava	47° 20'	48°
Patridava	53°	48° 10'		Porolisson	49°	48°
Karsidava	53° 20'	48° 15'		Arkobarada	50° 40'	48°

Observăm că lista inițială s-a schimbat fundamental. Nu am încă o explicație coerentă pentru această anomalie⁷⁰ dar cred că această analiză nu se poate realiza decât după ce toate valorile coordonatelor ptolemeice ale aşezărilor⁷¹ din Dacia sunt analizate critic⁷².

⁶⁹ care să includă obligatoriu şi o analiză comparată cu situația dintr-o altă regiune (de exemplu, Galia ori Italia).

⁷⁰ este imposibil ca atâtea coordonate să fie "greșite" din punct de vedere al acestei cerințe ptolemeice specifice! *Să fi judecat Ptolemeu situația mai "grosier" ori mai "microregional" sau pur și simplu a fost doar o cerință teoretică nerespectată în practică? A fost schimbată – voluntar sau involuntar – ordinea aşezărilor din Dacia în timpul copierii și recopierii manuscrisului ptolemeic?* sunt doar câteva dintre întrebările fără răspuns deocamdată.

⁷¹ și nu numai ele! Trebuie analizate critic și coordonatele granițelor naturale ale Daciei (râul Tibiskos, fluviul Danubios/Istros, râurile Hierasos (Siret) / Tyras (Nistru), etc.).

⁷² De exemplu, coordonatele indicate de ultima ediție critică⁵⁹ în cazul anticei **Argidava** (49° 30' / 45° 15') sunt greșite iar valorile oferite de K. W. L. Müller (1883; **Anexa VI**) sunt cele corecte (46° 30' / 45° 15'). Explicația este simplă; Argidava este atestată de *Tabula Peutingeriana* ca fiind situată la 24 MP (i.e. 35,52 km)* de Lederata (azi, Ram, RS). Acest fapt o situează la vest de Dierna (azi, Orșova) ori Drubetis (azi, Drobeta Turnu Severin) pentru că între Ram și Orșova sunt ~85,5 km (în linie dreaptă). Longitudinea* ptolemeică de 49° 30' situează Argidava la est de Dierna (47° 15') și Drubetis (47° 45'). Deci, pentru a fi la est de Dierna și Drubetis, antica Argidava trebuie să fie definită de o Longitudine* ptolemeică de 46° 30'. Această valoare (46° 30') este oferită nu doar de ediția critică a lui K. W. L. Müller (1883) ci și de cea a lui F. W. Wilberg (1842).

* în fapt, ~34–38 km pentru că XXIV MP = XII + XII MP (i.e. *milia passuum*)

XII MP = 11,5 – 12,4(9) MP = ~17–19 km

-cu un minim de: 11,5 X 1,48 = 17,02 X 2 = 34,04 km

-cu un maxim de: 12,4(9) X 1,52 = 19 X 2 = 38 km

ANEXA IV: Ediția Wilberg

Prima ediție critică a ptolemeice *Geōgraphikē Hyphēgēsis* este cea începută de către filologul german Friedrich Wilhelm WILBERG în anul 1838 și terminată prematur¹ în 1845:

- *Claudii Ptolemæi Geographiæ libri octo*. Græce et latine ad codicum manu scriptorum fidem edidit Dr. Frid.[ericus] Guil.[elmus] WILBERG², Socio adiunco Car.[olus] Henr.[icus] Frid.[ericus] GRASHOFIO³, Fasciculus III⁴. Librum Tertium Continens, Essendiae (i.e. Essen, DE -n.m.), Sumptibus et typis G.[ottschalk] D.[iederich] BÆDEKER⁵, MDCCCXXXII (i.e. 1842 -n.m.); VI + 440 pg.; pp. 167–246;

-p. 207:

<i>Ζιρίδανα</i>	$\overline{\mu\epsilon}$ L	$\overline{\mu\varsigma}$ γ'	Ziridava	45° 30' 46° 20'
<i>Ζιρίδανα</i>	$\mu\epsilon$ L'	$\mu\varsigma$ γ'	Ziridava	45° 30' 46° 20'

-nota:

16. Ziridana S.

Intpr.; $\overline{\mu\epsilon}$ L E. Pal. 1. M. $\overline{\mu\theta}$ L vulgo; 49¹/₂ 45¹/₃ S.
— 1.

16. Ziridana S. Int[er]pr.[etatio]; $\mu\epsilon$ L' E. Pal. 1. M. $\mu\theta$ L' vulgo; 49¹/₂ 45¹/₃ S. — 1.
45° 30' 49° 30'⁶

Ce ne spune această notă? Toponimul *Ziridava* este găsit și drept *Ziridana* în ediția publicată în anul 1535 de către frații Melchior și Gaspar TRECHSEL la Lyon⁷ (Anexa III). De asemenea, mai spune că Longitudinea de 45° 30' este conformă cu *Cod.[ex]*

¹ cu Cartea a VI-a.

² **Friedrich Wilhelm WILBERG** [* 1798; † 1852]; filolog și pedagog german, profesor de gimnaziu la Bonn, autorul primei ediții critice a lucrării ptolemeice.

³ **Karl Heinrich Friedrich GRASHOF** [* 5.06.1799, Prenzlau; † 15.02.1874, Boppard]; filolog și pedagog german, profesor de filologie clasică, 1821–'69: profesor de gimnaziu la Düsseldorf.

⁴ fasciculele au fost publicate între 1838–'45.

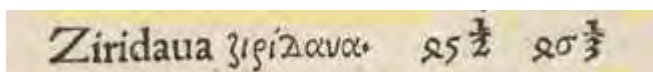
⁵ **Gottschalk Diederich** (sau Diederich) **BAEDEKER** [* 13.07.1778, Essen; † 23.03.1841, *ebenda*]; editor și librar. În 1842 editura era deja condusă de doi dintre fii săi, **Eduard** [* 1817; † 1879] și **Julius BAEDEKER** [* 1821; † 1898].

⁶ $L' = 1/2 = 30/60 = 30'$ -n.m.

⁷ *Clavdii Ptole\mæi Alexandrini Geographiæ Enar-\rationis libri octo*. Ex Bilibaldi Pirckeymheri (i.e. Willibald PIRCKHEIMER -n.m.) Tra[ns]latione, Sed Ad Græca & Prisca Exemplaria À Mi\chaële = Villanouano (i.e. Michael SERVETUS -n.m.) Iam Primum Recogniti. Adiecta insuper ab eodem Scholia, quibus exoleta urbium no\mina ad nostri secu\li morem expo\nuntur. ..., Lvgdvni (i.e. Lyon -n.m.), Ex Officina Melchioris et Gasparis Trechsel Fratrvm, M.D.XXXV. (i.e. 1535 -n.m.), 149 pg.

Reg.[iæ] Nro. MCCCCIII (i.e. *Codex Parisinus*⁸ *graecus* 1403 (A)⁹ -n.m.), *Vaticanus Palatinus Graecus* 314 (Z) și ediția tipărită la Strasbourg în luna martie a anului 1513 de către Johann SCHOTT¹⁰. Ultima a fost pregătită de Martin WALDSEEMÜLLER¹¹ (hărțile) și Matthias RINGMANN¹² probabil începând deja din anul 1505. Ringmann a corectat textul ediției romane (din 1478 sau 1490?) și cel tipărit la Ulm (în 1482 sau 1486?) folosind *Codex Vaticanus graecus* 191 (X).

Ce vrea să spună F. W. Wilberg prin " $\mu\theta L'$ (i.e. 49° 30' -n.m.) **vulgo**¹³" rămâne obscur la prima vedere. Totuși, cred că Wilberg a observat o contradicție¹⁴ în ediția tipărită de Johann SCHOTT în 1513: *Ziridaua* este situată pe *Nona Evrope Tabula* la coordonatele Longitudine* [49 1/2] / latitudine* [46 1/3] în timp ce în corpusul lucrării¹⁵ coordonatele ei sunt 45 1/2 | 46 1/3:

⁸ sau *Parisiensis* / *Parisini*.

⁹ care este o copie directă a *Vaticanus Palatinus Graecus* 314 (Z).

¹⁰ *Claudii Ptolemei viri Alexandrini Mathematic[a]e disciplin[a]e Philosophi doctissimi Geographi[a]e opus nouissima traductione e Gr[a]ecorum archetypis castigatissime pressum, c[a]eteris ante lucubrationum multo pr[a]estantius ...*, (colofon:) *Anno Christi opt. max. M D XIII. Marcii XII.* (i.e. 12.03.1513 -n.m.) *Pressus hic Ptolem[a]eus Argentin[a]e* (i.e. Strasbourg -n.m.) *vigilantissima castigatione, industriaq[ue] Ioannis Schotti urbis indigen[a]e Regnante Maximiliano Caesare Semper Avgvsto*; [2]+ 5-60 pg. + [31] foi: 47 hărți (45 pagini duble).

¹¹ **Martin WALDSEEMÜLLER**, *Martinus Ilacomylus, Ilacomilus* sau *Hylacomylus* (l.l.) [* ~1470, Wolfenweiler, Baden; † 16.03.1520, Saint-Dié-des-Vosges, Lorraine]; preot, cartograf german, a pus în circulație termenul *America* (vezi http://fr.wikipedia.org/wiki/Martin_Waldsee_m%C3%BCller -accesat 30.08.2011).

¹² **Matthias RINGMANN**, *Philesius Vogesigena* (l.l.) [* 1482(?), Eichhoffen, Alsace; † 1.08.1511, Schlettstadt]; poet, editor, traducător (vezi http://fr.wikipedia.org/wiki/Mathias_Ringmann -accesat 30.08.2011).

¹³ aici probabil cu sensul de *în mod obișnuit, de obicei*.

¹⁴ ediția din 1513 a lucrării ptolemeice, considerată a fi prima ediție "modernă" a operei și una dintre cele mai importante dintre toate edițiile tipărite, a avut o istorie zbuciumată, care este destul de greu de reconstituit. Lucrul a început deja în anul 1505 iar în 1508 tot materialul a trecut în mâinile a doi cetățeni din Strasbourg – Jacobus ESZLER și Georgius UBELIN –, care vor suporta atât costurile pregătirii lucrării în vederea tipăririi cât și operația în sine (1513). Mult probabil textul nu a mai fost confruntat cu harta acompanietoare, care a fost doar copiată după o altă hartă existentă în ediția publicată la Ulm (în 1482 sau 1486?) sau într-un manuscris a lui Nicolaus Germanus.

¹⁵ *Ibidem*, p. 24.

F. W. Wilberg își încheie nota arătând că ediția din 1535 publicată la Lyon⁷ (vezi și Anexa III) are un alt set de coordonate ($49 \frac{1}{2}$ $45 \frac{1}{3}$ /i.e. $45^{\circ} 30'$ / $45^{\circ} 20'$) decât cele oferite de el (i.e. $45^{\circ} 30'$ / $46^{\circ} 20'$).

Concluzia: încă de la prima ediție critică a *Geōgraphikē Hyphēgēsis* sunt consemnate mai multe seturi de coordonate pentru Ziridava ($45^{\circ} 30'$ / $46^{\circ} 20'$; $45^{\circ} 30'$ / $49^{\circ} 30'$; $49^{\circ} 30'$ / $45^{\circ} 20'$) iar diferențele sunt considerabile¹⁶!

¹⁶ cu un maxim de 4° pentru Longitudine* și $4^{\circ} 10'$ pentru latitudine*.

ANEXA V: Ediția Nobbe

A doua ediție critică a ptolemeice *Geōgraphikē Hyphēgēsis* este cea publicată, în trei volume¹, de Karl Friedrich August NOBBE² la Leipzig între anii 1843–'45:

- *Claudii Ptolemaei Geographia*, ed.[itio] Carolus Fridericus Augustus (i.e. Karl Friedrich August -n.m) NOBBE, Editio stereotypa, Tom.[us] I, Lipsiae (i.e. Leipzig -n.m.), Sumptibus et typis Caroli TAUCHNITII (i.e. Carl Christian Philipp TAUCHNITZ -n.m.), 1843 (*editio secunda*³, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim, 1966, cu o introducere de Aubrey DILLER: *De Ptolemaei Geographiae codicibus editionibusque; reprint*, Georg Olms Verlag, Hildesheim • Zürich • New York, 1990, ISBN 3-487-01236-7), XXIV + 284 pg.;

-p. 179:

§. 8. Ζιρίδανα μῆ	μς ε
Ziridava (i.e. Ziridava -n.m.)	μη μς L' ⁴
	40(+)8 40(+)6 1/2
	48° 46° 30'

Dar de unde a luat Nobbe coordonatele sale (48°/46° 30')? Chiar dacă nu o spune explicit, în colțul din dreapta sus al paginii⁵ există nota (* *p. 85. ed.[itionis] Bert[ianæ].*). Aceasta nu poate fi altceva decât ediția editată de Petrus BERTIUS⁶ și care apare la Leiden și Amsterdam în 1618–'19:

- *Theatrum Geographiae Veteris*, Duobus Tomis Distinctum, Edente Petro BERTIO Bevero Christianissimi Galliarum Regis Ludovici XIII. Cosmographo / *Theatri Geographiae Veteris* Tomus Prior In Quo Cl.[audii] Ptol.[emæi] Alexandrini *Geographiae* Libri VIII Graecé Et Latine Graeca Ad Codices Palatinos Collata

¹ până la ediția din anul 2006*, aceasta a fost singura ediție integrală din epoca modernă!

* Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF *et al.* (eds.), *Ptolemaios Handbuch der Geographie*, (Griechisch-Deutsch), Schwabe Verlag AG, Basel, 2006, I-II Teilband + CD-Rom, 1018 pg., ISBN 3-7965-2148-7.

² **Karl Friedrich August NOBBE** [* 7.05.1791, Pforta; † 16.07.1878, Leipzig]; filolog și profesor (vezi și http://de.wikipedia.org/wiki/Karl_Friedrich_August_Nobbe -accesat 30.08.2011).

³ ediție faximilată.

⁴ În *Index numerorum fractorum, quibus duodena gradus segmenta significantur in mediis Ptolemaeeae Geographiae libris* (Tom. I, p. XXIV), K. F. A. Nobbe explică semnificația numerică a literelor grecești folosite de el pentru a defini minutele unei coordonate ptolemeice.

⁵ pp. 178–179 corespund cu (* *p. 85. ed.[itionis] Bert[ianæ].*)

⁶ **Petrus BERTIUS / BERT** [* .11.1565, Beveren; † .10.1629, Paris]; teolog, istoric, geograf, cartograf, editor, matematician, bibliotecar și profesor de matematică la Universitatea din Leiden, din 1618 cosmograf și istoriograf al regelui francez Louis al XIII-lea.

Aucta Et Emendata Sunt Latina Infinitis Locis Correcta Opera P.[etrii] Bertii Christianissimi Galliarum Regis Cosmographi, Lugduni Batavorum (i.e. Leiden - n.m.), Excudebat Typis Suis Isaacus Elzevius (i.e. Isaac ELZEVIER⁷ -n.m.) Sumptibus Iodoci Hondii (i.e. Jodocus HONDIUS, *cel tânăr*⁸ -n.m.), Anno 1618 (/ 1619, Amsterdam -n.m.), 253 pg.

În corpusul acestei lucrări, la pagina 85, textul oferă:

*μθ L' μς γ Ziridaua 49 30. 46 20 S. Caresten (sic! Scaresten)*⁹.

Dar aceste coordonate (49° 30' / 46° 20'), citate de Nobbe drept sursă a informației pentru ediția sa, sunt diferite de cele pe care le oferă el (48° / 46° 30') în corpusul lucrării sale! Și atunci, de unde a luat, totuși, K. F. A. Nobbe coordonatele sale? Direct de pe EVR:[OPÆ] IX TAB:[ULA] publicată în ediția lui Petrus BERTIUS din 1618-'19! Pe această hartă, realizată probabil de Jodocus HONDIUS *cel tânăr*¹⁰, coordonatele *Ziridaua* sunt la [48°] / [46° 30']¹¹. Ea este doar o copie a hărții publicată pentru prima oară în anul 1578 de către Gerardus MERCATOR¹² în:

- *Tabulæ Geographicae Cl:[audii] Ptolemei Admentem Autoris Restitutæ & Emendate Per Gerardum Mercatorem* (i.e. Gerard MERCATOR -n.m.) *Illustriss:[imi] Ducie Cliuie &c: Cosmographu*, Coloniae Agrippinae (i.e. Köln, DE -n.m.), Typis Godefridi Kempensis (i.e. Godefrid von KEMPEN -n.m.). Anno Virginie Partvs. M. D. LXXVIII (i.e. 1578 -n.m.; ediție facsimil, Bruxelles, Culture et Civilisation, 1964).

Pe EVR.: [OPÆ] . IX . TAB:[ULA] realizată de G. Mercator, *Ziridaua* este la coordonatele de [47° 50'] / [46° 30'].

Inițial, lucrarea lui Mercator din 1578 nu conținea și textul ptolemeic. Acesta va fi adăugat doar în ediția din 1584:

⁷ Isaac ELSEVIER [* 1596; † 1651]; tipograf și librar olandez, a fost tipograful universității din Leiden, fiul cunoscutului Lowys ELZEVIER (Louis, Lodewijk ELSEVIR, ELZEVIR, ELSEVIER) [* ~1540, Leuven; † 4.02.1617, Leiden].

⁸ Jodocus HONDIUS, *cel tânăr* [* ~1594-'5; † 18.08.1629]; gravor activ între 1613-'29, este fiul cunoscutului cartograf și gravor olandez Jodocus HONDIUS, *cel bătrân* / Joost de Hondt [* 14.10.1563, Wakken; † 12.02.1612, Amsterdam].

⁹ i.e. Soroștin, jud. Sibiu.

¹⁰ sau de firma familiei sale.

¹¹ coordonatele din interiorul parantezelor drepte au fost obținute prin citirea direct de pe hartă.

¹² Gerardus MERCATOR / Ger(h)ard de KREMER (Cremer) [* 5.03.1512, Rupelmonde; † 2.12.1594, Duisburg]; faimos cartograf, matematician și profesor de origine flamandă, el se considera a fi un *cercetător cosmograf* și a fost numit "*Ptolemeu contemporan*", autorul proiecției care îi poartă numele (1554).

- Cl.[audii] Ptolemaei Alexandrini, *Geographiae Libri Octo*, Recogniti Iam Et Diligenter Emendati Cum Tabulis Geographicis Ad Mentem Autoris Restitutis Ac Emendatis Per Gerardvm Mercatorem ... M. D. LXXXIV. Coloniae Agrippinae (i.e. Köln, DE -n.m.) Typis Godefridi Kempensis. Anno Virginei Partvs, M. D. LXXXIII. (i.e. 1584 -n.m.).

Textul ptolemeic a fost editat de Arnold MYLIUS¹³, care a folosit varianta editată în 1535 de către Michael SERVETUS¹⁴ după traducerea lui Wilibald PICKHEIMER¹⁵ din 1525¹⁶. Deci, K. F. A. Nobbe oferă coordonatele Ziridavei citite direct de pe copia hărții¹⁷ lui Gerardus MERCATOR și nici măcar nu s-a deranjat să le copieze din corpul ediției lui Petrus BERTIUS din 1618-'19!

Concluzia: chiar dacă ediția lui Karl Friedrich August NOBBE este prima¹⁸ ediție modernă care prezintă întregul text ptolemeic în limba greacă, ea nu are un aparat critic riguros iar pentru editarea ei s-au folosit numai câteva manuscrise, mai ales pentru a oferi diferitele variante ale numelor localităților. În fapt, în opinia mea, această ediție nu este o ediție critică¹⁹ iar valoric se situează mult sub ediția lui Friedrich Wilhelm WILBERG (vezi Anexa IV).

¹³ **Arnold MYLIUS** [* 16.10.1540, Friemersheim, Grafschaft Moers; † 17.11.1604, Köln]; tipograf, editor și librar în Antwerp și Köln; a învățat meșteșugul cărților cu Arnold BIRCKMANN, a cărui firmă "*Unter Fettenhennen*" o va conduce din 1585 iar apoi o va prelua; între 1586-1604 au fost publicate sub conducerea sa peste 200 de cărți.

¹⁴ **Michael SERVETUS** sau **Miguel SERVET / SERVETO** și **Miguel De Villanueva** ori **Michel De Villeneuve** [* 29.09.1511, Villanueva de Sijena; † 27.10.1553, Geneva] a corectat, completat și reeditat ediția din 1525 a lui Willibald PIRCKHEIMER folosindu-se de cea în limba greacă din 1533 precum și de alte ediții anterioare ale lucrării ptolemeice.

¹⁵ **Willibald PIRCKHEIMER** [* 5.12.1470, Eichstätt, Bavaria; † 22.12.1530, Nürnberg]; umanist renașcentist, translator, jurist, figură proeminentă a orașului Nürnberg, prieten apropiat a lui Albrecht DÜRER și Erasmus din Rotterdam.

¹⁶ dar ediția din anul 1525 indică coordonatele Ziridavei drept 49° 30' / 45° 20' și [49° 30'] / [47° 30'] (pe hartă) (vezi **Anexa III**).

¹⁷ de aceea, această ediție **nu** este recomandabilă pentru nici un fel de referire la valoarea coordonatelor ptolemeice.

¹⁸ ediția lui Friedrich Wilhelm WILBERG din 1838-'45 a fost publicată doar până la Cartea a VI-a (inclusiv).

¹⁹ în sensul clasic al cuvântului.

ANEXA VI: Ediția Müller (1883) / Izvoare privind istoria României (1964)

Capitolul despre Dacia¹ din lucrarea *Geōgraphikē Hyphēgēsis* este tradus în limba română² drept "Ptolemeu, *Îndreptar geografic*" (fals! *cartografic* -n.m.), în Gheorghe ȘTEFAN, Vladimir ILIESCU, Virgil C. POPESCU [et al.] (eds.), *Fontes ad historiam dacoromaniae pertinentes / Izvoare privind istoria României*, [vol.] I. *Ab Hesiodousque ad Itinerarium Antonini / De la Hesiod la Itinerarul lui Antonius*, In aedibus Academiae Reipublicae Popularis Dacoromanae / Editura Academiei Republicii Populare Romîne, București, 1964; XXIII + 792 pg.; pp. [534]–557.

În cazul Ziridavei, traducătorii și editorii români³ oferă coordonatele de 45° 30' / 46° 20' fără a menționa explicit care dintre aceste două este Longitudinea* și care latitudinea*. În fapt, respectând originalul ptolemeic⁴, tradiția editării lucrării ptolemeice indică faptul că prima coordonată este Longitudinea* iar a doua reprezintă latitudinea*. Or, acest lucru este în contradicție cu cutuma modernă care indică prima coordonată a unei locații a fi latitudinea iar a doua Longitudinea. În cazul Ziridavei, coroborarea celor două a condus la o gafă monumentală făcută de Ion Horațiu CRIȘAN, care a

¹ Cartea a III-a, capitolul 8.

² Prima traducere în limba română a capitolului despre Dacia din *Geōgraphikē hyphēgēsis* a fost cea a lui [Timotei CIPARIU,] (XXXVIII.) *Scritori vechi de Daci'a*. III. Cl. Ptolemeu în *Arhivou pentru filologia si istoria*, Nr. XXXIX, 20. Octombrie 1870–1., Editoriu: T.[imotei] CIPARIU, Imprimeri'a SAM.[UEL] FILTSCH (W.[ilhelm] Johann) Kraf[f]t in Sabiniu (i.e. Sibiu -n.m.), pp. [761]–784; pp. 765–770. Coordonatele au fost luate din *Codex Athous Vatopedinus 655 (L)* (Paris, 1867, pp. XXXIII–XXXIV) dar au fost colaționate cu edițiile critice ale lui F. W. Wilberg (1842) și K. F. A. Nobbe (1843) iar *La acestea se adangu si anotatele m[anuscri]se, ce le amu luat in la a[nul]. 1845, in Vien'a, dupre unu M[anuscri]su grecu alu bibliotecei imperiali; M[anuscri]su prea frumosu, inse numai de vre-o 400 de ani* (p. 766). Manuscrisul consultat de T. Cipariu este *Codex Vindobonensis Historicus Graecus 1 (m)* (datat 1454; vezi **Anexa II**).

Mai există și G.[heorghe] POPA-LISSEANU, *Dacia în autori clasici*, I. *Autori latini clasici și post-clasici*, II. *Autori greci și bizantini*, Ediție [a II-a; editio princeps: în *Studii și cercetări*, nr. LXI, LCV, Academia Română, București, 1943] îngrijită și prefața de I. Opreșan, Editura Vestala, [colecția] *Documente revelatorii*, București, 2007, 416 pg., ISBN 978-973-120-021-7; pp. 261–263, dar această ediție nu poate avea niciun fel de pretenții științifice de reprezentare a unei ediții critice.

³ Nu îmi este clar cine a tradus efectiv textul ptolemeic (din l.gr. ori l.l.?); Radu HÎNCU și Virgil C. POPESCU (responsabili de *autorii greci*) ori Vladimir ILIESCU (responsabil de *autorii latini*) ori unul dintre mulții colaboratori?

⁴ care a supraviețuit în/prin toate manuscrisele "*revizuirii bizantine*" cât și prin *Codex Vaticanus graecus 191 (X)*.

confundat Longitudinea* ptolemeică cu latitudinea modernă și latitudinea* indicată de Ptolemeu cu Longitudinea din timpurile noastre.

Editorii și traducătorii români afirmă clar că s-au folosit în demersul lor doar de ediția critică⁵ publicată la Paris, în anul 1883, în limbile greacă și latină de către Karl Wilhem Ludwig MÜLLER:

- Klaudiou Ptolemaiou *Geographike hyphegesis* / Claudii Ptolemæi *Geographia*. E codicibus recognovit, prolegomenis, annotatione, indicibus, tabulis instruxit Carolus Müllerus (i.e. Karl Wilhem Ludwig MÜLLER⁶ -n.m.). Voluminis primi, Pars Prima [cărțile I–III], (*Scriptorum Graecorum bibliotheca*, 65), Parisiis (i.e. Paris -n.m.), Editore Alfredo Firmin DIDOT, Institutu Francici Typographo, M DCCC LXXXIII. (i.e. 1883 -n.m.), [4] + 570 pg.;

-p. 448:

Ζιρίδαυα μ' ε' μ' ς' Ζιρίδαυα 45° 30' 46° 20'

Explicațiile lui K. W. L. Müller din nota referitoare la Ziridava sunt:

|| — 3. Ζιρίδαυα] Ζιρίδαυα Φ, edd.
Rom. Ulm., cod. lat. 4803. || — μ' ε' μ' θ' DF-
MNOPRSWΔΞΦ²Ψ, cod. lat. 4803, edd. Vic. Rom.
Ulm. ||

⁵ cronologic, este considerată a fi a treia ediție critică a lucrării ptolemeice. Până la începutul secolului XXI*, lucrarea lui Müller a fost considerată a fi cea mai bună ediție critică în pofida faptului că nu conține textul ptolemeic integral iar K. W. L. Müller nu a avut acces la două dintre importante codices primarii: *Vaticanus Urbinas Graecus* 82 (U) și *Constantinopolitanus Seragliensis* GI 57 (K).

Față de ultima ediție critică*, în cazul așezărilor din Dacia 7,143% (i.e. 6 din 84) dintre coordonate sunt diferite în ediția Müller (1883). De asemenea, față de ediția Müller, ultima ediție critică* oferă în 7,143% din cazuri (i.e. 6 din 42) o coordonată suplimentară/diferită, care este înfățișată de manuscrisul X (*Codex Vaticanus graecus* 191). Deci, în peste 9,5% din cazuri asistăm la modificări ale coordonatelor locațiilor din Dacia. Procentul este mai mic decât cel constatat pentru întreaga lucrare (vezi nota 26 din cadrul studiului).

* Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF et al. (eds.), *Ptolemaios Handbuch der Geographie*, (Griechisch-Deutsch), Schwabe Verlag AG, Basel, 2006, I-II Teilband + CD-Rom, 1018 pg., ISBN 3-7965-2148-7; pp. 313–317.

⁶ Karl Wilhem Ludwig MÜLLER [* 1813, Electoratul Brunswick-Lüneburg; † 1894, Göttingen]; filolog, editor și traducător (mai multe amănunte despre el sunt disponibile la [http://fr.wikipedia.org/wiki/Karl_M%C3%BCller_\(philologue\)](http://fr.wikipedia.org/wiki/Karl_M%C3%BCller_(philologue)) -accesat 30.08.2011).

|| — 3. Ζιριδᾶνα] Ζιριδᾶνα Φ (i.e. *Pluteus* 28.38 -n.m.), edd.[itio] Rom.[a,] Ulm., cod.[ex Parisinus⁷] lat.[inus] 4803. || — με' L" (i.e. 45° 30')] μθ' L" (i.e. 49° 30') DFMNOPRSWΔΕΦ²Ψ, cod.[ex Parisinus] lat.[inus] 4803, edd.[itio] Vic.[enza,] Rom.[a,] Ulm. ||

În fapt, ce ne spune nota lui K. W. L. Müller? Că numele localității este *Ziridava* dar există și varianta *Ziridaua* conform *Codex Pluteus* 28.38 (B), existent azi la Biblioteca Medicea Laurenziana din Firenze, IT, și edițiilor lucrării ptolemeice tipărite la Roma (în anul 1478 ori 1490 sau 1507 și 1508?)⁸ și Ulm (în 1482 sau 1486?)⁸. Nimic interesant aici; aceste ediții fac o "greșeală"⁹ minoră, ușor de explicat¹⁰, prin scrierea terminației toponimului drept *daua* în loc de *dava*. În schimb, foarte interesant este ce ne spune mai apoi Müller¹¹; Longitudine* Ziridavei este de 45° 30' dar ea poate fi și 49° 30' conform informațiilor din¹²:

⁷ sau *Parisiensis*.

⁸ din păcate, K. W. L. Müller nu menționează ediția la care se referă.

⁹ Sunt manuscrise care conțin chiar terminația *dana* (ori chiar *dama*!) în loc de *daua*/*dava* pentru că în limba greacă literele mici *ν* și *ϐ* sunt foarte ușor confundabile.

¹⁰ În limba greacă, *Ziridava* se scrie drept *Ζιριδᾶνα* (i.e. *Ziridaua* -n.m.). În limba latină clasică, *u* și *v* erau o singură literă scrisă drept *v*/*V*. În latina medievală, scribii au introdus scrierea uncială, care se caracteriza printr-o rotunjime a formelor. Până la introducerea tiparului, literele romane capitale erau folosite pentru literele mari și uncialele pentru cele mici. Teoretic, doar o singură literă se mai scria drept *V* atunci când era majusculă și drept *u* în interiorul cuvintelor. Doar în secolul al XVIII-lea, tipografii au decis să folosească *u*/*U* pentru vocale și *v*/*V* pentru consoane.

¹¹ după nota — 4., care se referă la Singidava, K. W. L. Müller mai afirmă: — *Ziridava et Singidava, aliunde non notæ, fortasse in Maros fluvii* (i.e. Mureș -n.m.) *valle quærendæ sunt. Ziridava haud ita longe a Tisia fluvio* (i.e. Tisza -n.m.) *posita referri posset ad vicum Nemet-Czaned* (sic! Németsanád / i.e. Cenadul Vechi; azi, Cenad, jud. Timiș -n.m.) *ad Maros fluvium inter Arad et Szegedin* (i.e. Szeged, HU -n.m.) *situm, ubi tituli et tegulæ reperti sunt* (*v.[ide] C.[orpus] I.[nscripti-onvm Latinarvm]* 3*, p. 1017), *ex quibus, ut [Theodor] Mommsenius monet, intelligitur aut ipsam Daciam aut certe Dacici exercitus castella pertingere ad confluentes fluviorum Maros et Theiss* (i.e. Tisza -n.m.).

* *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Edidit [Christian Matthias] Th.[eodor] MOMMSEN, Consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiæ Borussicæ editum, Volvminis Tertii [Inscriptiones Asiae, provinciarum Europæ Graecarum, Illyrici Latinae] Pars Prior [Inscriptiones Aegypti et Asiae. Inscriptiones provinciarum Europæ Graecarum. Inscriptionum Illyrici partes I–V], Berolini apud Georgium REIMERVM, MDCCCLXXIII (i.e. -1873; *edition secunda*, 1958).

¹² identificarea s-a făcut conform *Index Codicum* de la începutul lucrării lui Müller (1883).

D¹³ = [Codex] Parisiensis¹⁴, 1402
 F = [Codex] Parisiensis¹⁴, Coislin, 337
 M = [Codex] Vindobonensis [Historicus Graecus], 1
 N = [Codex] Oxoniensis Seldanus, II, 46
 O = [Codex] Oxoniensis Seldanus, II, 45
 P = [Codex] Venetus, 383
 R = [Codex] Venetus, 516
 S = [Codex] Mediolanensis D, 527
 W = [Codex] Vaticanus, 178

Δ = [Codex] Florentinus Abbatiae, 2380
 Ξ = [Codex] Barberinus
 Φ² (?)¹⁵ = [Codex] Florentinus Laurentianus, XXVIII, 38
 Ψ = [Codex] Florentinus Laurentianus, XXVIII, 42
 cod.[ex Parisinus] lat.[inus] 4803
 edd.[itio] Vic.[enza]¹⁶
 [editio] Rom.[a]⁸
 [editio] Ulm⁸

Dar de unde a luat Karl Wilhem Ludwig MÜLLER coordonatele Ziridavei (45° 30' / 46° 20') pe care le oferă în corpusul lucrării sale? Müller a considerat drept **a Editio princeps (Codex Ingolstadiensis)**¹⁷. În ediția din 1883 el nu a explicat ce înțelege prin acest **Codex Ingolstadiensis**. Explicația apare într-un articol/raport¹⁸ pe care Müller l-a scris/publicat în vara anului 1867: ... *le manuscrit d'Ingolstadt, d'après lequel Érasme publia à Bâle (1533) la première édition grecque*¹⁹, manuscris care este *maintenant perdu*²⁰

¹³ din păcate, în cazul manuscriselor ptolemeice nu există o identificare standardizată a acestora prin intermediul siglelor. De exemplu, pentru K. W. L. Müller manuscrisul **O** = *Codex Oxoniensis Seldanus, II, 45* iar **P** = *Codex Venetus, 383* dar, în ultima perioadă*, **O** și **P** sunt folosite pentru *Codex Pluteus 28.49* și *Codex Pluteus 28.42* de la Biblioteca Medicea Laurenziana, Firenze, IT. Iar pentru ca lucrurile să fie și mai complicate, Müller identifică *Codex Pluteus 28.42* cu **Ψ**!

* Florian MITTENHUBER, *Text- und Kartentradition in der Geographie des Klaudios Ptolemaios: Eine Geschichte der Kartenüberlieferung vom ptolemäischen Original bis in die Renaissance*, Bern Studies in the History and Philosophy of Science (10), 2009, 428 pg., ISBN 978-3952342169; p. 22 (pentru **O**).

¹⁴ sau *Parisinus / Parisini*.

¹⁵ nu sunt sigur de ce apare indexul "2". Probabil(?) pentru că în *Codex Pluteus 28.38 (B)* Longitudinea* de 45° 30' a fost corectată la 49° 30' (vezi **Anexa II, B**).

¹⁶ [*Cosmographia Ptolemæi*] (colofon:) En tibi lector *Cosmographia Ptolemæi* ab Hermano leuilapide Coloniensi \ Vicenciæ (i.e. Vicenza, IT -n.m.) accuratissime impressa. Benedicto Triuisano: & Angelo Micha-\ele præsibus. \ .M. CCCC. LXXV. IDI. SEPT.[EMBRI] (i.e. 13.09.1475; [143] file, prima ediție tipărită, fără hărți; traducerea îi aparține lui Giacomo d'ANGELO da Scarperia, a fost editată de Angelus VADIUS și Barnabus PICARDUS din Vicenza -n.m.), [286] pg.

¹⁷ conform *Index Codicum* de la începutul lucrării lui K. W. L. Müller (1883).

¹⁸ Charles MÜLLER, *Rapports sur Les Manuscrits de la Géographie de Ptolémée*, în *Archives des Missions Scientifiques et Littéraires*. Choix de Rapports et Instructions publié sous les auspices Du Ministère de L'Instruction Publique, Deuxième Série, Tome Quatrième, Paris, Imprimerie Impériale, M DCCC LXVII (i.e. 1867 -n.m.), pp. 279–298.

¹⁹ *Ibidem*, p. 287.

²⁰ în fapt, manuscrisul *Codex Vaticanus Palatinus graecus 388 (A)* din Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma, IT nu s-a pierdut!

și qui appartenait à Fettich, médecin à Ingolstadt, et sur lequel a été fait la première édition grecque de Ptolémés, publiée à Bâle (i.e. Basel -n.m.) en 1535²¹ (sic! 1533 -n.m.). În fapt, manuscrisul nu a aparținut doctorului Theobald FETTICH²² din Kaiserslautern, medicul personal al electorului palatin Ludwig V, *der Friedfertige*²³, ci doar a fost pus de acesta la dispoziția lui Hieronymus FROBEN²⁴ în vederea pregătirii ediției din 1533²⁵. Oricum, prefața acesteia conține o *Epistola dedicatoria* adresată de către Erasmus din Rotterdam²⁶ lui *Eximio viro Theobaldo Fettichio, medicæ rei peritissimo*. Acest manuscris este cunoscut azi drept *Vaticanus Palatinus Graecus 388 (A)*²⁷ și nu este pierdut²⁸.

²¹ *Ibidem*, p. 283.

²² Konrad WIEDEMANN, *Theobald FETTICH (Fettichius) of Kaiserslautern* în Peter G. BIETENHOLZ, Thomas Brian DEUTSCHER, *Contemporaries of Erasmus. A Biographical Register of the Renaissance and Reformation*, Volumes 1–3, University of Toronto Press, 1985, 503 pg.; *Biographies*, volumes 2 F–M, ISBN 0-8020-2507-2; pp. 25–26.

Dr. Theobald FETTICH a fost activ între 1510–'34.

²³ **Ludwig V**, *der Friedfertige* [* 2.07.1478, Heidelberg; † 16.03.1544, Heidelberg]; din dinastia Wittelsbach, din 1508: *Elector Palatine und Pfalzgraf bei Rhein, Herzog in Bayern*; vezi și [http://de.wikipedia.org/wiki/Ludwig_V._\(Pfalz\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Ludwig_V._(Pfalz)) /30.08.2011).

²⁴ **Hieronymus FROBENIUS** / **FROBEN** [* 6.08.1501, Basel; † 13.03.1563, *ebenda*]; faimos tipograf din Basel (vezi și [http://de.wikipedia.org/wiki/Hieronymus_Frobenius_\(Basel\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Hieronymus_Frobenius_(Basel)) - accesat 30.08.2011)

²⁵ cunoscută – pe nedrept! – și drept **ediția Erasmus**: *Klaudiou Ptolemaiou Alexandreōs Filosofou en tois malista pepaideumenou, peri tis geōgrafias violia ōktō, meta pasīs akribeias entypōthenta / Clavdii Ptolemai Alexandrini philosophi cum primis eruditi, De Geographia libri octo, summa cum uigilantia excuse* (Colofon: *Etypothe en Basileia Par' Ieronymō tō Frōbeniō kai Nikolaō tō Episkopiō*), Basileae (i.e. Basel -n.m.), [Hieronymus Fraobenius, Nicolaus Episcopus], Anno M D XXXIII (i.e. 1533 -n.m.), [7] + 542 + [2] pg.; p. 186: *Ziridaau*.

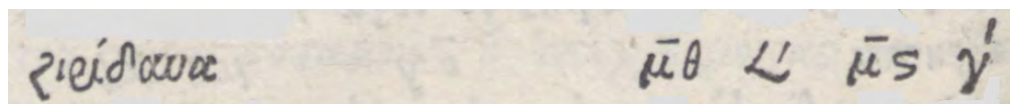
²⁶ **Desiderius Erasmus** din Rotterdam [* 28.10.1466, Rotterdam; † 12.07.1536, Basel].

²⁷ Paul SCHNABEL, *Die Entstehungsgeschichte des kartographischen Erdbildes des Klaudios Ptolemaios*, în *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften: Philosophisch – Historische Klasse*, Verlag der Akademie der Wissenschaften, Band XIV, 1930, pp. 214–250; pp. 232–233.

Idem, *Text und Karten des Ptolemäus, Quellen und Forschungen zur Geschichte der Geographie und Völkerkunde*, Band 2, Leipzig, KF Koehlers Antiquarium, 1938, viii + 128 + viii pg.; pp. 11–14.

A.[ntoine] de SMET, *Érasme et la cartographie*, în *Scrinium Erasmianum: mélanges historiques publiés sous le patronage de l'Université de Louvain à l'occasion du cinquième centenaire de la naissance d'Érasme* / *Historische opstellen gepubliceerd onder de auspiciën van de Universiteit te Leuven naar aanleiding van het vijfde eeuwfeest van Erasmus' geboorte*, edidit J.[oseph] COPPENS, Volume I, Brill Archive, 1969, 448 pg.; pp. 277–292; pp. 281–285 (*Le manuscrit et son histoire*).

Interesant este faptul că în ediția din 1533²⁹ a lucrării ptolemeice, tipărită la Basel în limba greacă³⁰, Ziridava are coordonatele 49° 30' / 46° 20':

Ziridava (i.e. Ziridaua -n.m.)

$\mu\theta$	L'	$\mu\varsigma$	γ'
49	30'	46	20'

Aceste coordonate (49° 30' / 46° 20') sunt diferite de cele pe care le oferă K. W. L. Müller în corpusul lucrării sale (45° 30' / 46° 20'). Deci, în cazul Ziridavei³¹, Müller a ales să ignore informația din *a Editio princeps (Codex Ingolstadiensis)* / i.e. *Vaticanus Palatinus Graecus 388 (A)*, manuscris pe care, teoretic, s-a bazat în editarea ediției sale critice. La fel de ciudat este și faptul că Müller nu apelează nici măcar la manuscrisul **X** (*Codex Vaticanus graecus 191*³²; în care Ziridava are coordonatele 49° 30' / 46° 20'), pe care chiar el îl considera a fi, *sans aucun doute, le meilleur de tous manuscrits*³³. Dar,

Florian MITTENHUBER, *Text- und Kartentradition in der Geographie des Klaudios Ptolemaios: Eine Geschichte der Kartenüberlieferung vom ptolemäischen Original bis in die Renaissance*, Bern Studies in the History and Philosophy of Science (10), 2009, 428 pg., ISBN 978-3952342169; pp. 20–21.

²⁸ este la Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma, IT (vezi **Anexa II**).

²⁹ Klaudiou Ptolemaiou Alexandreōs Filosofou en tois malista pepaideumenou, peri tēs geōgrafias vivlia ōktō, meta pasēs akribeias entypōthenta / Claudii Ptolemaei Alexandrini philosophi cum primis eruditi, *De Geographia libri octo, summa cum uigilantia excuse* (Colofon: *Etypothe en Basileia Par' Ieronymō tō Frōbeniō kai Nikolaō tō Episkopiō*), Basileae (i.e. Basel -n.m.), [Hieronymus Frobenius, Nicolaus Episcopus], Anno M D XXXIII (i.e. 1533 -n.m.), [7] + 542 + [2] pg.; p. 186: *Ziridaua*.

³⁰ este prima ediție tipărită în limba greacă a *Geōgraphikē hyphēgēsis*.

³¹ doar în acest caz?

³² **X** = *Codex Vaticanus graecus 191* de la Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma, IT.

³³ Charles MÜLLER, *Rapports sur Les Manuscrits de la Géographie de Ptolémée*, în *Archives des Missions Scientifiques et Littéraires. Choix de Rapports et Instructions publié sous les auspices Du Ministère de L'Instruction Publique, Deuxième Série, Tome Quatrième*, Paris, Imprimerie Impériale, M DCCC LXVII (i.e. 1867 -n.m.), p. 292: *Néanmoins le manuscrit X (i.e. Codex Vaticanus graecus 191 -n.m.) est, sans aucun doute, le meilleur de tous [manuscrits]. Il tient et de la famille byzantine et de la famille asiatique, en s'approchant davantage de celle-ci. Il n'est pas exempt de lacunes; mais, le plus souvent, il nous indique cele des autres manuscrits. Si l'on excepte les deux gloses mentionnées plus haut, le texte est pur de tout élément étranger. Si certaines corruptions de l'orthographe des noms géographiques y sont fréquentes, il faut dire aussi qu'en beaucoup d'endroits ce manuscrit est le seul qui en ait conservé les formes authentiques.*

Opinia lui K. W. L. Müller* referitoare la *Codex Vaticanus graecus 191 (X)* era împărtășită și de Theodor MOMMSEN** ori Gudmund SCHÜTTE***.

atunci, de unde³⁴ a preluat K. W. L. Müller coordonatele Ziridavei (45° 30' / 46° 20')? Probabil³⁵ din prima ediție critică publicată în 1842 de către Friedrich Wilhelm WILBERG (vezi Anexa IV).

Concluzia: editorii și traducătorii români din 1964 ai *Îndreptarului geografic*³⁶ au

"uitat" să menționeze și alternativa³⁷ coordonatelor Ziridavei – 49° 30' / 46° 20' – corect oferită de K. W. L. MÜLLER în 1883.

Acest lucru³⁸ a condus la regretabile confuzii și eronate concluzii.

* Karl [Wilhelm Ludwig] MÜLLER, *Codex Vaticanus Nr. 191 [des Ptolemaeos]*, în *Hermes, Zeitschrift für classische philologie*, Fünftehnter Band, Berlin, 1880; pp. 300–305.

** Th[eodor] MOMMSEN, *zur Kritik der Geographie des Ptolemaeos*, în *Hermes, Zeitschrift für classische philologie*, Fünftehnter Band, Berlin, 1880; pp. 297–300.

*** Gudmund SCHÜTTE, *Ptolemy's maps of northern Europe: a reconstruction of the prototypes*, The Royal Danish Geographical Society, H. Hagerup, Kjøbenhavn–Copenhagen, 1917, XVI + 150 pg. + 31 hărți; p. 9.

³⁴ Este aproape imposibil de răspuns cu certitudine la **întrebarea:** *de ce a consemnat K. W. L. Müller în corpusul lucrării sale Longitudinea* Ziridavei ca fiind 45° 30' (și nu 49° 30')?* Probabil comoditatea de-a te baza pe munca unor predecesori și de-a prelua necritic rezultatele acestea au jucat un rol important (K. W. L. Müller a preluat de la Theodor MOMMSEN^{11*} identificarea Ziridava ≡ Cenad iar acest lucru implică o Longitudine* de 45° 30').

Renate BURRI a avansat dubitativ opinia că decizia lui Müller a avut la baza considerații strict geografice (*Could it be that Müller preferred this longitude* for geographical reasons?* –corespondență privată); 45° 30' / 46° 20' ar localiza Ziridava într-o zonă săracă în alte locații antice, care să fi fost consemnate de Ptolemeu, în timp ce 49° 30' / 46° 20' ar plasa Ziridava într-o zonă prea aglomerată cu/de alte așezări dacice (*Markodava / Singidava / Apoulon / Zermizirga*). Personal, nu cred că K. W. L. Müller, care a fost un împătimit al detaliului, a recurs la astfel de "artificii".

³⁵ Aceleași coordonate (45° 30' / 46° 20') se găsesc și în alte manuscrise probabil consultate de către K. W. L. Müller (de exemplu, manuscrisul *Plutei 28.09 (S)*, existent la Biblioteca Laurenziana din Florența, IT).

³⁶ Ptolemeu, *Îndreptar geografic (fals! cartografic)*, în Gheorghe ȘTEFAN, Vladimir ILIESCU, Virgil C. POPESCU [et al.] (eds.), *Fontes ad historiam dacoromaniae pertinentes / Izvoare privind istoria României*, [vol.] I. *Ab Hesiodousque ad Itinerarium Antonini / De la Hesiod la Itinerarul lui Antonius*, In aedibus Academiae Reipublicae Popularis Dacoromanae / Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1964; XXIII + 792 pg.; pp. [534]–557.

³⁷ nu o fac în niciun alt caz acceptând – greșit! – drept "literă de lege" varianta principală a lui K. W. L. Müller.

³⁸ nu este singurul!

NOTĂ: Despre un inutilizabil "Îndreptar geografic" (sic!) (1964)

Unica ediție critică românească a capitolul despre Dacia din lucrarea *Geōgraphikē Hyphēgēsis*³⁹ nu satisface minimele criterii științifice de editare ale unei astfel de ediții și este inutilizabilă în cadrul oricărui demers științific deoarece:

1. traducătorii și editorii români au "uitat" să menționeze și alternativa coordonatelor *poleis*-urilor din Dacia oferite de ediția critică pe care și-au bazat demersul (K. W. L. Müller, 1883);
2. de asemenea, ei au omis să tălmăcească⁴⁰ și textul ptolemeic referitor la harta a IX-a a Europei, în care Dacia ocupă poziția centrală, din Cartea VIII, capitolele 11, 29, 30⁴¹;
3. traducătorii și editorii români au decupat Dacia din contextul în care a fost ea prezentată de Ptolemeu. Chiar dacă astfel s-au pierdut informații prețioase referitoare chiar la Dacia, capitolul despre iazigii strămutați (III.7)⁴² a fost omis iar textul ptole-

³⁹ Ptolemeu, *Îndreptar geografic* (fals! cartografic), în Gheorghe ȘTEFAN, Vladimir ILIESCU, Virgil C. POPESCU [et al.] (eds.), *Fontes ad historiam dacoromaniae pertinentes / Izvoare privind istoria României*, [vol.] I. *Ab Hesiodousque ad Itinerarium Antonini / De la Hesiod la Itinerarul lui Antonius*, In aedibus Academiae Reipublicae Popularis Dacoromanae / Editura Academiei Republicii Populare Romîne, București, 1964; XXIII + 792 pg.; pp. [534]–557.

⁴⁰ pentru simplul motiv că *Voluminis primi. Pars prima* a lui K. W. L. Müller din 1883, pe care și-au bazat demersul, nu conține și acest text! *When Karl Müller died in 1894 he left unfinished his major edition of the Geography. Books I–III had been published in 1883; Books IV–VIII were planned for another two volumes. There would be a complementary volumes of maps. At the time of his death Müller had reached B[oo]k. V.15. His friend and colleague Kurt [Theodor] Fischer completed B[oo]k. V.16–20 but at that point abandoned the enterprise (see Fischer's Preface to Müller's Claudii Ptolemaei Geographia Vol. I Pars 2 [1901] i–ii). That volume, and the correspondingly abbrevi-ated volumes of maps, appeared the same year.* (Henry I. MacAdam, *Appendix. Ptolemy's Geography B[oo]ks. VI–VIII*, în *L'Arabie préislamique et son environnement historique et culturel*, Actes du Colloque de Strasbourg, 24–27 juin 1987, Édités par T.[oufic] FAHD, Université des sciences humaines de Strasbourg, Travaux du Centre de Recherche Sur le Proche-Orient et la Grece Antiques, 10, E. J. Brill, Leiden, 1989, 584 pg., ISBN 9004091157; pp. 316–320; p. 316).

⁴¹ vezi *Claudii Ptolemaei Geographia*, ed. Carolus Fridericus Augustus NOBBE, Editio stereotypa, Tom. II, Lipsiae, Sumptibus et typis Caroli TAUCHNITII, 1845, 269 pg.; pp. 209–211, 256 și 261: § 9. 26–28.

⁴² vezi *Klaudiou Ptolemaiou Geographike hyphegesis / Claudii Ptolemæi Geographia*. E codicibus recognovit, prolegomenis, annotatione, indicibus, tabulis instruxit Carolus Müllerus (i.e. Karl Wilhem Ludwig MÜLLER -n.m.). *Voluminis primi, Pars Prima* [cărțile I–III], (*Scriptorum Graecorum bibliotheca*, 65), Parisiis (i.e. Paris -n.m.), Editore Alfredo Firmin DIDOT, Institutum Francisci Typographo, M DCCC LXXXIII. (i.e. 1883 -n.m.), [4] + 570 pg.; pp. 440–441.

meic a fost ciuntit în cazul Moesiei Superioare (III.9)⁴³ și al Moesiei Inferioare (III.10)⁴⁴ ori al Sarmăției europene (III.5);

4. și-au permis să modifice în limba latină forma tuturor toponimelor menționate de Ptolemeu în limba greacă⁴⁵;

5. unele afirmații din notele explicative nu au niciun suport; de exemplu, nota 51 de la p. 545 referitoare la *Tibiscum* (48° 30' / 45° 15'): *Localitatea mai apare de două ori, ceva mai departe și la III, 10, 6*. În fapt, Ptolemeu spune că:

Tiriskon	48° 30'	45° 15'
Tibiskon	46° 40'	44° 50'
Tibisca ⁴⁶	55°	46° 20'

Sunt toate aceste trei așezări, în fapt, unul și același *polis*? Personal, nu cred!⁴⁷

6. editarea textului lasă de dorit; de exemplu, în *Îndreptar geografic* (sic! *cartografic* -n.m.) apare forma *Dausdata*⁴⁸ dar K. W. L. Müller, pe care traducătorii și editorii români se bazează în exclusivitate, menționează corect⁴⁹ *Dausdava*⁵⁰.

⁴³ a fost trecut cu vederea III.9.4. (*Ibidem*, pp. 454–455).

⁴⁴ lipsește jumătatea a doua din III.10.2 și prima propoziție din III.10.3 (*Ibidem*, pp. 459–461).

⁴⁵ în mod normal, ar fi trebuit doar să translitereze forma toponimelor.

⁴⁶ III.10.6: care se găsește între fluviu[ul Danubios și muntele Haemus].

La nota 68, p. 553: *Locul toponimului [Tibisca] este la III, 8, 4, unde apare de două ori*.

⁴⁷ și contrar opiniei aproape generalizate din istoriografia românească, nu sunt singurul; vezi: Radu FLORESCU, *Cele două Tibiscum și granița de vest a Daciei romane*, în *Cercetări arheologice*, X, Editor Dragomir POPOVICI, Muzeul Național de Istorie a României, 1997, 457 pg.; pp. 365–370; Mirela Elena CIOLOCOI (LĂSCOIU), *Viața cotidiană la traco-geto-daci oglindită de izvoarele literare antice*, Lucrare de doctorat, Universitatea de Vest din Timișoara, Catedra de Istorie, Coordonator științific Prof. univ. dr. Doina BENEĂ, Timișoara, 2010, mss, 296 pg. + 8 anexe nenumerate; p. 66 (fără a cunoaște studiul lui R. Florescu!).

⁴⁸ Ptolemeu, *Îndreptar geografic* (fals! *cartografic*), în Gheorghe ȘTEFAN, Vladimir ILIESCU, Virgil C. POPESCU [et al.] (eds.), *Fontes ad historiam dacoromaniae pertinentes / Izvoare privind istoria României*, [vol.] I. *Ab Hesiodousque ad Itinerarium Antonini / De la Hesiod la Itinerarul lui Antonius*, In aedibus Academiae Reipublicae Popularis Dacoromanae / Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1964; XXIII + 792 pg.; p. 553 (III.10.6, 36).

⁴⁹ această formă a toponimului este oferită și de Renate BURRI în Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF et al., *Ptolemaios Handbuch der Geographie*, (Griechisch-Deutsch), Schwabe Verlag AG, Basel, 2006, I-II Teilband + CD-Rom, 1018 pg., ISBN 3-7965-2148-7; p. 325.

⁵⁰ Klaudiou Ptolemaiou *Geographike hyphegesis* / Claudii Ptolemæi *Geographia*. E codicibus recognovit, prolegomenis, annotatione, indicibus, tabulis instruxit Carolus Müllerus (i.e. Karl Wilhem Ludwig MÜLLER -n.m.). Voluminis primi, Pars Prima [cărțile I–III], (*Scriptorum*

ADDENDUM

Karl Wilhem Ludwig MÜLLER nu a reușit să termine ediția sa critică a operei ptolemeice. Primul său volum conține doar cărțile I—III. Cărțile IV—VIII erau planificate pentru alte două volume, care trebuiau să fie completate de un alt volum de hărți. La moartea sa, în 1894, la vârsta de 81 de ani, el reușise să termine doar cartea a IV și cartea a V-a până la capitolul 15. În următorii 5 ani, Kurt Theodor FISCHER a terminat cartea a V-a (cap. 16–20) și astfel, în anul 1901, a apărut volumul al doilea, care a fost acompaniat de volumul de hărți⁵¹:

- *Claudii Ptolemæi Geographia. Tabulæ XXXVI a Carolo Mullero instructæ*, Parisiis, Editoribus Firmin-Didot et Sociis, Institutu Francici Typographiis, MDCCCI (i.e. 1901 -n.m.), [33] + 2 [Tafelbd.]

Hărțile⁵² *Europæ Tab.[ula] IX. Iazyges metanastæ. Dacia. Mæsia. Thracia*, cu numărul 18. și 19., sunt *Gravé par J. Geisendörfer*⁵³ și *Ch.[arles] Müller del.[ineatio]* fiind realizate la scara 1:4.000.000.

Observăm că pe harta ptolemeică (nr. 18.), *Ziridava* este definită de coordonatele 45° 30' / 46° 20' fiind situată la SE de *Partiscum* (sic! *Partiskon* -n.m.).

Graecorum bibliotheca, 65), Parisiis (i.e. Paris -n.m.), Editore Alfredo Firmin DIDOT, Institutu Francici Typographo, M DCCC LXXXIII. (i.e. 1883 -n.m.), [4] + 570 pg.; p. 468.

⁵¹ *When Karl [W. L.] Müller died in 1894 he left unfinished his major edition of the Geography. Books I–III had been published in 1883; Books IV–VIII were planned for another two volumes. There would be a complementary volumes of maps. At the time of his death Müller had reached B[oo]k. V.15. His friend and colleague Kurt [Theodor] Fischer completed B[oo]k. V.16–20 but at that point abandoned the enterprise (see [K. T.] Fischer's Preface to Müller's Claudii Ptolemaei Geographia Vol. I Pars 2 [1901] i–ii). That volume, and the correspondingly abbreviated volumes of maps, appeared the same year.* (Henry I. MacAdam, *Appendix. Ptolemy's Geography B[oo]ks. VI–VIII*, în *L'Arabie préislamique et son environnement historique et culturel*, Actes du Colloque de Strasbourg, 24–27 juin 1987, Éditées par T.[oufic] FAHD, Université des sciences humaines de Strasbourg, Travaux du Centre de Recherche Sur le Proche-Orient et la Grece Antiques, 10, E. J. Brill, Leiden, 1989, 584 pg., ISBN 9004091157; pp. 316–320; p. 316).

⁵² sunt două hărți; prima este o hartă ptolemeică clasică iar a doua încearcă o transpunere a informațiilor ptolemeice pe o hartă modernă. Cele două hărți sunt disponibile și la *Göttinger Digitalisierungszentrum* (GDZ), <http://gdz.sub.uni-goettingen.de/ru/dms/load/img/> (accesat 30.08.2011).

⁵³ din păcate, nu am reușit să aflu mai multe amănunte despre acest gravor, german după numele de familie, care a lucrat la Paris de la mijlocul deceniului șase al secolului XIX și până la începutul secolului XX.

[secțiune harta] 18.

[secțiune harta] 19.

Pe harta modernă (nr. 19.), *Ziridava*, care este presupusă⁵⁴ a fi la *Csanad* (i.e. Cenad, jud. Timiș -n.m.)¹¹, este situată la N (sic!)⁵⁵ de *Marisia F. (Maros)* (i.e. râul Mureș -n.m.) și la ESE de *Parthiscus* ? (sic! *Partiskon* -n.m.) (*Szegedin*).

⁵⁴ aceasta este explicația semnului de întrebare.

⁵⁵ localitatea Cenad a fost întotdeauna la S de râul Mureș. Se pare că realizatorii hărții au confundat *Nemet-Czaned* (sic! *Németcsanád* / i.e. Cenadul Vechi; azi, Cenad, jud. Timiș, RO - n.m.) cu *Magyarcsanád* / Cenadul Ungureșc*, *Csongrád Megye*, HU.

* Satul *Újcsanád* (Cenadul Nou) a fost ridicat la mijlocul secolului al XVIII-lea iar în anul 1793 a fost mutat la N de râul Mureș, pe actuala locație a *Magyarcsanád*, și a început să fie cunoscut sub acest nume de la începutul secolului al XIX-lea.

ANEXA VII: Localizarea Ziridavei de-a lungul timpului

Data: **1551, 1598**

Autor: **Wolfgang LAZIUS**¹ → Soroștin, jud. Sibiu

Sursă: *Commentariorum Reipub.[licae] Romanae illius, in exteris prouincijs, bello acquisitis, constitutae, libri duodecim: In quibus limitum omnium restitutiones, Praetoria, Magistratus, Munia tam militaria, quam ciuilia ... traduntur; Opus certè, quod totius ueteris Historiae fundamenta, nodos, admirandum[ue] ac ingens quoddam uelut alueare complectitur*, Autore VVolfgango LAZIO Viennen.[si] Avstriaco, Medico, & Rom.[anorum] Regis Historico., Basileae (i.e. Basel -n.m.), per Joannem OPORINUM (i.e. Johannes HERBST(E)R² -n.m.), [1551], 1320 + [1] pg. (*editio altera*: *Reipvblicae Romanae In Exteris Prouincijs, Bello Acquisitis, Constitvtuae, Commentariorum Libri duodecim; In Qvibvs Limitvm Omnivm Restitutiones, Praetoria, Magistratus ... non solùm explicantur, & partim iconibus repraesentantur, verùm etiam comparatione vtriusq[ue] imperij ... traduntur; Opus insigne, correctum nunc, illustratum, & auctum multis accessionibus, partim ab autore ipso, partim ab alio historico; Accesserunt praeterea huic editioni, Ratio Legendi abbreviata vocabula in monumentis & inscriptionibus olim vsurpata, Avtore Wolfgang LAZIO Vienens.[i] Av[s]triaco, Medico, Et. Rom.[anorum] Regis Historico. Item: *Analecta Lapidum vetustorum & nonnularum in Dacia antiquitatum ... authore Stephano ZAMOSIO* (i.e. SZÁMOSKÖZY István -n.m.), Apud haeredes Andreae WECHELI (i.e. Andreas WÈCHEL), Claudium Marnium (i.e. Claude de MARNE) et Joannem AUBRIUM (i.e. Jean AUBRY), Francofurti ad Maenum (i.e. Frankfurt am Main -n.m.), M.D.XCVIII. (i.e. 1598 -n.m.), [12] Bl., 1108 pg., [22] Bl., 47 + [1] pg., [1] Bl., [1] pg.*

Obs.: Ziridava = *Scharesten* (apud Abraham ORTELIUS⁵).

Localitatea *scharesten* apare pe harta lui Johannes HONTERUS, *Chorographia Transylvania \ Sybenbürgen* publicată la Basileae Anno MDXXXII (i.e. Basel, 1532 -n.m.), la NV de *Cibinvm* (i.e. Sibiu -n.m.), iar localitatea este identificată³ cu *Schoresten* (azi⁴, satul Soroștin⁵, la 12 km de comuna Șeica Mică, jud. Sibiu -n.m.).

¹ **Wolfgang von LAZIUS** (și Lazio, Laz, Latz, Latzen) [* 31.10.1514, Wien*; † 19.06.1565, Wien]; reprezentant tipic al umanismului; medic, profesor universitar, cartograf, istoric; obține o diplomă în medicină la Ingolstadt; 1530: practică medicina la Wiener Neustadt; 1541 (1536?): medic militar pe frontul din Ungaria; medic personal al împăratului Ferdinand I de Habsburg; 1541: profesor la facultatea de medicină a Universității din Wien; 1546: înnobilitat cavaler; din 1546: de 8 ori decan și de 2 ori rector al universității din Wien; curator al colecțiilor imperiale și istoricul oficial al împăratului Ferdinand I de Habsburg.

* sau Württemberg, DE? W. Lazius a fost fiul doctorului în medicină și filozofie **Simon LAZ** din Stuttgart, DE.

² **Johannes HERBST(E)R** [* 25.01.1507, Basel; 6.07.1568, Basel]; profesor, tipograf, http://en.wikipedia.org/wiki/Johannes_Oporinus.

³ Gerhard ENGELMANN, *Johannes Honter als Geograph*, Studia Transylvanica, vol. VII, Böhlau, 1982, 182 pg., ISBN(10) 3412009814, ISBN(13) 9783412009816; p. 15.

Data: **1587, 1596, 1611**

Autor: **Abraham ORTELIUS**⁶ → Sorostin

Sursă: Abrahami ORTELII Antuerpiani, *Thesaurus geographicus. In Quo Omnium totius terræ regionum, montium, promontiorum, collium, siluarum, desertorum, insularum, portuum, populorum, urbium, opidorum, pagorum, fanorum, tribuum: Oceani, marium, fretorum, fluuiorum, torrentium, sinuum, fontium, lacuum, paludumque nomina & apellationes veteres; additis magna ex parte etiam recentioribus. Ex Libris Typis excusis, Calamo exaratis, Chartis geographicis, Marmoribus vetustis, Nummis, atque Tabulis antiqui aeris. Obiter Multi in hoc Opere auctorum veterum loci corrupti, falsi, dubij, & discrepantes, emendantur, arguuntur, enodantur, & conciliantur.*, Antverpiæ, Ex officina Christophori PLANTINI, M. D. LXXXXVII (i.e. 1587 -n.m.), [10] + [730] + [2] pg.;

Abrahami ORTELII Antverpiani, *Thesaurus geographicus, recognitos et avctos. In Quo Omnium totius terræ regionum, montium, promontiorum, collium, siluarum, desertorum, insularum, portuum, populorum, urbium, opidorum, pagorum, fanorum, tribuum : Item Oceani, marium, fretorum, fluuiorum, torrentium, sinuum, fontiu[m], lacuum, paludumque nomina & apellationes veteres; additis magna ex parte etiam recentioribus. Ex Libris Typis excusis, Calamo exaratis, Chartis geographicis, Marmoribus vetustis, Nummis, atque Tabulis antiqui aeris. Obiter Multi in hoc Opere auctorum veterum loci corrupti, falsi, dubij, & discrepantes, emendantur, arguuntur, enodantur, & conciliantur.*, Antverpiæ, Ex Officina Plantiniana, M. D. XCVI (i.e. 1596 -n.m.), [730] pg.;

Abrahami ORTELII Antverpiani, *Thesaurus Geographicus Recognitos et Avctos ...*, Hanouia: Apud Guil:[ielmus] ANTONIUM (i.e. Wilhelm ANTONIUS -n.m.), Colophon: Hanovia (i.e. Hannover, DE; Hanovra -n.m.), Apud Hæredes Guilielmi ANTONII, Anno Salutis reparatæ MDCXI. (i.e. 1611 -n.m.), [1236] pg.;

Obs.: Tirajul din 1596 s-a tipărit în 1050 de exemplare iar nomenclatorul se baza pe operele a 430 de autori antici și moderni. În această ediție, Ortelius a lansat ideea derivatei continentelor, o ipoteză care a fost demonstrată de Alfred WEGENER în anul 1912.

-[664]: ZIRIDAVA, ..., *Daciæ vrbs, apud Ptolemæum*. Scharesten, [apud Wolfgango] Lazio.

⁴ SZABÓ M. Attila, SZABÓ M. Erzsébet, *Dicționar de localități din Transilvania / Erdélyi helységnévszótár / Ortsnamenverzeichnis für Siebenbürgen*, Második, átdolgozott és javított kiadás, Editura Kriterion, Kolozsvár/Cluj, 2003, 534 pg., ISBN 973-26-0732-7; p. 183.

⁵ Schorstn, Schoersten, Schoresstn (sasă) / Schorsten, Schoersten, Schorosten, Schorstein (l.g.) / Sorostély (l.m.) / Șoroștin, Șoroștiu, Soroștin (l.r.).

⁶ **Abraham ORTELIUS / (W)O(E)RTEL(S)** [* 14.04.1527, Antwerp; † 4.07.1598, Antwerp]; negustor de hărți, cartograf (*gigant al cartografiei*), *geograf al regelui* (spaniol Filip al II-lea din 1573), editor (primul atlas modern *Teatrum Orbis Terrarum / Spectacolul lumii și al țărilor*) a fost publicat de el în anul 1570 și a cunoscut mai mult de 40 de ediții în diferite limbi până în 1612), întemeietor al cartografiei istorice.

Data: **1618**

Autor: **Petrus BERTIUS** → Soroștin

Sursă: [Petrus BERTIUS,] *Theatrum Geographiæ Veteris, Duobus Tomis Distinctum*⁷, Edente Petro BERTIO Bevero (i.e. Petrus BERTIUS -n.m.). Christianissimi Galliarum Regis Ludovici XIII. Cosmographo., Luduni Batavorum (i.e. Leiden -n.m.) [& Amsterdam] excudebat typis suis Isaacus ELZEVIRUS (i.e. Isaac ELZEVIER -n.m.) sumptibus Iodoci HONDII (i.e. Jodocus HONDIUS, *cel tânăr* -n.m.), anno 1618 (& 1619, Amsterdam -n.m.), 253 pg.

Obs.: -p. 85: *Ziridaua ... S. Caresten* (așa! / i.e. *Scaresten* / Soroștin, jud. Sibiu -n.m.).

Data: **1670**

Autor: **Filippo FERRARI, Michael Anton BAUDRAND**⁸ → Gyula, HU (după **Nicolas SANSON**⁹)

Sursă: *Lexicon Geographicum, In Quo Vniversi Orbis Oppida, Vrbes, Regiones, Provinciæ, Regna, Emporia, Academiae, Metropoles, Flumina & Maria antiquis & recentibus nominibus appellata, suisque distantis descripta, recensentur.*, Illvd primvm in lvcem edidit Philippvs FERRARIVS, Alexandrinus, ..., Nvnc Michael Antonivs BAVDRAND Parisinvs, Prior Commendatarius de Roboribus, de Novo-Mercato, & de Gessenis, hanc ultimam Editionem emendavit, illustravit, & dimidia parte actiorem fecit., Parisiis, Apud Franciscum MUGUET, regis & illustrissimi archiepiscopi parisiensis typographum, MDCLXX (i.e. 1670 -n.m.), [două părți într-un singur volum; partea a II-a] [12] + 533 + [2] + 483 + [20] pg.

Obs.: -p. 426: [*Lippa, Lippa, urbs Transylvaniae, in colle, sub dominio Turcarum, prope Mariscum* (i.e. Mureș -n.m.) *fluvium, & in confinio Hungariae. Distat 5. leucis à Temesia* (i.e. Timișoara -n.m.) *in Circium* (i.e. NV -n.m.), & 10. [*leucis*] à *Iulia* (i.e. Gyula, HU -n.m.) *seu Ziridava in austrum* (la Sud -n.m.).

⁷ Prima parte are titlul *Theatri Geographiae Veteris Tomus prior in quo Cl.[audii] Ptol.[emæi] Alexandrini Geographiae libri VIII Graecé et Latine Graeca ad codices Palatinos collata aucta et emendata sunt Latina infinitis; ocis correcta opera P.[etrii] Bertii Christianissimi Galliarum Regis Cosmographi* [1618].

⁸ **Michel-Antoine BAUDRAND** [* 1633, Paris; † 1700, Paris]; diplomat, geograf și istoric francez, secretarul cardinalului Francesco (sau Antoine?) BARBERINI pe care îl acompaniază la conclavele din 1655 și 1667.

Data: **1674**

Autor: **Filippo FERRARI, Michael Anton BAUDRAND, Domenico MAGRI**⁹ → Gyula și/sau Soroștin

Sursă: *Lexicon geographicum in quo Vniversi Orbis Vrbes, Provinciae, Regna, Maria, & Flumina recensentur. Illvd primvm in Ivcm edidit Reuerendissimus Philippvs FERRARIVS Alexandrinvs ... Nvnc Michael Antonivs BAVDRAND Parisinus ... hanc editionem emendavit, illustravit, & dimidia parte auctiorem fecit. Accessit mantissa correctionum Dominici MAGRI Melit.[ensis] ..., Patavii (i.e. Padova, IT -n.m.), Typis Iacobi de CADORINIS, Sup. Permissu, 1674, [12] + 452 + [24] pg.*

Obs.: -p. 355: [*Iulia*, Giula (i.e. Gyula, HU -n.m.), *urbs munita Transylvaniae, quæ alias Ziridava dicta fuit, ut opinatur [Nicolaus] Sanso[n]*¹⁰. *Sedet iuxta amnem Fekier Kerez* (i.e. Fehér-Körös / Crișul Alb -n.m.), & *prope Sarcadium lacum, 20. mill.[ia passum]* à *Vvaradino* (i.e. Oradea -n.m.) *ad meridiem* (i.e. la Sud -n.m.), & *tot idem à Segedino* (i.e. Szeged -n.m.) *in Eurum* (i.e. Sud-Est -n.m.). ...]

-p. 432: *scharesten, Ziridava, oppidum Daciae*

Data: **1677**

Autor: **Filippo FERRARI, Michael Anton BAUDRAND, Domenico MAGRI** → Gyula, Soroștin, *pe râul Moldova sau Ialomița, Roman*

Sursă: *Novum Lexicon Geographicum, in qvo Vniversi Orbis, Oppida, Vrbes, Regiones, Provinciae, Regna, Emporia, Academiae, Metropoles, Flomina & Maria antiquis & recentibus Nominibus appellata, suisque distantis descripta, recensentur. Illud primùm in lucem edidit Philippus FERRARIUS Alexandrinus ... Nunc verò Michael Antonivs BAVDRAND Parisinus, ... hanc ultimam Editionem ita emendavit, illustravit, dimidiâque parte auctiorem fecit, ut Novum Lexicon jure optimo dicatur. Accesserunt sub finem Dominici MAGRI Melitensis, ... Appendices & Correctiones; atque in has bas M.[ichael] A.[ntonius] BAVDRAND*

⁹ **Domenico MAGRI / Dominique MACER**, "maltese / maltezul" [* 1604, La Valletta, Malta; † 1672, Viterbo, IT]; teolog, profesor și lingvist, studiază filozofia și teologia la Roma unde se dedică și studiului intensiv al limbilor orientale (mai târziu va realiza o traducere în limba arabă a Bibliei), predă teologie și filologie la Roma (limbi orientale și greacă), este prezentat drept *Equitis Aurati, Comititis Palatini, Protonotarii Apostolici, Cathedralis Ecclesiae Viterbiensis Canonici Theologi, ac Sacrae Congregationis Iudicis Consultoris* în reeditarea lucrării sale *Hierolexicon, sive Sacrum Dictionarium ; in quo ecclesiasticae voces, earumque Etymologiae, Origines, Symbola, Cæremoniae, Dubia, Vocabula barbara, atq ; Sac. Scripturae, & SS. Patrum phrases obscurae elucidantur*, Typographia Balleoniana, 1735.

¹⁰ **Nicolas SANSON d'Abbeville**, *cel bătrân* [* 10(sau 31?).12.1600, Abbeville, FR; † 7.07.1667, Paris]; cartograf celebru, considerat chiar *părintele cartografiei franceze* de majoritatea specialiștilor, profesorul de geografie al regelor Louis XIII, este numit chiar consilier de stat de acesta, și Louis XIV.

sub finem Dominici MAGRI Melitensis, ... Appendices & Correctiones; atque in has bas M.[ichael] A.[ntonius] BAVDRAND Notæ, Tomvs primvs. (-secvndvs.) ..., Isenaci (i.e. Eisenach, DE), sumptibus Iohannis Petri SCHMIDT, M.DC.LXXVII (i.e. 1677 -n.m.), [12] + 539 + [1] / [4] + 484 + [24] pg.

Obs.: -*Tomus Primus*, p. 396: [*Iulia*, Giula (i.e. Gyula, HU -n.m.), *urbs munita Transylvaniae, quæ aliàs Ziridava dicta fuit, ut opinatur [Nicolaus] Sanso[n]. Sedet juxtam amnem Fekier Kerez* (sic! Feher-Körös /i.e. Crișul Alb -n.m.), & *prope Sarcadium lacum*, 20. *milliaribus à Waradino* (i.e. Oradea -n.m.) *ad meridiem* (i.e. la Sud -n.m.), & *totidem à Segedino* (i.e. Szeged -n.m.) *in Eurum.* (i.e. SE -n.m.) ...]

-*Tomus Secundus*, p. 351: *Ziridava, Scharesten*, teste [Wolfgango] Lazio, *oppidum Daciae, in Valacchia.*

[*Ziridava, urbs Daciae, ad Naparim fluvium* (râul Moldova ori Ialomița -n.m.)¹¹. *Nunc aliiæ est*

*Targorod*¹² (i.e. Roman, jud. Neamț -n.m.), *urbs munita Moldaviae*, 40. *mill.[ia] pass.[um] à Suczova* (i.e. Suceava -n.m.) *distans in meridiem.* (i.e. la Sud -n.m.)] / (în marginea din stânga: *Ptol.[emaeus]*)

Data: **1689**

Autor: **Michael Anton BAUDRAND** → Gyula

Sursă: [Louis MORERI,] *Supplément ou Troisième Volume du Grand Dictionnaire Historique ou Mélangé Curieux de l'Histoire Sacrée et Profane: qui contient des Matieres de même nature que celles des deux premieres Tomes; et Encore, Les Dignités : les Magistratures ou Titres d'Honneur : Les Religions & Sectes de Chrétiens, de Juifs & de Payens : Les principaux Noms des Arts & des Sciences : Les Actions publiques & solennelles : Les Jeux : les Fêtes, &c. Les Edits & les Loix dont l'Histoire est curieuse; Et autres Choses, & Actions remarquables.*, Tome Troisième, A Paris, Chés Denys THIERRY, M.DC.LXXXIX (i.e. 1689 -n.m.), [6] + 1238 pg.;

Obs.: -p. 620: *GIULIA* ou *GULA*, en Latin *JULIA*, *petite Ville du Royaume de Hongrie, sur le Kerez* (i.e. Criș -n.m.), & *sur la Frontiere de Transylvanie, près du Lac Sarchad*, ... *Plusieurs croyent que c'est la même que celle que les Anciens ont appelée Ziridava.* *
[Michael Anton] *Baudrand*.

¹¹ denumire atestată deja de Herodot (IV, 48); vezi și comentariile lui Aldo CORCELLA, în David ASHERI, Alan B. LLOYD, Aldo CORCELLA, *A Commentary on Herodotus, Books 1–4*, Edited by Oswyn MURRAY & Alfonso MORENO, with a contributions by Maria BROSIUS, Oxford University Press, 2007, 721 pg., ISBN(10) 0198149565, ISBN(13) 978-0-19-814956-9; p. 617 (cu o consistentă bibliografie asupra identificării denumirii).

¹² vezi *Nota* de la sfârșitul acestei *Anexe*.

În ediția din 1679 a aceleiași enciclopedii, tipărită la *Patavii* (i.e. Padua) de *Iacobi de Cadorinis*, *Targorod* apare grafiat drept *Vargorod* (p. 330).

Data: **1698**

Autor: **Johann Jacob HOFMANN**¹³ → Gyula, Soroștin, Roman

Sursă: Joh.[ann] Jacobi HOFMANNI ..., *Lexicon Vniversale, Historiam Sacram Et Profanam Omnis aevi, omniumque Gentium; Chronologiam Ad Haec Vsque Tempora; Geographiam Et Veteris Et Novi Orbis; Principum Per Omnes Terras Familiarum Ab omni memoria repetitam Genealogiam; Tum Mythologiam, Ritos, Caerimonias, Omnemque Veterum Antiquitatem, ex Philologiae fontibus haustam, Virorum, Ingenio Atque Eruditione Celebrum Enarrationem copiosissimam; Praeterea Animalium, Plantarum, Metallorum, Lapidum, Gemmarum, Nomina, Naturas, Vires Explanans. Editio Absolutissima, ...*,

-Tomvs Secvndvs. Literas D, E, F, G, H, I, K, L, continens, ... MDCXCVIII (i.e. 1698 n.m.), 900 pg.;

-Tomvs Qvartus, Literas R, S, T, V, X, Y, Z, continens., Lvgdvni Batavorvm (i.e. Leiden -n.m.), Apud Jacob.[i] HACKIVM, Cornel.[i] BOVTESTEYN, Petr.[i] VANDER AA, & Jord.[ani] LVCHTMANS, MDCXCVIII, CXXVI + 762 + 116 pg.

Obs.: -II, p. 828: LIPPA, vulgò LIPPA, urbs Transylvaniae, in colle, sub Turcis, prope Mariscum (i.e. Mureș -n.m.) fluv.[ium] in conf.[inio] Hungar.[iae] 5. leuc.[is] à Temesia in Circ.[ium] 10. [leucis] à Iulia s.[eu] Ziridava in Austr.[um]. (după **Filippo FERRARI**, 1670 -n.m.)

-IV, p. 755: ZIRIDAVA, *Ptolem.[aeus]* Urbs Daciae, ad Naparim fluv.[ium] (i.e. râul Moldova ori Ialomița -n.m.)¹² *Scharesten* (i.e. Soroștin, jud. Sibiu -n.m.), [apud *Wolfgango*] *Lazio*, in Valacchia (sic! -n.m.). Aliis *Targorod* (i.e. Roman, jud. Neamț -n.m.), urbs munita Moldaviae, 40 mill.[ia] pass.[um] à Suczova (i.e. Suceava -n.m.) in Merid.[iem] (i.e. la Sud -n.m.) (după **Filippo FERRARI**, 1677 -n.m.)

Data: **1708**

Autor: **Thomas CORNEILLE** → Soroștin, Roman

Sursă: M. [Thomas] CORNEILLE, *Dictionnaire universel, géographique et historique, contenenat la description Des Royaumes, Empires, Estats, Provinces, Pays, Contrées, Deserts, Ville, Bourgs, Abbayes, Chasteaux, Fortresses, Mers, Rivières, Lacs, Bayes, Golphes, Détroits, Caps, Isles, Presqu'Isles, Montagnes, Vallées. La situation, l'estenduë, les limites, les distances de chaque Pays; Les religions, les moeurs, les coustumes, le commerce, les ceremonies particulières des peuples, & ce que l'Historire fournit de plus curieux touchant les choses qui s'y sont passees. Le tout recuëilli des meilleurs livres de voyages & autres qui ayent paru jusqu'apresent*, Tome III [P–Z], A Paris, Chez Jean Baptiste COIGNARD ..., MDCCVIII (i.e. 1708), 817 + [2] pg.

Obs.: -p. 414: SCHARESTEN. Bourg ou village de la Moldavi (sic!). Quelques-uns croient que c'est l'ancienne Ziridava, ville de la Dace.

-p. 811: ZIRIDAVIA. Ville ancienne de la Dace. Quelques Geographes tiennent que c'est celle de *Targorod* dans la Moldavie. Il y en a d'autres qui prétendent que ce soit *Scharesten*.

¹³ **Johann Jacob HOFMANN** din Basel [* 1635; † 1706].

Data: **1725**

Autor: **Michael Anton BAUDRAND** → Sorostin, Roman

Sursă: Louis MORERI, *Le grand dictionnaire historique ou le mélange curieux de l'histoire sacrée et profane: qui contient en abrégé l'histoire fabuleuse Des Dieux & des Heros de l'Antiquité Payenne: les vies et les actions remarquables Des Patriarches; des Juges; des Rois de juifs; des Papes; des saint Martyrs & Confesseurs; des Peres de l'Eglise & de Docteurs Orthodoxes; des Evêques; des Cardinaux & autres Prélats celebres; des Heresiarques & des Schismatiques; avec leur principaux Dogmes. Des Empereurs; Des Rois; Des Princes illustres; & des grands Capitaines: Des Auteurs anciens & modernes; Des Philosophes; Des Inventeurs des Arts, & de ceus qui se sont rendus recommandables en toute sorte de Professions, par leur Science, par leurs Ouvrages, & par quelque action éclatante. L'établissement et le progres Des Ordres Religieux & Militaires; & la Vie de leurs Fondateurs: Les Genealogies De plusieurs Familles illustres de France, & d'autres Pays: La Description Des Empires, Royaumes, Republiques, Provinces, Villes, Isles, Montagnes, Fleuves, & autres lieux considerables de l'ancienne & nouvelle Geographie: où l'on remarque la situation, l'étendue & la qualité du Pays; la Religion, le Gouvernement, les Mœurs & les Coûtumes des Peuples: Où l'on voit les Dignitez, les Magistratures ou Titres d'honneur: Les Religions & Sectes de Chrétiens, des Juifs & des Payens: Les principaux noms des Arts & des Sciences: Les Actions publiques & solennelles: Les Jeux, les Fêtes, &c. Les Edits & les Loix, dont l'Histoire est curieuse, &c. L'Histoire des Conciles generaux & particuliers, sous le nom des lieux où ils ont été tenus. Le tout enrichi de Remarques, de Dissertations & de Recherches curieuses, pour l'éclaircissement des difficultes de l'Histoire, de la Chronologie & de la Geographie, tirées de differens Auteurs, & surtout du Dictionnaire [Historique et] Critique de M. [Pierre] BAYLE., Tome VI, A Paris, Chez Jean-Baptiste COIGNARD, MDCCXXV (i.e. 1725 -n.m.), 1158 pg.;*

Obs.: -p. 672: TARGOROD, ville fortifiée dans la Moldavie, sur le Sereth, à quinze lieuës au-dessous de la ville de Soczowa. Quelques geographes prennent Targorod pour l'ancienne *Ziridava*, ville de la Dace, laquelle d'autres mettent à Scharesten, village de la Moldavie (sic! -n.m.). * [Michael Anton] Baudrand.

Data: **1733**

Autor: **Samuel TIMON** → Sibiu

Sursă: Samuele TIMON, *Imago antiquæ Hungariæ, repræsentans terras, adventus, & res gestas gentis hunnicæ*. Historico genere strictim prescripta à ..., Cassoviæ, typis Academicis Soc. JESU, per Joan.[nem] Henricum FRAUENHEIM, A.[nno] 1733, VII + 240 + XV pg.; Liber I. *De Pannonia ...*, Caput XV. *De Dacia*.

Obs.: -p. 134: ... & *Ziridana cum Cibinio* (i.e. Sibiu -n.m.) *confentire videtur*.

Data: **1740**

Autor: **Michael Anton BAUDRAND** → Gyula

Sursă: *Le Grand Dictionnaire Historique, ou le Mêleage Curieux l'Histoire Sacrée et Profane, Qui contient en abrégé, les Vies et les Actions Remarquables Des Patriarches, des Juges, des Rois des Juifs, des Papes, des saints Pères & anciens Docteurs Orthodoxes; des Evêques, des Cardinaux, & autres Prélats célèbres; des Hérésiarques & des Schismatiques, avec leurs principaux Dogmes: Des Empereurs, des Rois, des Princes illustres, & des grands Capitaines: Des Auteurs anciens & modernes, des Philosophes, des Inventeurs des Arts, & de ceux qui se sont rendus recommandables en toutes fortes de Professions, par leur Science, par leurs Ouvrages, ou par quelque Action éclatante. L'établissement et le Progres Des Ordres Religieux & Militaires, & la Vie de leurs Fondateurs. Les Genealogies De plusieurs Familles illustres de France & d'autres Païs. L'Histoire Fabuleuse Des Dieux, & des Héros de l'Antiquité Payenne. La Description des Empires, Royaumes, Républiques, Provinces, Villes, Isles, Montagnes, Fleuves, & autres Lieux considérables de l'ancienne & nouvelle Géographie, où l'on remarque la situation, l'étendue & la qualité du Païs; la Religion, le Gouvernement, les Mœurs & les Coutumes des Peuples. Où l'on voit les Dignitez: les Magistratures ou Titres d'Honneur: les Religions & Sectes des Chrétiens, des Juifs & des Payens: les principaux Noms des Arts & des Sciences: les Actions publiques & solennelles: les Jeux: les Fêtes, &c. les Edits & les Loix, dont l'Histoire est curieuse; & autres Choses, & Actions remarquables. Avec L'Histoire des Conciles Généraux & Particuliers, sous le nom des lieux où ils ont été tenus. Le tout enrichi de Remarques & de Recherches curieuses, pour l'éclaircissement des difficultez de l'Histoire, de la Chronologie, & de la Géographie.,* Par M[et]re. Louis MORERI, Prêtre, Docteur en Théologie., Dix-huitieme et Derniere edition, Revue, corrigée & augmentée très considérablement. Tome Quatrieme. Lettres F-H., A Amsterdam: Chez P. Brunel, R. Wetstein, la Veuve de P. De Coup & G. Kuyper, F. l'Honoré & Fils, P. Humbert, Z. Chatelain, H. Uytwerf, F. Changuion, J. Wetstein & G. Smith, P. Mortier, & J. Catuffe.; A Leyden: Chez S. Luchtmans & C. Haak.; A la Haye: Chez P. Gosse, J. Van Duren, J. Neaulme, A. Moëtjens, G. Block, & A. Van Dole.; A Utrecht: Chez E. Ne'aulme., M.DCC.XL. (i.e. 1740), 242 pg.

Obs.: -p. 119: GIULIA, GIULA ou GYULA, en Latin JULIA, petite ville du Royaume de Hongrie, sur le Kérés (i.e. Criș -n.m.), & sur la frontière de Transylvanie, près du Lac Sarcad ou Zarkad, ... Plusieurs croyent que c'est la même que celle que les Anciens ont appelée Ziridava. * [Michael Anton] Baudrand.

Data: **1765**

Autor: **Denis DIDEROT, Jean le Rond d'ALEMBERT, Louis de JAUCOURT** → Soroștin, Roman

Sursă: *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, par une Société de Gens de letters.* Această lucrare a fost publicată între 1751-'72 sub conducerea lui Denis DIDEROT și Jean le Rond d'ALEMBERT în XVII volume de text + XI volume de planșe.

Obs.: În volumul XVII (*Vénérien – Zzuéné plus 'Articles omis'*, publicat în luna decembrie 1765), la pagina 719, găsim: ZIRIDAVA, (*Géog.[aphie] mod.[erne]* (sic! *ancien* -n.m.) ville de la Dace, selon Ptolomé, *l.[ivre] III. ch.[apitre] viij*. Le nom moderne est *Scaresten*, si nous en croyons [Wolfgang] Lazius (*D. J.*)¹⁴.

TARGOROD (*Géog.[aphie] mod.[erne]*) ville de la Moldavie, au confluent de la Sereth & de la Moldaw, à 15 lieues au-dessous de Soczowa (i.e. Suceava -n.m.). Quelques géographes la prennent pour la Ziridava de Ptolémée, *l.[ivre] III. ch.[apitre] viij* mais [Wolfgang] Lazius prétend que le nom moderne de Ziridava est Scaresten. (*D. J.*)

Data: **1768**

Autor: **Antoine Augustin BRUZEN de La Martinière** → Soroștin, Roman

Sursă: M.[onsieur Antoine–Augustin] BRUZEN de La Martiniere, *Le Grand Dictionnaire Géographique, Historique et Critique*, Nouvelle édition, corrigée et amplement augmentée, Tome Sizième, T–Z, A Paris, Chez les Libraires Associés, M.DCC.LXVIII. (i.e. 1768 -n.m.), 1120 + 433 pg.

Obs.: -p. 786: TARGOROD ou Trescort, ville de la Moldavie, au confluent de la Séreth (i.e. Siret -n.m.) & de la Moldava (i.e. Moldova -n.m.), environ à quinze lieu'es au dessous de Soczowa (i.e. Suceava -n.m.). Quelques géographes le prennent pour la Ziridava de Ptolémée; mais [Wolfgang] Lazius n'en convient pas. Voyez Ziridava. * De l'Isle Atlas¹⁵.
-p. 380: ZIRIDAVA, ville de la Dace, selon Ptolomé, *l. 3, c. 8*. Le nom moderne est Scaresten, si nous en croyons [Wolfgang] Lazius, 12. *Reip.[ublicæ] Romanæ*.

Data: **1778**

Autor: **BENKŐ József** → Sibiu

Sursă: Iosepho BENKŐ¹⁶, *Transsilvania. Sive Magnvs Transsilvaniae Principatvs. Olim Dacia Mediterranea Dictvs. Orbi Nondvm Satis Cognitvs. Nunc Multifariam, At Strictim Illostratvs. ...*, Pars Prior sive Generalis. Tom[us] I, Vindobonae, Typis Iosephi nob.[ilis] de KVRTZBÖK, ..., MDCCLXXVIII (i.e. 1778 -n.m.), 590 + [16] pg.;

Obs.: -p. 26 ... *Ziridanam statuerim in loco Cibirii* ...

¹⁴ *D. J.* este **Louis de JAUCOURT** [* 16.09.1704, Paris; † 3.02.1779, Compiègne], cel mai important contributor al *Encyclopédie* ...

¹⁵ **Guillaume Delisle** sau **de Lisle, de L'Isle, Delisle l'Ainé / cel bătrân** [* 28.02.1675, Paris; † 25.01.1726, Paris]; *Atlas de Géographie*, a fost publicat în 1700 și republicat până în 1774 (Paris și Amsterdam).

¹⁶ **BENKŐ József** [* 20.12.1740, Bardóc/Brăduț, jud. Covasna; 28.12.1814, Középahta/Aita Medie, jud. Covasna].

Data: **1781**

Autor: **Franz Joseph SULZER** → Sibiu

Sursă: Franz Joseph SULZER, *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens, im Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte mit kritischer Freyheit entworfen*, Des ersten oder geographischen Theils, Erster Band, Wien, bey Rudolph GRÄFFER, 1781, [31] + 464 + [2] pg. + o hartă;

Obs.: -p. 179: *Ziridava* . . 49 – 30 – 46 – 20 –; p. 197: ...; (x) *Ziridava* aber, wo ist Herrmanstadt (i.e. Sibiu -n.m.) zu sehen ist.

Data: **1788**

Autor: **François ROBERT** → Roman, Soroștin

Sursă: [François ROBERT, Nicolas MASSON de Morvilliers], *Encyclopédie méthodique, ou par ordre de matières*; par une Société de gens de lettres; de savans et d'artistes ... *Géographie*, dédiée et présentée à Monseigneur le Comte de Montmorin, Commandeur des Ordres du Roi, Ministre et Secrétaire d'Etat, ayant le Département des Affaires Étrangères, ci-devant Ambassadeur près Sa Majesté très-catholique, Roi des Espagne et des Indes, &c., Tome Troisième [Rie-Ter], A Paris, Chez Panckoucke, M.DCC.LXXXVIII (i.e. 1788 -n.m.), 368 pg.;

Obs.: -p. 335: TARGOROD, ville de la Moldavie, au confluent de la Sereth (i.e. Siret -n.m.) & de la Moldaw (i.e. Moldova -n.m.), à 15 lieues au dessous de Soczowa (i.e. Suceava -n.m.). Quelques géographes le prennent pour la *Ziridava* de Ptolémée, *livre III, ch. viij*; mais [Wolfgang] Lazius prétend que le nom moderne de *Ziridava* est Scaresten. (R[obert])

Data: **1795**

Autor: **Konrad MANNERT**¹⁷ → la sud de Alba Iulia, deci nu îndepărtat de Sebeș

Sursă: Konrad MANNERT, *Geographie der Griechen und Römer. Der Norden der Erde von der Weichsel bis nach China*, Vierter Theil (vol. IV). Mit zwey Karten, Nürnberg, bei Ernst Christoph GRATTENAUER, 1795, XXIV + 528 pg. + două hărți;

Obs.: -p. 208: *Ziridava*, südlich von Apulum (i.e. Alba Iulia -n.m.), also nicht ferne von Mühlenbach (i.e. Sebeș, jud. Alba). / *Ziridava*, la sud de Alba Iulia, deci nu îndepărtat de Sebeș (tr.m.).

Data: **1800**

Autor: **Samuel PATRICK** → Roman

Sursă: Samuel PATRICK, *Geographia antiqua cum indice quo vetera locorum nomina novis praeponunt scholarum usui accommodata*, Berolini, Sumtibus [Wilhelm] OEHMIGKE Junioris, MDCCC. (i.e. 1800 -n.m.), 206 pg.; p. 206: *Ziridava opp.[idum]* - Targorod

¹⁷ **Konrad MANNERT** [* 17.04.1756, Altdorf bei Nürnberg; † 27.09.1834, München]; istoric și geograf prusac. *Geographie der Griechen und Römer* ... a fost publicată inițial între 1795–1825 în 10 volume.

- Data: **1818, 1859**
 Autor: **Dionisiu FOTINO**¹⁸ → *Zigalia* (i.e. Jegălia, jud. Călărași? -î.m.)
 Sursă: Dionisiu FOTINO, *Istoria generala a Daciei, saũ a Transilvaniei, Tereĩ Muntenescĩ și a Moldavei ...*, traducere de George SION, Tomul I., București, Imprimeria Națională a lui Iosef ROMANO vet Companie, 1859 (*editio princeps*, 1818, Wien), [2] + IX + [3] + 344 pg.;
 Obs.: -p. 67: 15. *Ziridava*, cetate în țeara Muntenească, lângă râulu Nanari sau Ialomița, apró[a]pe de Dunăre; se pre[su]pune că ar fi Zigalia.¹⁹
- Data: **1819, 1826**
 Autor: **Johann Baptist SCHELS** → Sibiu
 Sursă: J.[ohann] B.[aptist] SCHELS, *Geschichte der Länder des österreichischen Kaiserstaates, Erster Band: Zeitraum von der Urzeit bis zur Niederlage der Cimbrer und Teutonen, im Jahre 101 vor Christi Geburt.*, Wien, Im Verlage von J.[ohann] G.[ottlieb] HEUBNER, 1819, VIII + [2] + 473 + [2] pg.; p. 189; reluat de Schels în *Geschichte des süd-östlichen Europa unter der Herrschaft der Römer und Türken*, Erster Band. ..., Wien, 1826, Im Verlage bey J.[ohann] G.[ottlieb] HEUBNER, Gedruckt bei Anton STRAUß, [6] + 371 pg.
 Obs.: -p. 189/26: ... *Ziridava* (Herrmannstadt) ...
- Data: **1826**
 Autor: **Matia Petar KATANČIĆ**²⁰ → Sereca, jud. Hunedoara
 Sursă: *Istri adcolarum Geographia vetus e monvmentis epigraphicis, marmoribvs, nvms, tabellis evota et commentariis illvstrata* a P.[ater] Math.[eo] Petro KATANCSICH ... Pars I & II, Bvdae, Symtirvs Typographiae Regiae Vniversitatis Hvngaricae, MDCCCXXVI (i.e. 1826 -n.m.), XXXII + 572 + [20] & 508 + [22] pg.;
 Obs.: -II, p. 296: Ad quintum inde lapidem, apud vicum Szereka (i.e. Sereca, jud. Hunedoara -n.m.)²¹, prope Broosh (i.e. Broos; azi, Orăștie -n.m.), alia oppidi vestigia sunt ab eodem viro deprehensa; quo situ fere est ... *Ziridauae* Ptolemaei.

¹⁸ **Dionusios PHOTEINOS / Dionisie FOTINO** [* ~1769-'77, Patras; † 10.10.1821, București(?)]; muzician, poet, serdar și istoric grec, s-a stabilit în Muntenia la începutul secolului al XIX-lea, al doilea secretar al domnului Ioan Vodă Caragea între 1812-'14.

¹⁹ Textul este scris cu un amestec de caractere latine și chirilice. Transliterarea îmi aparține.

²⁰ **Matia Petar KATANČIĆ / Mátyás Péter KATANCSICH / Mathias Petrus KATANCSISCH** [* 12.08.1750, Valpó; † 24.05.1825, Buda]; preot, scriitor și traducător croat (Biblia), profesor universitar (estică și arheologie), lexicograf, numismat.

²¹ Szereka, Szarkafalva (l.m.) / Elsterdorf, Rodomersdorf (l.g.) / Săraca; azi, Sereca, jud. Hunedoara, la 7 km de Orăștie.

- Data: **1826, 1836**
 Autor: **Christian Gottlieb REICHARDT** → Siret, Szered (azi, Sered', SK)
 Sursă: [Christian Gottlieb] REICHARDT, Abhandlungen. 2. Versuch zu Auflösung der von Marsigli noch unerörtert gelassenen alten Römischen Strassen und einiger andern topographischen Gegenstände des alten Dacien., în *Neue Allgemeine Geographische und Statistische Ephemeriden*, [Redigirt von dem Prof. Dr. [Johann] G.[eorg Heinrich] HASSEL] Weimar, im Verlage des Landes-Industrie-Comptoirs, XIX. Bandes, viertes Stück, 1826, pp. 97-150 și reluat în C.[hristian] G.[ottlieb] REICHARDT's kleine geographischen Schriften / Sammlung kleiner Schriften aus dem Gebiete der mathematischen und alten Geographie, Mit 3 lithographirten Tafeln, Güns, 1836, Verlag von Carl REICHARD, XII + 548 pg.; pp. 178-209.
 Obs.: -p. 115: *Ziridava* 49° 30' — 46° 20' —
 -p. 139: *Ziridava* (aus der ersten Reihe). Diesen Ort, welchen man wegen der vortrefflichen Uebereinstimmung des alten und neuen Namens doch wohl für nichts anders halten kann, als für Sereth (Sireth), am Flusse gleiches Namens, hat Ptolemäus, oder vielmehr Agathodämon auf die westliche Seite der Alt verwiesen, wenn er nicht den Flecken Szered an der Waag²² im Pressburger Comitatz darunter verstanden hat, welchen er aber alsdann noch fehlerhafter gestellt haben würde, weil er ihn in das Land der Jazyger hätte bringen müssen. Jedem Kenner dieses Faches wird aber das erstere weit wahrscheinlicher dünken.
Ziridava (din primul rând). Această localitate, care nu poate fi alta decât Siret (jud. Suceava -n.m.) aflată pe râul cu același nume, datorită suprapunerii excelente dintre denumirea veche și cea nouă, a fost amplasată de Ptolemeu, sau mai degrabă de Agathodämon²³, pe partea de vest a râului Olt, dacă el nu a înțeles prin acest loc localitatea numită Szered (azi, Sered', SK -n.m.) de pe râul Váh din comitatul Bratislava, caz în care acesta (i.e. *Ziridava* -n.m.) ar fi fost amplasat și mai greșit, pentru că ar fi trebuit să îl amplaseze pe pământurile iazigilor [strămutați]. Totuși, oricărui cunoscător al acestui subiect i-ar părea mai credibil primul caz.
 Data: **1830, 1858**
 Autor: **CSEVAPOVICH Gergely** → Gyula
 Sursă: Gregorius CSEVAPOVICH²⁴, *Recensio Observantis Minorum Provinciae S. Ioann.[is] a Capistrano, per Hong.[ariam,] Austr.[iam] Inf.[eriores] et Slavon.[iam] extensae*; *Commentariis Ethnol.[ogici,] Philol.[ogici,] Statist.[ici,] Geogr.[aphici, et] Hist.[orici]* illustrata. – Cvm Adnexa ad calcem Mappa Calcogr. Prov. – Pro anno Dom.[ini] 1830, Bvdae, Typis Reg.[iae] Scient.[iarum] Univ.[ersitatis] Hvgaricae, V + 666 pg. + o hartă;
 Obs.: -p. 387: *Iulia sive Gyula*, quibusdam veterum *Ziridoua* (hodie ad Comit. Bekesiensem relata) ...

²² **Váh** (sau *Waag* -l.g.; *Vág* / *Wág* -l.m.) este cel mai lung râu din Slovacia.

²³ **Agathodaimon** sau **Agathis Daimon**, *mēchanikos* din Alexandria, a "realizat" (*hypotypōsa*) o hartă a întregii lumi locuite (*oikoumenē*) pe baza ptolemeice *Geōgraphikē hyphēgēsis*.

²⁴ **CSEVAPOVICH Gergely** [* 23.04.1786, Beretovici; † 21.04.1830, Buda].

Citat și în MOGYORÓSSY János, *Gyula hajdan és most, történeti és statistikai vázlatokban*, Gyulán, 1858, Nyomtatott BÉTHY Lipót Könyvnyomdájában, [VII] + 256 + [2] pg.;

-p. 3: *Ziridava, dáciai telep a hajdani Gyula nevű főváros, mint Etele és ősei európai első gyűl- és királyi székhelyié a mai Gyula város területében, ...*; p. [147]: (1)

Data: **1831**

Autor: **Johann Wilhelm MÜLLER** → Roman

Sursă: Johann Wilhelm MÜLLER, *Lexicon manuale, geographiam antiquam et mediam cum Latine tum Germanice illustrans*, in usum scholarum editum a ..., Lipsiae, Impensis C. H. F. HARTMANNI, MDCCCXXXI (i.e. 1831 -n.m.), Pars Prior, 276 pg.;

Obs.: -p. 276: *Ziridăva, Ziridava, urbs Daciae, h.[inc] quibusd.[am] Targorod.*

Data: **1831**

Autor: **Johann Daniel Ferdinand NEIGEBAUER** → Sibiu

Sursă: J.[ohann Daniel] F.[erdinand] NEIGEBAUER, *Dacien. Aus den Ueberresten des klassischen Alterthums, mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen. Topographisch zusammengestellt. ...* Nebst einer Uebersichtskarte des Trajanischen Daciens., Kronstadt (i.e. Brașov -n.m.), Druck und Verlag von Johann GÖTT, 1831, X + [2] + 310 + [1] pg. + o hartă;

Obs.: -p. 260-261: *Hermannstadt und Hammersdorf, Nagy-Szeben, Szeben, Villa-Hermann, Hermannopolis, Cibinum, walachisch Szibji* (i.e. Sibiu -n.m.), ..., *für das antike Ziridava.*

Data: **1843**

Autor: **Anton ZIEGLER** → Sibiu

Sursă: Anton ZIEGLER, *Vaterländische Bilder-Chronik aus der Geschichte des österreichischen Kaiserstaates. Von seinen ältesten Bewohnern bis auf die gegenwärtige Zeit*, Erster Band, Wien, Auf Kosten des Verfassers und Herausgebers, Gedruckt bei Anton BENTZE, 1843, 180 pg. + 46 poze;

Obs.: -p. 18: ... *Ziridava (Hermannstadt) ...*

Data: **1846**

Autor: **Friedrich August UKERT** → Sereca, jud. Hunedoara; Sibiu

Sursă: F.[riedrich] A.[ugust] UKERT, *Geographie der Griechen und Römer von den frühesten Zeiten bis auf Ptolemäus; ...*, Dritten Theils zweite Abtheilung, Weimar, Druck und Verlag des Landes = Industrie = Comptoirs, 1846, XII + 658 + [1] pg.;

Obs.: -p. 621: *Ziridava, Ziriðava*, 45° 30' d. L., 46° 20' d. Br, nach Katancsich⁹²) (Matia Petar KATANČIĆ²⁰ în 1826 -n.m.) Szerecka bei Broosch, nach [Franz Joseph] SULZER (în 1781 -n.m.) Hermannstadt.

Data: **1848**

Autor: **Albert FORBIGER** → Sereca, jud. Hunedoara

Sursă: Albert FORBIGER, *Handbuch der alten Geographie, aus den Quellen bearbeitet*, Dritter und letzter Band. Europa, Leipzig, Verlag von Gustav MAYER, 1848, VI + 1180 + [2] pg.;

Obs.: -p. 1110: *Ziridava* ... j.[etzt/acum] Szereka am Broosch). ⁷⁹⁾
79) So [Matia Petar] Katancsich Istri acc. II. p. 296. Nach [Franz Joseph] Sulzer S. 200 (sic! 197 -n.m.). Hermannstadt nach [Konrad] Mannert IV. S. 218. (sic! 208 -n.m.) bei Mühlenbach.

Data: **1851**

Autor: **William HAZLITT**

Sursă: William HAZLITT, *The classical gazetteer: a dictionary of ancient geography, sacred and profane*, London, WHITTAKER and Co., 1851, vi + 378 pg.

Obs.: -p. 377: ZIRIDAVA, a town of the Prædavenses, in Dacia, on Tibiscus fl.[umen] (i.e. Tisza -n.m.), [on the] L.[eft bank of the river Tibiscus/Tisza], above the junction of Marisus (i.e. Mureș -n.m.) fl.[umen] *Near Muhlenbach* (i.e. Sebeș, jud. Alba). Această localizare este illogică; o localitate nu poate fi situată, în același timp, atât *pe malul stâng al râului Tisza, deasupra joncțiunii cu râul Mureș* cât și *lângă Sebeș, jud. Alba*. Mai mult, pentru Hazlitt și Zurobara se afla tot la joncțiunea dintre râurile Mureș și Tisza: ZUROBARA, a town of the Biephi, in Dacia, on the s.[outh] mouth of Marisus fl.[umen] *above its junction with Tibiscus fl.[umen]* (p. 377). Acest fapt poate conduce²⁵ la Ziridava ≡ Zurobara și Prædavenses ≡ Biephi, identități ilogice, care nu pot fi acceptate.

Data: **1857**

Autor: **Thomas Henry DYER**²⁶ → Sereca, jud. Hunedoara

Sursă: *Dictionary of Greek and Roman Geography*, Edited by William SMITH, In Two Volumes, Vol. II. IABADIUS — ZYMETHUS, Illustrated by numerous engravings on wood, London, Walton and Maberly; John MURRAY, M.DCCC.LVII (i.e. 1857 - n.m.), viii + [2] + 1383 pg.;

Obs.: -p. 1339: ZIRIDAVA (... , Ptol.[emy] iii. 8. & 9.), a town in Dacia, most probably Szereka on the Broosch (cf. [Matia Petar] Katancsich²⁰, Istri Accolae, ii. p. 296). [T. H. D.] (i.e. Thomas H.[enry] DYER -n.m.)

²⁵ chiar dacă W. Hazlitt le situează pe maluri diferite!

²⁶ **Thomas Henry DYER** [* 4.05.1804, London; † 30.01.1888, Bath]; istoric englez (amănunte sunt disponibile și la http://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Henry_Dyer -accesat 30.08.2011).

Data: **1874, 1880**

Autor: **Carl GOOß, Grigore G. TOCILESCU** → Bulci, jud. Arad

Sursă: Gr.[egoriu]²⁷ G. TOCILESCU, *Dacia înainte de romani*[.] *Cercetari asupra popoareloru carii au locuitu tierile romane de a stang'a Dunarii, mai înainte de concuista acestoru tieri de cotra imperatoriulu Traianu ...* Cu 38 stampe lithographiate, 4 charte, d'in care 2 cromolithographiate, si 171 figuri in textu. Partea I. *Geographi'a antica a Daciei.* – Partea II. *Ethnographi'a Daciei.*, Bucuresti, Tipografi'a Academiei Române. (Laboratorii români, ..., 1880, 954 pg.;

Obs.: -p. 455: ... vomu asiedia impreuna cu [Carl] Goos[s]²⁸ (lasandu la ua parte pe [Franz Joseph] Sulzer, [Konrad] Mannert, [Fridrich August] Ukert si [Albert] Forbiger):
2. *Ziridava* = *Bulciu* (i.e. Bulci, jud. Arad -n.m.)

Data: **1873, 1883, 1901, 1958**

Autor: **Theodor MOMMSEN, Karl Wilhem Ludwig MÜLLER** → Cenad, jud. Timiș

Sursă: *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Edidit Th.[eodor] MOMMSEN, Consilio et avtoritate Academiae Litterarum Regiae Borussicae editum, Voluminis Tertii [*Inscriptiones Asiae, provinciarum Europae Graecarum, Illyrici Latinae*] Pars Prior [*Inscriptiones Aegypti et Asiae. Inscriptiones provinciarum Europae Graecarum. Inscriptionum Illyrici partes I–V*], Berolini apud Georgium REIMERVUM, MDCCCLXXIII (i.e. -1873; *edition secunda*, 1958), p. 1017.

Klaudiou Ptolemaiou *Geographike hyphegesis* / Claudii Ptolemæi *Geographia*. E codicibus recognovit, prolegomenis, annotatione, indicibus, tabulis instruxit Carolus Müllerus (i.e. Karl Wilhem Ludwig MÜLLER²⁹ -n.m.). Voluminis primi, Pars Prima [cărțile I–III], (*Scriptorum Graecorum bibliotheca*, 65), Parisiis (i.e. Paris -n.m.), Editore Alfredo Firmin DIDOT, Institutu Francici Typographo, M DCCC LXXXIII. (i.e. 1883 -n.m.), [4] + 570 pg.; p. 448, nota 4.

Claudii Ptolemæi Geographia. Tabulae XXXVI a Carolo Mullero instructae, Parisiis, Editoribus Firmin–Didot et Sociis, Institutu Francici Typographiis, MDCCCI (i.e. 1901 -n.m.), [33] + 2 [Tafelbd.]; [nr.] 18, 19.

Obs.: -p. 448, nota 4: 4., care se referă la Singidava, K. W. L. Müller mai afirmă: – *Ziridava et Singidava, aliunde non notae, fortasse in Maros fluvii* (i.e. Mureș -n.m.) *valle quaerendae sunt. Ziridava haud ita longe a Tisia fluvio* (i.e. Tisza -n.m.) *posita referri posset ad vicum Nemet–Czaned* (sic! Németsanád / i.e. Cenadul Vechi; azi, Cenad, jud. Timiș -n.m.) *ad Maros fluvium inter Arad et Szegedin* (i.e. Szeged, HU -n.m.) *situm, ubi tituli et tegulae reperti sunt* (v.[ide] C.[orpus] I.[nscriptionum Latinarum] 3, p. 1017), ex

²⁷ și Grigore.

²⁸ Carl GOOß, *Studien zur Geographie und Geschichte des trajanischen Daciens*, Hermannstadt (i.e. Sibiu -n.m.), 1874 (în *Programm des evangelischen Gymnasiums in Schässburg und der damit verbundenen Lehranstalten*, Schuljahr 1873/'74, nr. 8°, cu o hartă).

²⁹ **Karl Wilhem Ludwig MÜLLER** [* 1813, Electoratul Brunswick–Lüneburg; † 1894, Göttingen]; filolog, editor și traducător.

quibus, ut [Theodor] Mommsenius monet, intelligitur aut ipsam Daciam aut certe Dacici exercitus castella pertingere ad confluentes fluviorum Maros et Theiss (i.e. Tisza -n.m.).

Data: **1892**

Autor: **MÁRKI Sándor**³⁰ → la confluența râurilor Sebiș-Crișul Alb, la 2 km vest de localitatea Sebiș, jud. Arad

Sursă: MÁRKI Sándor, *Aradvármegye és Arad Szabad Királyi Város Története, Első Rész: A legrégibb időktől a török hódításig*, în *Aradvármegye és Arad Szabad Királyi Város Monographiája*, Aradvármegye, Arad Szabad Királyi Város és az Aradi Kölcsey-Egyesület Monographia-Bizottságának megbízásából szerkeszti JANCsó Benedek, II. Kötet (Első Rész), Kiadja a Monographia-Bizottság, Arad, 1892, Nyomatott RÉTHY L.[ipót] és Fiánál, XIV + 106 pg.

Obs.: -pp. 24–25: Legalább Ptolemaeus szerint Zermizirgával ugyanazon hosszúsági fok alatt, de a szélességnek 20 perccel odább éjszakra feküdt Daciának egy másik városa, *Ziridava*¹. Ez a két fok épen a mai Berza (i.e. Bârsa -n.m.), Boros-Sebes (i.e. Sebiș -n.m.) és Buttyin (i.e. Buteni -n.m.) által képzett háromszögben metszi egymást s így itt, körülbelül a Sebes-pataknak (i.e. pârâul Sebiș -n.m.) a [Fehér-]Körösbe (i.e. Crișul Alb -n.m.) való ömlésénél, mint védelemre amúgy is alkalmas ponton állt Ziridava, ha-ugyan hitelt adhatunk Ptolemaeus táblázatának².

Merită să oferim și notele pentru că este vorba de o analiză, rarism făcută!, a coordonatelor ptolemeice:

¹ Ptolemaeus szerint Ziridava a kel. hossz. 49°30'-e, vagyis — átszámítással — annak 41°15'-e, míg Boros-Sebes tényleg a kel. hossz. 39°47'15"-e alatt fekszik s így 1°13' volna az eltérés; sokkal csekélyebb, mintha Nagy-Szebennel azonosítanék (hol különben Cedoniét, Praetoriumot vagy Castra Traganát is keresték), mely 41°48'58" h. és 45°47'4" sz. közt fekszik (V. ö. Vass, Erdély a rómaiak alatt, 103.); vagy ha épen egynek vennők Békés-Gyulával, mely 38°55'30" alatt épült s így 2°19'45"-cel odább nyugatra, s 18°45"-cel odább éjszakra, míg Boros-Sebes az éjsz. szél. 46°23'16"-a alatt, a három város közt kijelölt pont pedig valamivel odább délen fekszik. A Ptolemaeus által (id. h. 72. 1.) kijelölt 46°20' szélesség tehát, kivált ha a szokásos correctivumot is tekintetbe vesszük, teljesen megfelel a valóságnak. Mennyire eltérnek Ptolemaeus hosszúsági fokai a valótól, bizonyítja, hogy ő Napocát a hossz. 49°, vagyis, átszámítva, a 38°20' alá teszi, holott a 41°20' alá esik s így 3° a különbség. A szélesség (Ptolemaeusnál 47°40', tényleg azonban 46°53') kivételkép szintén igen nagy eltérést mutat s nem csoda, ha ennek következtében sokfelé keresték a tudósok Napocát, míg végre [Theodor] Mommsen (Corpus Inscriptionum Latinarum, III. k., 169. 1., VIII. sz.) a feliratokból mutatta ki, hogy Kolozsvár területén állott. Ott azonban, hol feliratos köveket nem találnak, jobb adatok híjjában Ptolemaeusnak kell hinni; de mindig szem előtt tartva azt a körülményt, hogy ő egy-két fokkal rendesen odább keletre teszi az illető várost, mikor a valóság földterítésénél igen is figyelembe kell venni a helyrajzi körülményeket s kivált a földrajzi tényezőket.

³⁰ MÁRKI Sándor [* 27.03.1853, Kétegyháza, HU; † 1.07.1925, Gödöllő, HU]; istoric, profesor universitar, membru al Magyar Tudományos Akadémia (amănunte și la http://hu.wikipedia.org/wiki/M%C3%A1rki_S%C3%A1ndor -accesat 30.08.2011).

² *Téglás* szerint (A rómaiak daciai aranybányászatáról, 15. 1.) a Fejér-Körös mellett katonai táborhelyet nem ismerünk s így e folyó felső vonalát s a Marost, nyugaton egészen az arad-hegyaljai limes vonaláig, Micia (Veczel) őrsége védte. A községi élet azonban nem hiányzott, mint ezt pl. Körösbányáról maga *Téglás* is mondja (40. 1.) s hogy e gyarmatokat utóbb helyőrségek védték, egyes leleteken kívül már csak abból is következik, hogy a limest nem hagyhatták csapatok nélkül; Boros-Sebesre nézve pedig megállapíthatni, hogy a Körösnél épen ott végződött a limes egyik szárnya.

MÁRKI Sándor se folosește în analiza sa doar de ediția din 1597-'98 a lucrării lui Giovanni Antonio MAGINI, publicată la Veneția (vezi Anexa III), unde *Zermizirga* (i.e. *Germisara*/Geoagiu -n.m.) are coordonatele de 49° 30' / 46° iar *Ziridava* este definită de 49° 30' / 46° 20'. Poziționând greșit *Zermizirga* la *Bulcs*³¹ (i.e. Bulci, jud. Arad), el ajunge la o concluzie greșită și pentru *Ziridava*.

Data: **1896**

Autor: **ORTVAY Tivadar** → Bulci, jud. Arad

Sursă: ORTVAY Tivadar, *Temesvármegye és Temesváro város története a legrégibb időktől a jelenkorig*. PESTY Frigyes irodalmi hagyatékának felhasználásával, Első Kötet, Első Könyv: *Őskor*, Második Könyv: *Régibb középkor*, EDER István Könyvnyomdája, Pozsony, 1896, 368 pg.

Obs.: -p. 334: ...; a Maros és a Temes között *Ziridava* a mai *Bulcs* (i.e. Bulci, jud. Arad -n.m.), ...

Data: **1898**

Autor: **KIRÁLY Pál** → Bulci, jud. Arad

Sursă: KIRÁLY Pál, *Dacia, provincia Augusti*, I kötet, Történeti nép- és földrajzi könyvtár, XLVII, Nagy-Becskerekén, PLEITZ Fer.[enc] Pál Könyvnyomdája, 1898, X + 436 pg. + 3 hărti;

Obs.: -p. 33: ..., *Ziridava* a Maros mellet *Tótváradal* (i.e. *Vărădia de Mureș* -n.m.) *szemben Bulcs*, hol egykor római helyőrség is tanyázott ...

Data: **1904**

Autor: **Fritz PICHLER**³² → nominalizează 15 posibile locații³³: Arad(?), Cenad, Deva, Geoagiu, Govăjdia, Hațeg, Hunedoara, Miercurea Sibiului (jud. Sibiu), Orăștie, Pecica, Petroșani, Sebeș (jud. Alba), Sereca (jud. Hunedoara), Sibiu, *Strehl* (Strei / râu!?), Șaroș pe Târnave (jud. Sibiu)³⁴.

³¹ MÁRKI Sándor, *Aradvármegye ...*, Első Rész, ...; p. 22 și 23, nota 1.

³² **Fritz (Friedrich) PICHLER** [* 7.07.1834, Klagenfurt, Kärnten, AT; † 11.11.1911, Graz, Steiermark, AT]; istoric, arheolog, poet, profesor universitar (numismatică și heraldică).

Sursă: Fritz PICHLER, *Austria Romana. Geographisches Lexikon ...* în W.[ilhelm] SIEGLIN, *Quellen und Forschungen zur alten Geschichte und Geographie*, Heft 2, 3, 4: Fritz PICHLER, *Austria Romana. Geographisches Lexikon aller zu Römerzeiten in Österreich genannten Berge, Flüsse, Häfen, Inseln, Länder, Meere, Postorte, Seen, Städte, Strassen, Völker*. I. (Mit einer Karte), Theil I (Einleitung), Leipzig, [Verlag von] Eduard AVENARIUS, 1902, 102 pg.; [Theil] II (Lexikon) Leipzig, [Verlag von] Eduard AVENARIUS, 1903, pp. 104–214 / [Theil] III (Schluss / Ausgänge, Übergänge. – Beilagen.), Leipzig, [Verlag von] Eduard AVENARIUS, 1904, pp. 215–444;

Obs.: -Theil I, p. 21: **III. Iazyges Metanastae**. Orte 9. ...; Ziridava. (fals! Ziridava nu este menționată de către Ptolemeu drept una dintre cele opt localități ale iazygilor strămutați! -n.m.)
 -Theil II, p. 208: **Ziridava, Ziridave**. Pt.[olemäus]. D.[acia] S[iebenbü]r[g]. Hermannstadt, Reussmarkt, Mühlenbach, Szereka am Broosch, Gebiet der Potulatensii. Ein anderes um Arad, Dova, Marosch-Mündung der Jazyges Metanastae, östlich von Patissus zwischen Partiscum, Singidava, nördlich Marisia. Ziridava ist der westlichste der 10 österreichischen Dava-Orte, Breite von Celeia; es folge östlicher Arci-, Singi-, Poci-, u.[nd] s.[o weiter] -Dava. U[ngern]. **Em.**³³
 -Theil III, p. 304: **Ziridava**, Algyogy (sic! Algyógy -n.m.), Arad?, Broosch, *Deva, Govasdya, Hatseg, Hermannstadt, Marosch fl., Mühlenbach, Nemet-Csanad, *Pecska³⁶ (i.e. Pecica -n.m.), Petroszeny, Reussmarkt, Strehl, Szaszvaros, *Szereka, Vajda-Hunyad. Din păcate, F. Pichler nu menționează de unde a preluat identificarea Ziridava ≡ Pecska/Pecica.

Data: **1916, 1917, 2009**

Autor: **Gudmund SCHÜTTE**³⁷ → Miercurea Sibiului, jud. Sibiu

Sursă: Gudmund SCHÜTTE, *Die quellen der Ptolemäischen karten von Nordeuropa*, în *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* unter mitwirkung von Hermann PAUL und Eduard SIEVERS, Herausgegeben von Wilhelm BRAUNE, Einundvierzigster Band, Halle, Max NIEMEYER, 1916, 554 + [1] pg. + XXVII Karten; pp. 1–46.
 Studiul a fost trimis revistei de la *Eskjær bei Jebjerg* la 19. mai 1915 fiind publicat și în limba engleză un an mai târziu: Gudmund SCHÜTTE, *Ptolemy's maps of northern Europe: a reconstruction of the prototypes*, The Royal Danish Geographical

³³ pentru cele două Ziridave care, credea el, ar fi existat!

³⁴ menționate aici în ordine alfabetică.

³⁵ nu am reușit să determin cu certitudine înțelesul acestei abrevieri. S-ar putea să fie vorba de sistemul de coordonate existent pe harta lui F. Pichler, la care nu am avut acces.

³⁶ nu am reușit să determin cu certitudine înțelesul notei "!".

³⁷ **Gudmund SCHÜTTE** [* 17.01.1872, Eskjær, provincia Jebjerg i Salling; † 12.07.1958, Grinderslev]; filolog (doctor, 1907) și istoric danez specializat în preistoria țării sale; ca om de știință a fost îndrăzneț și controversat (apud <http://www.nomos-dk.dk/litteratur/ogdebat-bios/schutte-bio.html> -accesat 30.08.2011).

Society, H. Hagerup, Kjøbenhavn–Copenhagen, 1917, XVI + 150 pg. + 31 hărți.

Obs.: -p. 93: *Zurobara* Ad, *Ziridava* Ae, *next station. Perhaps the present Szerdahely* (l.m.) / i.e. Miercurea Sibiului, jud. Sibiu, Reußmarkt (l.g.) -n.m.) *east of the river Sztrigi* (i.e. Streiu / i.e. Strei, Strell (l.g.); afluent al râului Mureș -n.m.). *Ziridava is the right spelling [of Zurobara]*. Gudmund SCHÜTTE avansează năstrușnica idee a identității dintre Zurobara și Ziridava, prima fiind doar o formă coruptă a numelui Ziridava.

Data: **1926**

Autor: **Vasile PÂRVAN** → *poate pe Mureș, la Cenad*, jud. Timiș

Sursă: Vasile PÂRVAN, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tomul III, Mem. 2, Cvltrva Națională, București, 1926 (ediția a II-a, critică, îngrijită, note, comentarii și postfață de Radu FLORESCU, Editura Meridiane, București, 1982 și 1984, 608 pg.), 851 pg. + Lucrare însoțită de 462 figuri, 43 planșe și 4 hărți.

Obs.: -p. 260 (153): *Zıpidava* [Ziridava]. *Necunoscut. Așezat de Ptolemaeus în extremul V al Daciei, către Tisa mijlocie: poate* (s.m.) *pe Mureș, la Cenad, unde s-au găsit și resturi romane* (cf. [K. W. L.] Müller, l.c. p. 448)³⁸. *Discutat mai sus, p. 253 [(150)]. Nume bun dacic.*

-p. 430 (750): *Zıpidava, peutr-êtr* à Cenad, dans l'extrême O.[uest] de la Dacie, [mot] getique. (rezumat în l.fr.)

-pe harta numărul II. de la finele cărții, intitulată *Expansiunea getică în Evropa centrală și svedestică în mileniul I A. Chr., Ziridava?* (cu semnul întrebării!) este trecută pe malul drept (sic!)³⁹ al *Marisus f.* (râul Mureș).

Data: **1927, 1929**

Autor: **Adam CUCU**⁴⁰ → Bulci, jud. Arad

Sursă: A.[dam] CUCU, *Drumurile romane din Banat în Studiu la harta istorică a Banatului de azi Dacia Ripensis (Ripensia) din trecut*, Tip.[arul] Cartea Românească, Timișoara, [1927; reluat în *Analele Banatului, Studii și cercetări din istoria și arta Banatului*, Anul II, No. 2, Ianuarie–Iunie 1929, pp. 45–52], 23 pg.; -p. 12: ..., *Ziridava* (Bulci); ...

³⁸ Klaudiou Ptolemaiou *Geographike hyphegesis* / Claudii Ptolemæi *Geographia*. E codicibus recognovit, prolegomenis, annotatione, indicibus, tabulis instruxit Carolus Müllerus (i.e. Karl Wilhem Ludwig MÜLLER -n.m.). Voluminis primi, Pars Prima, (*Scriptorum Graecorum bibliotheca*, 65), Parisiis (i.e. Paris -n.m.), Editore Alfredo Firmin DIDOT, Institutu Francici Typographo, M DCCC LXXXIII. (i.e. 1883 -n.m.), [4] + 570 pg. (vezi **Anexa VI**).

³⁹ este vorba de o greșeală* sau această poziție arată nesiguranța lui V. Pârvan ori acesta(?) a copiat pur și simplu locația direct de pe harta realizată de Karl Wilhem Ludwig MÜLLER și publicată în 1901 (vezi **Anexa VI, Addendum**, [harta] **19** și nota 55).

* Cenadul nu a fost localizat niciodată pe malul drept al Mureșului!

⁴⁰ **Adam CUCU** [* ?; † ?]; inginer, inspector (cadastral?), membru al *Societății de istorie și arheologie* din Timișoara.

Data: **1939**

Autor: **Josef MALÍŘ** → Sremska Mitrovica, RS

Sursă: Josef MALÍŘ, *De la localisation géographique dans l'antiquité et spécialement dans Ptolémée*, în *Union Geographique Internationale, Comptes Rendus du Congrès International de Géographie, Amsterdam, 1938, Tome Deuxième, Travaux de la Section IV: Géographie historique et histoire de la géographie*, Leiden, E. J. BRILL, 1938, VII + 218 pg.; pp. 129-142

Obs.: -p. 142: *Au temps de la plus grande expansion de l'empire dacéen la description de la Dacie contenait aussi Singidunon, qui se trouve dans la Dacie de Ptol.[émée] comme Sangidava et Singidava, Sirmion (i.e. Sirmium; azi, Sremska Mitrovica, RS -n.m.) comme Ziridava, etc., ...*

Data: **1954-'55**

Autor: **Mircea RUSU**⁴¹ → Pecica

Sursă: Mircea RUSU, *Depozitul de vase dacice de la Gușterița-Sibiu (Contribuție la cunoașterea ceramicei dacice)*, Comunicare prezentată în ședința din 30 septembrie 1954 a Filialei Cluj a Academiei R.P.R., publicată în *Studii și cercetări științifice, Seria III (Științe sociale)*, Anul IV, nr. 3-4 (iulie-decembrie), 1955, Academia R. P. R., Filiala Cluj, pp. [79(1)]-96(18)

Obs.: -p. 92(14), nota 25: ... *Bazați pe abundența materialului dacic cât și pe întinderea așezării (de la Pecica -n.m.) (sb.m.), noi presupunem (s.m.) că antica așezare dacică Ziridava se află aici și nu la Cenad, unde, după câte știm, nu este nici o așezare dacică. ...*

Data: **1958**

Autor: **Nicolae GOSTAR** → Pecica

Sursă: N.[icolae] GOSTAR, *Singidunum și Singidava*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, Anul/Tomul IX, nr. 2, 1958, pp. 413(1)-419(7);

Obs.: -p. 417(5), nota 1.: *Și Ziridava care se plasează cam (sic!) pe aceeași latitudine [cu Singidava] ar corespunde cu întinsa așezare dacică de la Pecica (sb.m.) (vezi M. Rusu, Depozitul de vase dacice de la Gușterița-Sibiu, extr.[as] din SCS Cluj, ser.[ia] III, an. IV, 1955, p. 14, nota 25) și aceasta nu departe de [râul] Mureș.*

⁴¹ **Mircea (Emanoil) RUSU** [* 11.03.1928, Șiclău, jud. Arad; † 22.04.1999, Cluj-Napoca(?)]; profesor și arheolog (vezi Ioan GLODARIU, *Profesorul Mircea Rusu la 70 de ani și Ioan STANCIU, Bibliografia lucrărilor dr. Mircea Rusu*, în *Ephemeris Napocensis*, VIII / 1998, pp. 7-12; disponibile și la <http://www.institutarheologie-istoriaarteicj.ro/eph8.htm> -accesat 30.08.2011).

Concluzia

Până la începutul secolului al XX-lea, **Ziridava** a fost localizată în peste **25 de locații distincte**³⁸: Arad(?); Bulci (jud. Arad); Cenad (jud. Timiș); Deva; Geoagiu (jud. Hunedoara); Govăjdia; Gyula (HU); Hațeg; Hunedoara; Miercurea Sibiului (jud. Sibiu); Orăștie; *pe râul Moldova (sau Ialomița)*; Pecica; Petroșani; Roman (jud. Neamț); Sebeș (jud. Alba); *nu îndepărtat de Sebeș* (jud. Alba); lângă Sebiș (jud. Arad); Sereca (jud. Hunedoara); Sereď (districtul Galanta, regiunea Trnavský, SK); Sibiu; Siret (jud. Suceava), Soroștin (jud. Sibiu); Strehl (Strei / râu!); Șaroș pe Târnave (jud. Sibiu), *Zigalia* (i.e. Jegălia, jud. Călărași?)³⁹. Printre acestea se numără și **Cenad** (localizare preluată⁴⁰ sub semnul prudenței și de Vasile PÂRVAN în 1926) și **Pecica** (ipoteză susținută și de Mircea RUSU (1954) ori Nicolae GOSTAR (1958) iar apoi, din anul 1961⁴¹, promovată de către Ion Horațiu CRIȘAN).

³⁸ probabil numărul lor este chiar mai mare!

³⁹ în ordine alfabetică.

⁴⁰ de la Karl Wilhem Ludwig MÜLLER (1883), cel care o preluase de la Christian Matthias Theodor MOMMSEN (1873) (vezi **Anexa VI**, nota 11).

⁴¹ Maria COMȘA, Mircea D. MATEI, Eugen COMȘA și Constantin PREDA, *Dare de seamă asupra sesiunii științifice a Institutului de arheologie, 15–21 mai 1961*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, Academia Republicii Populare Române, Institutul de arheologie, Anul (Tomul) XII, 1961, nr. 2, Editura Academia Republicii Populare Române, pp. [195 (1)]–202 (8); p. 197 (3): *Problemele legate de studiul culturii geto-dacice au fost cuprinse în comunicările lui ... I.[on Horațiu] Crișan (Cluj), Ziridava, o așezare a dacilor liberi, ... S-a încercat (sb.m.)* să se identifice așezarea de la Pecica, cu numele de Ziridava, iar cea de la Tilișca, cu cea de Sacidava, nume cunoscute în scrierile (sic!)** antice, ca denumiri de așezări dacice.*

* exprimarea sibilică lasă să se subînțeleagă o nereușită!

** Ziridava este menționată doar în *Geōgraphikē hyphēgēsis*.

NOTĂ

Problema identității *Targorod* ≡ *Roman* a fost analizată de Marin POPESCU-SPINENI (1938) și Victor ANDREI (1987, 1988)⁴². În fapt, nimeni nu a observat până acum că municipiul Roman apare sub numele de *Stargorod* (așa!) pe o hartă atribuită greșit⁴³ lui Sebastian MÜNSTER și intitulată *Landtafel des Ungerlands / Polands / Reussen / Littaw / Walachey und Bulgarey*. Această hartă este publicată, la Basel, în ediția din 1588 a *Cosmographia universalis ...* (i.e. *Cosmographie: Oder beschreibung aller Länder, herrschaff-tenn und fürnemesten Stetten des gantzen Erdbodens; sampt jhren Gelegenheiten, Eygen-schafften, Religion, Gebreuchen, Geschichten vnnd Handthierungen*, [et]c., Colofon: *Getruckt zu Basel, Durch Sabastianum Henricpetri, im jar nach der gnadenreichen Geburt Jesu Christi M. D. LXXXVIII.*).

De asemenea, *Targorod* apare deja în 1570 pe harta *Evropa* a lui Abraham ORTELIUS [Abrahamvs ORTELIVS Antverpianvs] din *Theatrum orbis terrarum*, Auctoris ære & cura impressum absolutumque apud Ægid.[ium] Coppenium Diesth (i.e. Egidius Co-

⁴² Victor ANDREI, În legătură cu harta Moldovei din secolul al XVI-lea, atribuită lui Georg Reicherstorffer, în *Lucrările Seminarului Geografic „Dimitrie Cantemir”*, Nr. 7, 1987, pp. 257–261; p. 258: Neobișnuit este numele orașului Roman, *Targorod*: ar însemna orașul țarului (al lui Roman Vodă), cum preconizează N. (sic! Marin -n.m.) Popescu–Spineni sau, după părerea noastră, disjun-gînd termenul, *tîrg* și *gorod*, orașul cetății, adică al cetății Smirodava (sic/fals!; nu a existat o dava cu acest nume atestat de/în sursele antice -n.m.) (Smedorova) de lângă Roman.

Victor ANDREI, Problema paternității hărții Moldovei din secolul al XVI-lea atribuită lui Georg Reicherstorffer, în *Lucrările Seminarului Geografic „Dimitrie Cantemir”*, Nr. 8, 1988, pp. 427–432 + o hartă; p. 429, 430: (... Targorod = Roman, termen care ar însemna tîrgul domnului, al țarului cum credea M.[arin] Popescu–Spineni în "România în istoria cartografiei pînă la 1600", Buc., 1938, vol. I, p. 124. Dat fiind însă că termenul țar n-a fost folosit la noi pentru domnii români, considerăm că Targorod înseamnă, tîrgul cetății, adică al cetății celei vechi a Romanului. ...).

Victor ANDREI, Problema apariției tîrgului Roman. Ipoteze noi, în *Revista de istorie*, Tom 41, Nr. 12. Decembrie 1988, *Cronica vieții științifice*. Al VII-lea Sipozion de Demografie istorică (25.05.1988); p. 1230: În hărți străine, localitatea [Roman] poartă numele Targorod, ce se întâlnește pentru prima oară (fals! -n.m.) în harta Moldovei, editată la Colonia (i.e. Koln -n.m.) în 1595.

⁴³ Ediția din 1588 a fost publicată la Basel de către Sebastian PETRI / Henricpetri [* 1546, Basel; † 1627, Basel], fiul lui Heinrich PETRI [* 1508, Basel; † 24.04.1579, Basel], primul tipograf al *Cosmographia universalis*. Sebastian MÜNSTER a fost tatăl vitreg a lui Heinrich PETRI, fiind căsătorit din ~1529–'30 cu mama acestuia, Anna SELBER. Sebastian Henricpetri a apelat la un gravor necunoscut pentru a "reîmprospăta" conținutul și aspectul hărților din *Cosmographie: Oder beschreibung aller Länder ...*.

ppens DIESTH -n.m.), Antverpiae (i.e. Antwerp -n.m.), M.D.LXX (i.e. 1570 -n.m.); pp. [6-7]: pe harta *Evropa* apare inscripționat în dreptul *MOLDAVIA* și *Targorod*. Apoi, Gerhard de JODE⁴⁴ publică în 1567, la Antwerp, harta *Hungariae typvs. Habes hic beneuole spectator \prestantiſſimi Hungariae Regni, et Transalpinę regionis vulgo Sibenburg nouiſſimă descriptionē: simulq[ue] finitimarum regi:\onum confinia, atq[ue] celeberrinni fluminis Danubię, eiusq[ue] ostiorum. quibus in Pontum Euxinum, uulgo Mar Maior, deuo\luitur, exactissimam delineationem Anno. 1567.* pe care apare localitatea **Targrodt** (așa!) la confluența dintre *Strethbus flu* (i.e. Siret -n.m.) și un râu nenominalizat (i.e. Moldova -n.m.).

Denumirea **Targo\rod** se regăsește⁴⁵ și pe marea hartă a Europei publicată de Gerardus MERCATOR în anul 1554 și reeditată apoi în 1572, 1585, 1587, etc.

Targorod este probabil⁴⁶ doar o transcriere greșită a denumirii **Stargorod** (i.e. orașul vechi / cetatea veche -n.m.).

Identitatea Ziridava ≡ (S)*Targorod* apare probabil pe filiera *Ziridava* ≡ *Siridava* ≡ *dava* / localitatea de pe [râul] *Siret*⁴⁷ ≡ (S)*Targorod* (≡ Roman).

⁴⁴ Ger(h)ard de JODE [* 1509, Nijmegen; † 1591, Antwerp]; cartograf, gravor și editor olandez.

⁴⁵ probabil pentru prima oară!

⁴⁶ pentru că pe harta Europei realizată în 1554 de Gerardus MERCATOR Târgoviște apare drept *Targo\nisco*, și alte explicații etimologice sunt probabil posibile.

⁴⁷ pe harta din 1588 apare și localitatea *Seret* (i.e. Siret, jud. Suceava -n.m.) la N de *Stargorod* și localizată pe același râu cu această din urmă localitate.

ANEXA VIII: O hartă, două Ziridave

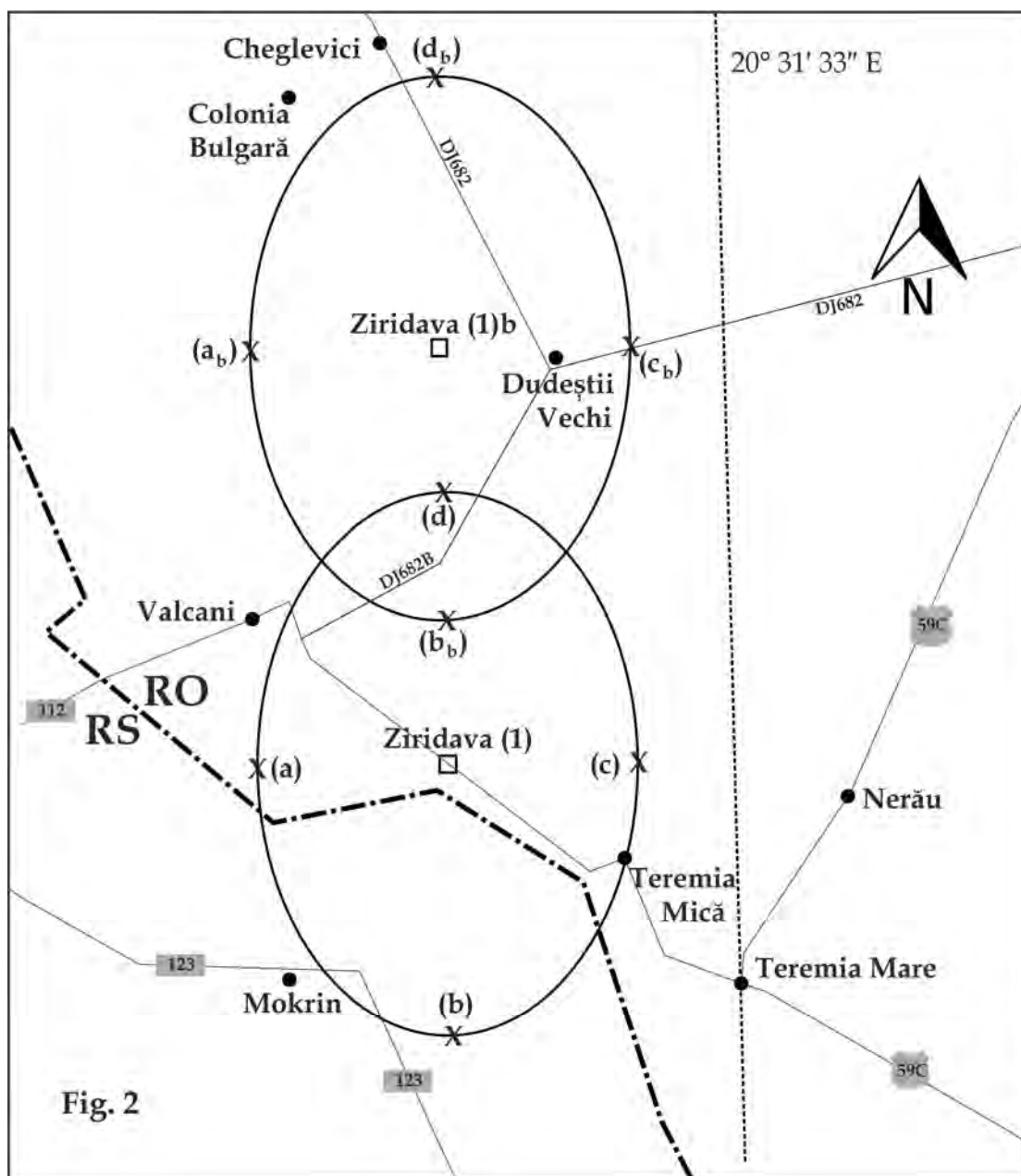

NONA ◀ EVROPE ◀ ◀ TABVLA ◀¹ (secțiune) din Claudii Ptholomei Alexandrini. *Cosmographia ...* (colofon:) *Numeros Matematicos Inexplicabile Ferme Terre Astrorumque Opus Clavdii Ptolemaei Alexandrini Philosophi Geographiam Arnoldos Bockinck* (i.e. Arnold BUCKINCK -n.m.) *E Germania Rome Tabolis Aeneis In Pictoris Formatam Impressit. Sempiterno Ingenii Artificiique Monvmento. Anno Dominici Natalis. M.CCCC.LXXVIII. VI. Idvs Octobris* (i.e. 10.10.1478 -n.m.). *Sedente Sixto. IIII. Pont.[ifex] Max.[imus] anno eius .VIII.*

¹ Această hartă a fost reprodusă și în edițiile publicate la Roma în 1490, 1507 și 1508 (vezi **Anexa III**, anul 1478-1490).

Grafia toponimului Ziridava apare sub forma ZIRIDANA. Prima ZIRIDANA este pe malul stâng al TIBISCVS FLV[IUS] (i.e. râul Tisza -n.m.) iar cea de-a doua este poziționată la nord de ZERMIZERGA (i.e. Geoagiu -n.m.).

ANEXA IX

Determinarea teoretică a locației moderne pentru **Ziridava (1)** ($45^{\circ} 30' / 46^{\circ} 20'$) folosind programul Google Earth¹.

¹ Pentru că la paralela 46° lungimea unui grad latitudinal este mai mare decât lungimea unui grad Longitudinal, "cercul" cu raza de $3'$ este o elipsă în programul Google Earth (vezi și nota 32 din cadrul studiului).

ANEXA X: *Zermizirga* - analiza coordonatelor din edițiile critice

Pentru a valida coordonatele ptolemeice *Zermizirga* (i.e. Germisara), folosite drept reper pentru determinarea coordonatelor moderne ale Ziridavei, am realizat o analiză a acestora apelând la cele patru ediții critice ale *Geōgraphikē hyphēgēsis* publicate de-a lungul timpului:

- *Claudii Ptolemæi Geographiæ libri octo*. Græce et latine ad codicum manu scriptorum fidem edidit Dr. Frid.[ericus] Guil.[elmus] WILBERG, Socio adiunco Car.[olus] Henr.[icus] Frid.[ericus] GRASHOFIO, Fasciculus III. Librum Tertium Continens, Essendiæ (i.e. Essen, DE -n.m.), Sumptibus et typis G.[ottschalk] D.[iederich] BÆDEKER, MDCCCXXXII (i.e. 1842 -n.m.); (440 pg.) pp. 167–246; p. 207:

Ζεργιζιργα

 $\overline{\mu_9 L}$ $\overline{\mu\varsigma} \delta'$

Zermizirga

49° 30'

46° 15'

Nota:

19. Ζερούι ζεργα (sic.) C. Γερούιζεργα E. Pal. 1.; ἡ Νερούισιγα
add. A.; μς δ' E. Pal. 1. M. 46²/₃ S. Intpr. μς vulgo.

19. Ζερμιζεργα (sic.) C. Γερμιζιργα E. Pal. 1.; ἡ Νερμισιργα add.[endum?] A.; μς δ' E. Pal. 1. M. 46½ S. Int[er]pr.[etatio] μς vulgo.

Ce ne spune această notă a lui F. W. Wilberg? Toponimul *Zermizirga* este grafiat și drept *Ζερμιζεργα* / *Zermizerga* în *Cod.[ex] Reg.[iæ] Nro. CXIX Suppl[ementus] /i.e. Codex Par.[isinus]*¹ [*Bibliothecae Nationalis*] *Suppl.[ementum] Gr.[aecum]* 119 (C)² și în *Vaticanus Palatinnus Graecus* 314 (Z) iar drept *Γερμιζιργε* / *Germizirga* în *Cod.[ex] Reg.[iæ] Nro. MCCCCIII* (i.e. *Codex Parisinus*¹ *graecus* 1403³ (E) -n.m.). Grafia *Νερμισιργα* / *Nermisiga* se găsește în *Cod.[ex] Reg.[iæ] Nro. MCCCCI* (i.e. *Codex Parisinus*¹ *graecus* 1401 (a)⁴ -n.m.). Latitudinea* sa este de **46° 15'** conform codexului *Parisinus*¹ *graecus* 1403 (E), *Vaticanus Palatinnus Graecus* 314 (Z) și ediției tipărită la Strasbourg în luna martie a anului 1513

¹ sau *Parisiensis*.

² manuscris din sec. XIV, fără hărți; azi la Bibliothèque nationale de France, Paris.

³ care este o copie directă a *Vaticanus Palatinus Graecus* 314 (Z).

⁴ manuscris de la sfârșitul sec. XV, acompaniat de 27 de hărți; manuscrisul și hărțile au fost copiate după [Codex Vaticanus] Urbinas gr.[aenus] 82 (U); azi deținut de Bibliothèque nationale de France, Paris.

de către Johann SCHOTT⁵. Latitudinea* de $46\frac{2}{3}$ (i.e. $46^{\circ} 40'$ -n.m.) se regăsește în ediția publicată în anul 1535 de către frații Melchior și Gaspar TRECHSEL la Lyon⁶ (Anexa III) fiind doar o *interpretare* [a traducătorului Willibald PIRCKHEIMER ori a editorului Michael SERVETUS -n.m.].⁷

Ultima notație, cea referitoare la latitudinea* de 46° ($\mu\varsigma$ **vulgo**), rămâne obscură; ea nu se poate explica⁸ prin faptul că în corpusul lucrării din 1513⁹ *Zermizirga* are coordonatele $49\frac{1}{2}$ / $46\frac{1}{2}$ (i.e. $49^{\circ} 30'$ / $46^{\circ} 30'$) în timp ce pe *Nona Evrope Tabula*, care acompaniază această ediție, ea este mai degrabă la coordonatele Longitudine* [$49\frac{1}{2}$] / latitudine* [$46\frac{1}{3}$] (i.e. $49^{\circ} 30'$ / $46^{\circ} 20'$).

- *Claudii Ptolemaei Geographia*, ed.[itio] Carolus Fridericus Augustus (i.e. Karl Friedrich August -n.m) NOBBE, Editio stereotypa, Tom. I, Lipsiae (i.e. Leipzig -n.m.), Sumptibus et typis Caroli TAUCHNITZ (i.e. Carl Christian Philipp TAUCHNITZ -n.m.), 1843 (*editio secunda*, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim, 1966, cu o introducere de Aubrey DILLER; *reprint*, Georg Olms Verlag, Hildesheim • Zürich • New York, 1990, ISBN 3-487-01236-7), XXIV + 284 pg.; p. 179, [26]:

Ζερμίζιργα ἢ Νερμίσια		μθ	Ε	μς
<i>Ζερμίζιργα ἢ Νερμίσια</i>	<i>.....</i>	<i>μθ</i>	<i>L'</i>	<i>μς</i>
<i>Zermizirga e Nermisiga</i>	<i>.....</i>	<i>40+9</i>	<i>1/2'</i>	<i>40+6</i>

Deci, pentru Nobbe, *Zermizirga* este definită de coordonatele: Longitudine* – $49^{\circ} 30'$ / latitudine* – 46° .

⁵ *Claudii Ptolemei viri Alexandrini Mathematic[a]e disciplin[a]e Philosophi doctissimi Geographi[a]e opus nouissima traductione e Gr[a]ecorum archetypis castigatissime pressum, c[a]eteris ante lucubrationum multo pr[a]estantius ...*, (colofon:) Anno Christi opt. max. M D XIII. Marcii XII. (i.e. 12.03.1513 -n.m.) Pressus hic Ptolem[a]eus Argentin[a]e (i.e. Strasbourg -n.m.) vigilantissima castigatione, industriaq[ue] Ioannis Schotti urbis indigen[a]e Regnante Maximiliano Caesare Semper Augusto; [2]+ 5–60 pg. + [31] foi: 47 hărți (45 pagini duble).

Amănunte despre condițiile în care această ediție a fost tipărită sunt oferite în **Anexa IV**.

⁶ *Clavdii Ptole\mæi Alexandrini Geographicae Enar-\rationis libri octo*. Ex Bilibaldi Pirckeymheri (i.e. Willibald PIRCKHEIMER -n.m.) Tra[ns]latione, Sed Ad Græca & Prisca Exemplaria Â Mi-\chaële= Villanouano (i.e. Michael SERVETUS -n.m.) Iam Primum Recogniti. Adiecta insuper ab eodem Scholia, quibus exoleta urbium no-\mina ad nostri secu\li morem expo\nuntur. ..., Lvgdvni (i.e. Lyon -n.m.), Ex Officina Melchioris et Gasparis Trechsel Fratrum, M.D.XXXV. (i.e. 1535 -n.m.), 149 pg.

⁷ vezi **Anexa III** (sub anul 1535 și 1541 precum și nota 25).

⁸ vezi analogia cu cazul Ziridavei în **Anexa IV**.

⁹ *Ibidem*, p. 24.

- Klaudiu Ptolemaiou *Geographike hyphegesis* / Claudii Ptolemæi *Geographia*. E codicibus recognovit, prolegomenis, annotatione, indicibus, tabulis instruxit Carolus Müllerus (i.e. Karl Wilhem Ludwig MÜLLER -n.m.). Voluminis primi, Pars Prima [cărțile I—III], (*Scriptorum Graecorum bibliotheca*, 65), Parisiis (i.e. Paris -n.m.), Editore Alfredo Firmin DIDOT, Institutu Francici Typographo, M DCCC LXXXIII. (i.e. 1883 -n.m.), [4] + 570 pg.; p. 448:

Γερμίζερα μθ' λ' μς' δ'' | Germizera 49° 30' 46° 15'

Nota¹⁰:

6. Γερμίζερα] de conj.; *Germizera*
Tab. Peut., *Germigera* Rav. p. 189; 3, *Germisara*
titulus n. 1395; Γερμίζιργα EZ, ed. Vic., Ζερμί-
ζεργα CW (in C supra ζε scriptum ι), *Zermizerga*
ed. Rom., Ζερμιζίργα X, *Zermizirga* ed. Ulm., Ζερ-
μίζιργα cett., ἡ Νερμίγισα add. A. || — μς' δ''] sic
EXZΣΦΨ, ed. Arg., 46 2/3 ed. Vic. Lugd., cod. lat.
4803; μς' cett.

Ce ne spune această amplă¹¹ notă a lui K. W. L. Müller? Toponimul este grafiat și drept Γερμίζερα (i.e. *Germizera* -n.m.); el apare drept *Germizera* pe Tabula Peutingeriana și ca *Germigera* în *Ravennatis Anonymi Cosmographia*¹². Numele este atestat epigrafic drept *Germisara*¹³. Varianta Γερμιζιργα (i.e. *Germizirga* -n.m.) se regăsește în *Codex Parisiensis*¹⁴ [Graecus] 1403 (E), *Codex Vatic.[anus] Palatinus* [Graecus] 314 (Z) și ed.[itio]

¹⁰ pp. 448–449.

¹¹ Mă voi referi strict la partea care are legătură cu grafia toponimului și valoarea coordonatelor sale și voi ignora descrierea și localizarea anticei *Germisara* precum și considerațiile făcute de K. W. L. Müller referitor la poziția ei în cadrul *Tabula Peutingeriana* precum și la corecțiile pe care le face la distanțele dintre *Germisara* și diferitele locații adiacente ei.

¹² K. W. L. Müller folosește ediția lui Moritz PINDER et Gustav PARTHEY: *Ravennatis Anonymi Cosmographia* et *Gvidonis Geographica*. Ex libris manv scriptis edidervnt M.[oritz] PINDER et G.[ustav] PARTHEY, *Accedit Tabvla, Beroloni* (i.e. Berlin -n.m.), In aedibvs Friderici NICOLAI (G.[ustav] PARTHEY), 1860, XVIII + [6] + 674 + [2] + o hartă; la p. 189, nota 3: *Germizera* din *Tab.[ula Peutingeriana]* și Ζερμιζιργα (i.e. *Zermizirga* -n.m.) după *Ptol.[emeu]*.

¹³ *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Volumin III, Pars 1: *Inscriptiones Aegypti et Asiae. Inscriptiones provinciarum Europae Graecarum. Inscriptionum Illyrici partes I–V* (CIL, III/1), Edidit TH.[eodorvs] MOMMSEN, *Berolini* (i.e. Berlin -n.m.), Apvd Georgivm Reimervm, MDCCCLXXIII (i.e. 1873 -n.m.); p. 921, inscripția nr. 1395.

¹⁴ sau *Parisinus*.

Vic.[enciæ]^{15, 22} publicată în 1475. Apare ca Ζερμιζεργα (i.e. Zermizerga -n.m.) în *Codex Parisiensis*¹⁵ [Bibliothecae Nationalis] Supplem.[entum] 119 (C) și *Codex Vaticanus* [Graecus] 178 (W)¹⁶; în *Codex Parisiensis*¹⁵ [Bibliothecae Nationalis] Supplem.[entum] [Graecum] 119 (C) există o modificare: deasupra literelor ζε este scris ι; deci, Ζερμιζιργα (i.e. Zermizirga -n.m.). În edițiile romane¹⁷ este trecut Zermizerga iar în *Codex Vaticanus graecus* 191 (X)¹⁸ e Ζερμιζιργα (i.e. Zermizirga -n.m.). În ediția publicată de Nicolaus Germanus la Ulm¹⁹ este grafiat drept Zermizirga. În *Codex Parisiensis*¹⁴ Graecus 1401 (a) apare completarea η Νερμιγισα (și Nermigisa -n.m.).

Latitudinea* de $\mu\varsigma' \delta''$ (i.e. $46^{\circ} 15'$ -n.m.) se regăsește în *Codex Parisiensis*¹⁵ [Graecus] 1403 (E); *Codex Vaticanus graecus* 191 (X); *Codex Vatic.[anus] Palatinus* [Graecus] 314 (Z); Σ Florentinus Laurentianus, XXVIII, 9 (i.e. *Codex Pluteus* 28.09 (S) -n.m.)²⁰; Φ Florentinus Laurentianus, XXVIII, 38 (i.e. *Codex Pluteus* 28.38 (B) -n.m.)²³; Ψ Florentinus Laurentianus, XXVIII, 42 (i.e. *Codex Pluteus* 28.42 (P) -n.m.)²³ și în *ed.[itio] Arg.[entinae]* (i.e. Strasbourg -n.m.) din 1513²¹. Latitudinea* apare drept $46 \frac{2}{3}$ (i.e. $46^{\circ} 40'$ -n.m.) în *ed.[itio] Vic.[enciæ]*^{15, 22} (i.e. Vicenza, IT -n.m.) din anul 1475, în ediția tipărită la *Lugd.[uni]* (i.e. Lyon -n.m.) în 1535 și în *cod.[ex Parisiensis]*¹⁵ *lat.[inus]* 4803. Latitudinea* are valoarea de $\mu\varsigma'$ (i.e. 46° -n.m.) în *rest[ul]*²³ manuscriselor și edițiilor tipărite pe care le-a consultat.

Müller nu găsește nicio valoare alternativă pentru Longitudinea* de $49^{\circ} 30'$.

¹⁵ [Cosmographia Ptolemæi] (colofon:) En tibi lector *Cosmographia Ptolemæi* ab Hermano leuillapide Coloniensi \ Vicenciæ (i.e. Vicenza, IT -n.m.) accuratissime impressa. Benedicto Triuisano: & Angelo Micha-\ele præsibus. \ .M. CCCC. LXXV. IDI. SEPT.[EMBRI] (i.e. 13.09.1475; [143] file, prima ediție tipărită, fără hărți; traducerea îi aparține lui Giacomo d'ANGELO da Scarperia, a fost editată de Angelus VADIUS și Barnabus PICARDUS din Vicenza -n.m.), [286] pg.

¹⁶ sec. XIV, hârtie, Biblioteca Vaticana, Roma, IT.

¹⁷ din anul 1478 ori 1490 sau 1507 și 1508 ori în toate edițiile publicate la Roma? (**Anexa III**).

¹⁸ azi, la Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma, IT.

¹⁹ în 1482 sau 1486 ori în ambele?

²⁰ de la Biblioteca Medicea Laurenziana, Firenze, IT.

²¹ ediție pregătită de Martin WALDSEEMÜLLER și Matthias RINGMANN (vezi **Anexa III**).

²² prima ediție tipărită, nu conține hărți.

²³ *cetera, cetero, ceterum* (l.l.) = (adverb) *altfel, de altminteri, în rest*.

Deci, K. W. L. Müller identifică două seturi principale de coordonate pentru antica Zermizirga: $49^{\circ} 30'$ / $46^{\circ} 15'$ (pe care o și oferă în corpusul lucrării sale) și $49^{\circ} 30'$ / 46° (pe care o menționează doar într-o notă).

- Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF *et al.* (eds.), *Ptolemaios Handbuch der Geographie*, (Griechisch-Deutsch), Schwabe Verlag AG, Basel, 2006, I-II Teilband + CD-Rom, 1018 pg., ISBN 3-7965-2148-7; I, pp. 314–315:

Ζερμιζιργα $\mu\theta^{\circ} L'$ $\mu\varsigma^{\circ} (\delta')$ | **Zermizirga** $49^{\circ} 30'$ $46^{\circ} (15')$

Pentru Renate BURRI, coordonatele anticei Zermizirga sunt²⁴: $49^{\circ} 30'$ / 46° și $49^{\circ} 30'$ / $46^{\circ} 15'$. Ultima pereche de coordonate (i.e. $49^{\circ} 30'$ / $46^{\circ} 15'$) este cea oferită de manuscrisul *Codex Vaticanus graecus* 191 (X).

Concluzie: Longitudinea* Germisarei ($49^{\circ} 30'$) nu prezintă probleme dar latitudinea* are mai multe valori: 46° și $46^{\circ} 15'$ (Wilberg); 46° (Nobbe); 46° și $46^{\circ} 15'$ (Müller); 46° și $46^{\circ} 15'$ (Burri). Deci, trebuie să analizăm poziția Ziridavei în funcție de cele **două seturi de coordonate** ale anticei **Germisara**: $49^{\circ} 30'$ / 46° și $49^{\circ} 30'$ / $46^{\circ} 15'$.

²⁴ Renate BURRI a colaționat *codices primarii* X, U, K, V și R precum și *codices secundaria* A în momentul editării capitolului despre Dacia (corespondență privată).

ANEXA XI: Determinări teoretice

Klaudios Ptolemaios a fost primul care a alocat un sistem uniform de coordonate unui anumit punct de pe o hartă¹. El a luat distanțele² oferite de fenicianul Marinos din Tir și le-a transformat în coordonate de Longitudine* și latitudine*³.

A. Algoritm de lucru⁴: dacă avem două locații oferite de Ptolemeu care sunt destul de apropiate⁵ una de cealaltă, din care prima locație antică are un corespondent modern indubitabil iar a doua locație este neidentificată încă, nu avem nevoie de valorile intrinseci ale coordonatelor ptolemeice pentru a calcula poziția modernă a celei de-a doua locații antice (cea neidentificată) în funcție de coordonatele moderne ale primei locații. Avem nevoie **doar de diferența** dintre cele două Longitudini* / latitudini* ptolemeice pe care o vom transforma în distanță. Deci, refacem în sens invers metodologia folosită de Ptolemeu, care a transformat distanțele oferite de Marinos din Tir în coordonate de Longitudine* / latitudine*². Noi vom transforma

¹ J.[ohn] Lennart BERGGREN, Alexander [Raymond] JONES, *Ptolemy's geography: an annotated translation of the theoretical chapters*, Princeton University Press, 2001, 192 pg., ISBN 0-691-09259-1; p. 14: *Ptolemy, however, seems to have been the first geographer to establish a uniform coordinate system in degree for specifying precise position on the earth's surface.*

² Cartea I, cap. 12: *We will now add, from the distances which Marinus [of Tyre] gives (sb.m.), the other degrees on the same parallel, and first of all from the meridian passing through the Fortunate Islands, ... (Ibidem, p. 72).*

³ Metodologia de lucru a lui Ptolemeu este descrisă în detaliu de John Lennart BERGGREN și Alexander Raymond JONES (*Ibidem*, pp. 16–17). Tot ei explică foarte clar ce înțelegea exact Ptolemeu prin Longitudine* și latitudine* (*Ibidem*; pp. 6–11). Pentru a nu spori confuzia, nu voi intra acum în detalii și voi menționa doar că există compatibilități între rețeaua geografică imaginată de Ptolemeu și sistemul modern iar acestea permit translații. Oricum, să spunem doar că prima este *fundamentally a net of time* (sb.m.), *not of degrees* (*Ibidem*, p. 11).

Pentru a ușura identificarea, am particularizat perechea de coordonate ptolemeice cu un asterix (deci, Longitudine* / latitudine*).

⁴ această abordare a identificării locațiilor ptolemeice fără un corespondent modern cert este **o premieră**; mai detaliat în studiul meu *Este Timișoara antică Zurobara? NU! Și totuși, unde este Zurobara?* (în curs de publicare).

⁵ situația ideală este ca diferența să fie sub 1° ptolemeic datorită modului în care Ptolemeu a determinat coordonatele unei locații adiacente unei locații a cărei coordonate fuseseră deja determinate (vezi metodologia lui de lucru³). El a lucrat din "aproape în aproape", pe principiul 1 → 2; 2 → 3; 3 → 4, etc. Din această cauză, dacă diferența dintre două locații, care nu sunt adiacente, este mai mare de 1° ptolemeic există riscul ca rezultatele să fie corupte și cu cât diferența este mai mare cu atât riscul este mai crescut.

coordonatele oferite de Ptolemeu în distanțe (în fapt, doar diferența dintre cele două coordonate va fi transformată în distanță).

Pentru că Ptolemeu a acceptat o dimensiune a Pământului cu $\sim 1/6$ mai mică decât dimensiunea reală a Terrei⁶, trebuie să compensăm și această eroare ptolemeică.

B. Ziridava (2) este definită de coordonatele ptolemeice $49^{\circ} 30' / 46^{\circ} 20'$ iar coordonatele anticei *Zermizirga*⁷ sunt $49^{\circ} 30'$ (Longitudine*) / $46^{\circ} (15')$ (latitudine*)⁸. Deci, din nou, avem două seturi distincte de coordonate în cazul anticei *Germisara*: $49^{\circ} 30' / 46^{\circ}$ și $49^{\circ} 30' / 46^{\circ} 15'$ (vezi Anexa X). Ultimul set de coordonate este oferit de către manuscrisul X (*Codex Vaticanus graecus* 191). Așadar, pentru Ptolemeu, Ziridava (2) este situată pe același meridian cu *Zermizirga*, la 20' (sau 5') spre nord de această locație. Știind că *Zermizirga* este corespondentul pentru *Germisara*⁹, avem deja realizată translația la valoarea numerică a meridianul modern¹⁰ în cazul Ziridavei.

⁶ Cartea VII, cap. 5: *Hence the known latitudinal dimension of [the oikoumenē] is $79 \frac{5}{12}^{\circ}$, or in round numbers, 80° ; which is approximately 40,000 stades on the assumption that one degree contains 500 stades (as has been determined by the more accurate distance measurements), and that [therefore] the whole earth [contains] a perimeter of 180,000 stades. ... (Ibidem, p. 110–111).*

Pentru Ptolemeu ecuatorul avea o lungime de 33296,4 km (= 180000 sta · 184,98 m)*. Dar noi știm azi că circumferința ecuatorială a Pământului este de 40075,017 km. Deci, Ptolemeu credea că Pământul este cu 16,915% mai mic decât este acesta în realitate.

* 1 sta (stadiu atic) = 184,98 m.

⁷ sau *Germisara* (CIL, III/1, p. 921, 1395; IDR, III/1, p. 237–238, nr. 239), grafiată și *Germigera* (în *Anonymi Ravennatis Cosmographia*, 4, 7), *Germizera* (pe *Tabula Peutingeriana*, 8, 1), *Germizirga*, etc. (vezi Anexa X).

⁸ Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF et al. (eds.), *Ptolemaios Handbuch der Geographie*, Schwabe Verlag AG, Basel, 2006, I–II Teilband + CD-Rom, 1018 pg.; p. 315.

⁹ vezi aici, D.

¹⁰ Valorile intrinseci ale coordonatelor ptolemeice ridică probleme majore și conțin câteodată valori inacceptabile. De aceea, fiecare caz trebuie analizat separat. De exemplu, este imposibil de demonstrat că Longitudinea* ptolemeică a *Germisarei* ($49^{\circ} 30'$) este identică cu Longitudinea modernă a uneia dintre locațiile Geoagiu Băi, Geoagiu or al castrului de la *Cetatea Urișilor* situate la $23^{\circ} 09' 42.62'' / 23^{\circ} 12' / 23^{\circ} 11' 25''$ E. Oriunde am considera a fi situat primul meridian ptolemeic – în arhipelagul Insulelor Canare ori în arhipelagul Capului Verde* –, tot nu putem explica o diferență** de 8° (respectiv 1°). În fapt, această diferență devine irelevantă în momentul în care utilizăm algoritmul de lucru descris la punctul A.

* vezi Anexa II. C. din studiul meu *Este Timișoara antică Zurobara? NU! Și totuși, unde este Zurobara?* (în curs de publicare).

** $18^{\circ} \text{ V} + 23^{\circ} \text{ E} = 41^{\circ}$; $\sim 25^{\circ} \text{ V} + 23^{\circ} \text{ E} = 48^{\circ}$.

C. Determinarea latitudinii moderne corespunzătoare latitudinii* ptolemeice pentru Ziridava (2) (46° 20').

Pentru că Ptolemeu credea că Pământul este o sferă perfectă¹¹, lungimea unui meridian este egală cu jumătate din lungimea ecuatorului. Dacă două locații se află pe același meridian iar diferența dintre latitudinea* lor este de 1°, Ptolemeu credea că ele se află la o distanță de 500 stadii atice¹² una de alta. În cazul nostru, diferența dintre Zermizirga și Ziridava este de 20' (ori 5'). Deci, distanța dintre cele două locații pare că este de 30,83 km (sau 7,7 km)¹³.

Pentru că Terra ptolemeică este cu 16,915% mai mică decât în realitate, trebuie să compensăm și această eroare intrinsecă¹⁴. Deci, distanța Zermizirga – Ziridava este, în fapt, de 36 km dacă diferența Longitudinală* dintre ele este de 20' (manuscrisele **non-X**) sau doar 9 km dacă aceasta este de 5' (manuscrisul **X**).

În **concluzie**, la 36 km (ori 9 km) spre nord de locația modernă a anticei Zermizirga ar trebui să fie locația teoretică pentru Ziridava (2). Dar aceste locații nu trebuie considerate a fi statice ci "dinamice"¹⁵. De aceea, vom fi nevoiți să trasăm un "cerc" cu raza de 3'¹⁶ în jurul locațiilor moderne obținute la 36 km (ori 9 km) nord de Zermizirga.

¹¹ în antichitate aceasta era credința unanimă printre cei care credeau pământul a fi "rotund".

¹² J.[ohn] Lennart BERGGREN, Alexander [Raymond] JONES, *Ptolemy's geography: an annotated translation of the theoretical chapters*, Princeton University Press, 2001, 192 pg., ISBN 0-691-09259-1; p. 16, a.: *If a locality A is s stades due north of another locality B, or vice versa, they lie among the same meridian (Fig. 9). Since a meridian is a great circle, Ptolemy uses the assumed equivalence of one degree with 500 stades along a terrestrial great circle. The difference in degrees between their latitudes is s/500.*

500 stadii atice = 92490 m = 92,5 km.

¹³ distanța Zermizirga – Ziridava pentru o diferență latitudinală* de 20' este egală cu:

$20' \cdot 500 \text{ sta} / 1^\circ = 20' \cdot 60' / 60' \cdot 500 \text{ sta} / 1^\circ = 1/3 \cdot 500 \text{ sta} = 1/3 \cdot 92490 \text{ m} = 30830 \text{ m} = 30,83 \text{ km}.$

=> Distanța Zermizirga – Ziridava pentru o diferență latitudinală* de 5' = 7,7 km.

¹⁴ 92,49 km 100%

Z 16,915%

=> Z = $[92,49 \cdot 16,915] : 100 = 15,6447 \text{ km}$ => compensarea pentru 20' = 5,215 km
compensarea pentru 5' = 1,308 km

Notă: 16,915% este mărimea procentuală cu care este mai mică terra ptolemeică față de realitate.

¹⁵ Ptolemeu a folosit în *Geōgraphikē hyphēgēsis* un pas minim de 5' pentru două locații adiacente; adică o mișcare de maxim 2' 30", care are un echivalent modern de 3' (pentru calculul acestei valori vezi **Anexa II, E.** din studiul meu *Este Timișoara antică Zurobara? NU ! Și totuși, unde*

D. Problema cea mai grea este **determinarea exactă a locației antice Zermizirga**.

Literatura de specialitate a acceptat¹⁷ că *Zermizirga* este corespondentul pentru antica *Germisara*. Etimologia acestuia¹⁸ din urmă ne îndrumă spre Geoagiu Băi¹⁹ în timp ce

este Zurobara? -în curs de publicare). De aceea, coordonatele ptolemeice de Longitudine* / latitudine* nu trebuie privite static (drept puncte fixe pe o hartă) ci, mai degrabă, "dinamic". Adică, drept un "cerc" având centrul determinat de intersecția coordonatelor ptolemeice și raza de 2' 30" ptolemeice (ori 3' moderne). Localitatea antică putea fi oriunde în interiorul acestui "cerc" (vezi și nota 32 din cadrul studiului).

¹⁶ echivalentul modern a 2' 30" ptolemeice.

¹⁷ încă de la Theodor MOMMSEN (1873); *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Edidit Th.[eodor] MOMMSEN, Consilio et auctoritate Academiae Litterarum Regiae Borussicae editum, Volumen Tertium [Inscriptiones Asiae, provinciarum Europae Graecarum, Illyrici Latinae] Pars Prior [Inscriptiones Aegypti et Asiae. Inscriptiones provinciarum Europae Graecarum. Inscriptionum Illyrici partes I-V], Berolini apud Georgium REIMERUM, MDCCCLXXIII (i.e. -1873; editio secunda, 1958); p. 225.

¹⁸ Cum s-a relevat și recunoscut mai demult*, toponimul daco-roman este de obârșie traco-dacică, un compus bimembru: în partea inițială adjectivul (determinativ, atribut) *Germi-* „cald”, în a doua — *sara* (sau — *zara*) „apă”, însemnând deci „(izvor) de apă caldă”; este un punct topografic devenit stațiune balneară bine cunoscută în perioada preromană, dar celebră mai ales în timpul provinciei romane Dacia. (apud I.[oan] I. RUSSU, în *Inscripții antice din Dacia și Scythia minor*, Academia de Științe Sociale și Politice, Institutul de istorie și arheologie Cluj-Napoca, Colecție îngrijită de D. M. PIPPIDI și I. I. RUSSU, Seria primă, *Inscripțiile Daciei romane*, Volumul III: *Dacia Superior, 1: Zona centrală (I. D. R. III/3) (teritoriul dintre Ulpia Traiana, Micia, Apulum, Alburnus Maior, Valea Crișului)*, Adunate, însoțite de comentarii și indice, traduse de Ioan I. RUSSU, în colaborare cu ȚOctavian FLOCA și Völker WOLLMANN, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1984 (*Inscriptiones Daciae et Scythiae minoris antiquae*, Academia Scientiarum Socialium et Politicarum Dacoromana, Institutum historicum et archaeologicum Napocense, edendas curaverunt D. M. PIPPIDI et I. I. RUSSU, Series prior, *Inscriptiones Daciae romanae*, Volumen III: *Dacia Superior, 3: Pars media (I. D. R., III/3) (ager inter Ulpianam Traianam, Miciam, Apulum, Alburnum Maiorem et flumen Crisum)* Collegit, commentariis indicibusque instruxit, Dacoromanice vertit Ioannes I. RUSSU, adsumptis in operis societatem ȚOctaviano FLOCA et Volkero WOLLMANN, In aedibus Academiae Reipublicae Socialistae Romaniae, Bucurestii, MCMLXXXIV); p. 211: XXVIII. GERMISARA.

* Wilhelm TOMASCHEK, *Die alten Thraker. Ein ethnologische Untersuchung* (II. Die Sprachreste. 2 Hälfte. Personen und Ortsnamen. 4. Die Personennamen), Sitzungsberichte der Kaiserl.[liche] Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-Historische Klasse, Band 131, I. Abhandlung, In Kommission bei F. TEMPSKY (C. GEROLD's Sohn), 1894 (ediția a doua: Neudruck der Ausgabe Wien 1893 bis 1894, Biblio-Verlag, Osnabrück, 1975, 303 Seiten, ISBN 3-7648-0692-3), 303 pg.; p. 88 (288): *Germi-zera, ...; jetzt Feredö-Gyogy (azi, Geoagiu Băi -n.m.) am Westufer des Mároš (i.e. Mureș -n.m.). Das dakische Element zëra, zara entspricht dem thrak.[i-schen] zura, zor-, armen.[ischen] džur ‚aqua‘; genau deckt sich armen.[isch] džerm-džur ‚aqua calida‘, neben džermuk ‚balneum‘, džerm'k-džur, ‚balnei aqua‘; man vergleicht s[ans]kr.[itisch] ġāla, *ğāra*

opiniile arheologilor²⁰ ne îndreaptă mai degrabă spre castrul de la *Cetatea Urișilor*²¹. Iar între cele două locații sunt peste 5 km în linie dreaptă²².

E. Există **patru** posibile **situații distincte** pentru locațiile teoretice ale Ziridavei (2)²³:

	Locație	Longitudine	latitudine
Z (2)a	la 9 km N de Geoagiu Băi	23° 09' 43" E (23° 06' 43" – 23° 12' 43" E)	46° 01' N (45° 58' – 46° 04' N)
Z (2)b	la 36 km N de Geoagiu Băi	23° 09' 43" E (23° 06' 43" – 23° 12' 43" E)	46° 15' 36" N (46° 12' 36" – 46° 18' 36" N)
Z (2)c	la 9 km N de castrul de la "Cetatea Urișilor"	23° 11' 25" E (23° 08' 25" – 23° 14' 25" E)	45° 58' 29" N (45° 55' 29" – 46° 01' 29" N)
Z (2)d	la 36 km N de castrul de la "Cetatea Urișilor"	23° 11' 24" E (23° 08' 24" – 23° 14' 24" E)	46° 13' 02" N (46° 10' 02" – 46° 16' 02" N)

,Wasser', galana, *garana ,rinnend', W[ur]z.[el] gal-, europä[isch] g'el-, a[lt]h[och]d.[eutsch] quëllan; der Eintritt von r für l und namentlich von z (ž, dž) für velares g verdient Beachtung.

¹⁹ Dacian spirituality may have had a much larger variety of expression than simply that of adoration in temples. An alternative religious central place was probably at the natural hot springs of **Geoagiu-Bai** (sic! Băi) (**Germisara**) located between the Ardeu and Cigmau (sic! Cigmău) hillforts. **Apart from 14 gold coins, direct traces of the use of [Germisara] site in pre-Roman times are almost non-existent** (sb.m.), but it is the only spa site preserving a Dacian name and the local deities involved (the Nymphs) are likely to indicate an earlier feminine supernatural presence. (Ioana A.[dina] OLTEAN, *Dacia. Landscape, colonisation and romanisation*, Routledge, Taylor & Francisc Group, London and New York, 2007, xii + 248 + [2] pg., ISBN 0-203-94583-2, ISBN(10) 0-415-41252-8, ISBN(13) 978-0-415-41252-0; p. 111).

²⁰ vezi și nota 106 din cadrul studiului.

²¹ Castrul a fost identificat în hotarul localității Cigmău, pe platoul Turiac, în locul numit de localnici *Progadie* sau *Cetatea Urișilor*. *Existența la Germisara a denar-ului de argint datat 32–31 a.Chr., precum și a ceramicii dacice descoperite la baza zidurilor construcțiilor din castru, ne îndreptățește să afirmăm că edificarea castrului [de la Cetatea Urișilor] s-a făcut peste o locuire dacică* (sb.m.). (*Raport de cercetare arheologică – 2000, Dealul Urișilor – Castrul militar*, Cod sit: 89570.03, în *Cronica cercetărilor arheologice din România – campania 2000, 2001*, p. 88, 302 și disponibil la <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronica/CA2002/rapoarte/101.htm> -accesat 30.08.2011).

²² ... The name Germisara ... seems to have been in use for both the fort/vicus complex at Cigmau and the Roman baths at Geoagiu Bai ... probably because the latter were considered to belong to the vicus ... Germisara seems, therefore, to have included a whole complex of sites (military vicus, cemetery, hot springs ...; quarry – at mid-distances between the vicus and the spa and extensive cemetery for both the vicus and the spa), occupying a significant area from Cigmau to Geoagiu and Geoagiu-Bai. (Ioana A.[dina] OLTEAN, *Dacia. Landscape, colonisation and romanisation*, Routledge, Taylor & Francisc Group, London and New York, 2007, xii + 248 + [2] pg., ISBN 0-203-94583-2, ISBN(10) 0-415-41252-8, ISBN(13) 978-0-415-41252-0; p. 153).

²³ Toate măsurătorile au fost realizate cu programul Google Earth. Pot apărea diferențe mici (sub 1') față de realitate datorită aproximărilor făcute, impreciziei programului și operatorului.

Manuscrisul X (*Codex Vaticanus graecus* 191) determină locațiile teoretice Z (2)a și Z (2)c. Observăm că la nici 1,3 km în linie dreaptă spre vest de Z (2)a se află cetatea dacică de pe dealul "Cetățuie" (23° 08' 43.82" E / 46° 01' 0.89" N)²⁴, situată intravilan pe teritoriul administrativ al satului Ardeu, comuna Balșa, județul Hunedoara.

Aceeași cetate dacică se află la doar 5,85 km nord-vest de Z (2)c²⁵:

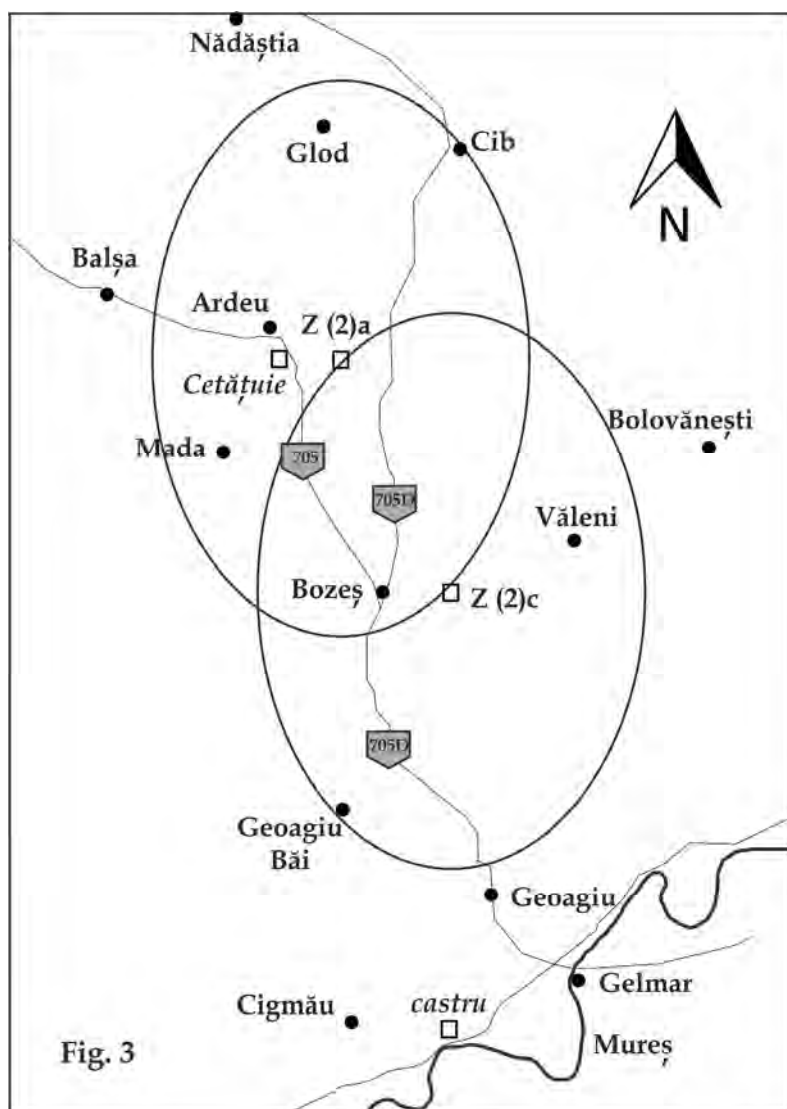

Fig. 3

²⁴ Sabin Adrian LUCA, *Repertoriul arheologic al județului Hunedoara*, cu contribuții de Cristian ROMAN, Dragoș DIACONESCU și Cosmin SUCIU, Bibliotheca Septemcastrensis XIX, Editura Altip, Alba Iulia, 2005, 235 pg., ISBN 973-7724-60-7; p. 22 (cu bibliografia aferentă până în anul 2005).

²⁵ cu un minim de 0,95 km și un maxim de 10,5 km.

Indicate de manuscrisele **non-X**, locațiile teoretice **Z (2)b**²⁶ și **Z (2)d**²⁷ nu par a sem-
nala vreo locație²⁸ care ar putea fi antica Ziridava:

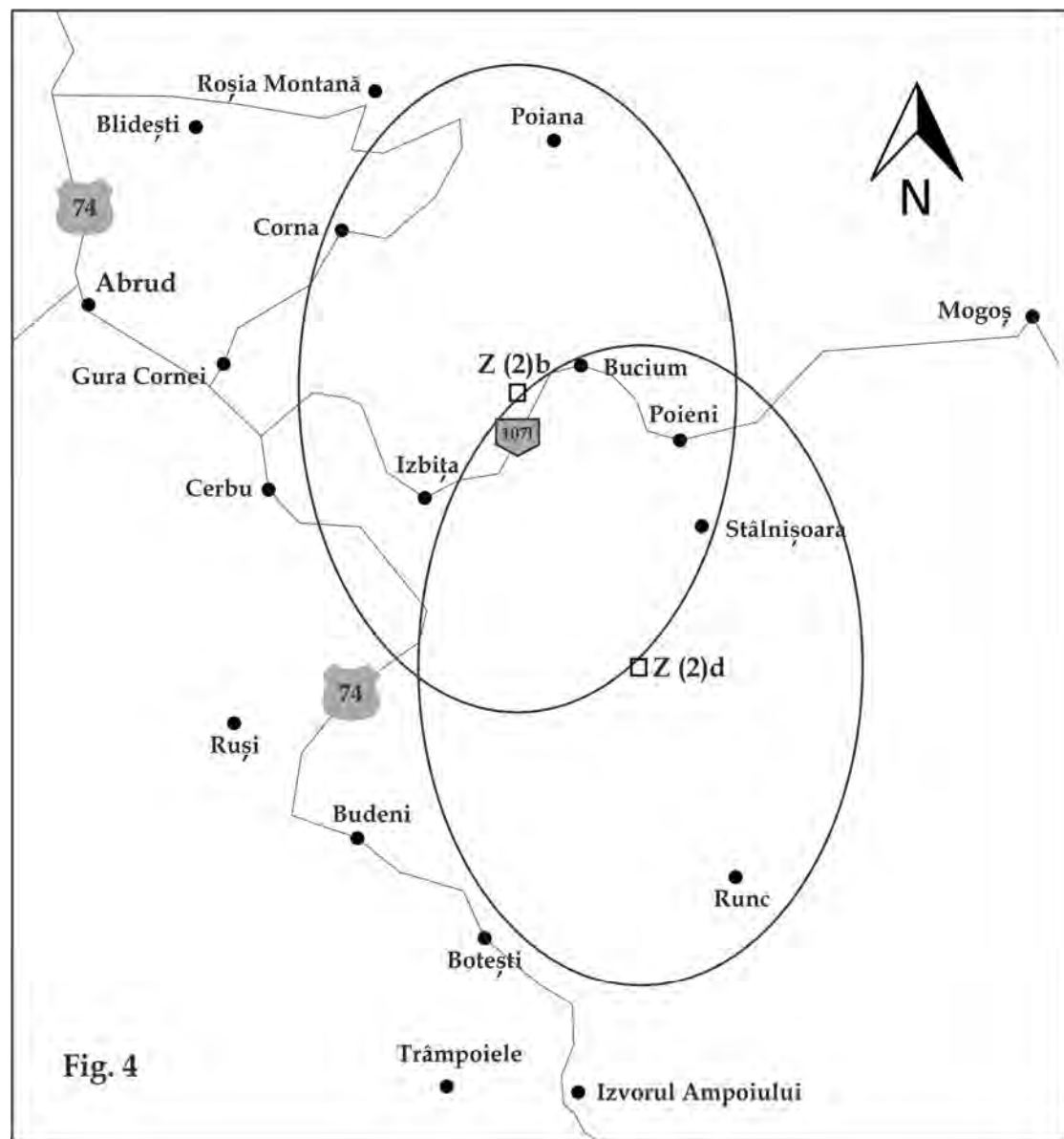

Fig. 4

²⁶ **Z (2)b** este localizată la 5,8 km SE de Roșia Montană, la 7,75 km ESE de Abrud și la 1,2 km SSV de comuna Bucium, județul Alba.

²⁷ **Z (2)d** este localizată la 5,3 km SSE de comuna Bucium, la 9,1 km SV de comuna Mogoș, la 4 km NV de satul Runc (Ocolis), la 5,85 km NE de satul Budeni și la 3,85 km de Valea Poienii (toate sunt localități în județul Alba).

²⁸ vezi și Vasile MOGA, Horia CIUGUDEAN (eds.) [et al.], *Repertoriul arheologic al județului Alba*, Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, Bibliotheca Mvsei Apvlensis II, Alba Iulia, 1995,

Concluzia: manuscrisul X (*Codex Vaticanus graecus 191*) este singurul care oferă²⁹ și o soluție arheologică pentru localizarea anticei Ziridava. **Ziridava** este **cetatea dacică** de pe dealul "*Cetățuie*", situată intravilan pe teritoriul administrativ al satului Ardeu, comuna Balșa, județul Hunedoara³⁰.

271 pg., 33 Pl. + o hartă; pp. 228–229; 1. *Abrud*, pp. 19–20; 28. *Bucium*, pp. 64–66; 98. *Izvorul Ampoiului*, pp. 113–114; 154. *Roșia Montană* (*Roșia, Alburnus Maior*), pp. 158–162; 215. *Zlatna (Ampelum)*, pp. 211–214.

²⁹ din nou! Soluția obținută în cazul Zurobarei a fost posibilă tot datorită coordonatelor oferite de manuscrisul X (*Codex Vaticanus graecus 191*) (vezi studiul meu *Este Timișoara antică Zurobara? NU ! Și totuși, unde este Zurobara?*, în curs de publicare).

³⁰ Pentru mai multe amănunte despre situl arheologic de pe dealul "*Cetățuie*" – Ardeu, vezi și <http://www.ardeu.ro> ori <http://www.cetati.medievistica.ro/cetati/Transilvania/A/Ardeu/Ardeu.htm> (accesate 30.08.2011) sau studiile lui:

Iosif Vasile FERENCZ, C. BODÓ, *Câteva considerații privind fortificația și așezarea dacică de la Ardeu (com. Balșa), jud. Hunedoara*, în *Istros*, 11, 2003, pp. 147–158.

Iosif Vasile FERENCZ, *Cetatea dacică de la Ardeu*, în *Magazin istoric*, anul XLI, SN, 4 (481), 2007, pp. 66–67.

Iosif Vasile FERENCZ, Cristian Constantin ROMAN, *The dacian fortress from Ardeu – research directions*, în *Acta Terrae Septemcastrensis*, IX, Sibiu, 2010, pp. 172–182 (disponibil și on line la <http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/ats/ats%209/ferencz.pdf> -accesat 30.08.2011).

ANEXA XII: Scurtă incursiune etimologică

Etimologia toponimului Ziridava nu este încă pe deplin clarificată. Primul care s-a aplecat asupra ei a fost Wilhelm TOMASCHEK¹ (1894). El afirma² că:

Zırt-đava in Dacia, zwischen Apulum und Tibiscus. Ptol.[emæus]; armen.[isch], dzir [, gr.] χάρις? (Ziridaua în Dacia, între Apulum și Tibiscus, atestat de Ptolemeu; armeană dzir, greacă charis? -tr.m.).

În limba armeană **dzir** (ծիր) înseamnă *cerc, orbită, traiectorie*³. Deci, Ziridava ar însemna *dava rotundă*⁴? Nu îmi este deloc clară posibila(?) legătură dintre *dzir* și *χάρις*?⁵.

În 1926, Vasile PÂRVAN îl citează doar pe W. Tomaschek sub forma:

"... în *Ziridava* avem ca bază răd.[ăcina] *Ziri* – bine cunoscută (*ib.[idem]*², p. 77), cred identică cu *Giri* – (c[on]f[er]. *Germi* – și *Zermi*:- *ib.[idem]*², p. 80 (sic! p. 88(288) -n.m.)⁶, documentată chiar epigrafic prin *Giridava* din Moesia⁷, la S de gura Oltului⁸ (CIL, III 12399⁹ și harta IV Gk)¹⁰."

¹ **Wilhelm TOMASCHEK** / Vilém TOMÁŠEK (l.ch.) [* 26.05.1841, Olomouc; † 9.09.1901, Wien]; geograf și orientalist, profesor universitar la Graz și Wien (pentru amănunte, http://de.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Tomaschek -accesat 30.08.2011).

² Wilhelm TOMASCHEK, *Die alten Thraker. Ein ethnologische Untersuchung* (II. Die Sprachreste. 2 Hälfte. Personen und Ortsnamen. 4. Die Personennamen), Sitzungsberichte der Kaiserl.[iche] Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-Historische Klasse, Band 131, I. Abhandlung, In Kommission bei F. TEMPSKY (C. GEROLD's Sohn), 1894 (*editio secunda*: Neudruck der Ausgabe Wien 1893 bis 1894, Biblio-Verlag, Osnabrück, 1975, 303 Seiten, ISBN 3-7648-0692-3), 303 pg.; p. 77(277).

³ Krikor CHAHINIAN, *Practical Dictionary Armenian-French*, Beirut, Chirak Publishing House, 1997; p. 143 (disponibil la <http://nayiri.com/dictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=5&pageNumber=143#ծիր> -accesat 30.08.2011).

⁴ nici la "Șanțul Mare" (Pecica) ori la Ardeu nu se regăsește această formă rotundă.

⁵ **ΧΑΡΙΣ**, provine din *χαίρω* (*sunt fericit*), substantiv feminin, a III-a declinare; frumusețe, eleganță, șarm, grație, o dispoziție favorabilă față de cineva: indulgență, favoare, bunăvoință, un act voluntar de bunăvoință, gratitudine, încântare, etc.

⁶ pentru a arăta identitatea G- / Z- afirmată de W. Tomaschek prin exemplul *Germi-zera* / *Ζερμί-ζερα* (vezi **Anexa XI**, nota 18*).

⁷ **Giridaua** este azi localitatea Pelișat / Pelishat (Pleven, BG). Aici o fost descoperită o inscripție⁹ care menționează *diis deabusque Giridavensibus*. Dedicantul, sclavul imperial Memor, care mulțumește pentru că s-a vindecat de o boală grea, fusese *contrascriptor stationis Dimensis* (i.e. probabil *Dimum*, localizat în partea de N a orașului Belene, BG) la sfârșitul primului deceniu al secolului al III-lea e.n.

⁸ Pelișat / Pelishat este la 40 de km sud de gura de vărsarea a râului Olt în Dunăre.

⁹ I(ovi) O(ptimo) M(aximo) \ ceterisque diis de-\abusq(u)e Giri-\davens(ibus) Mem-\or Auggg(usto-rum) nnn(ostrorum) {Augustorum nostrorum trium}\ ser(vus) (contra)sc(riptor)

Din păcate, V. Pârvan nu oferă niciun amănunt referitor la această rădăcina Ziri – bine cunoscută.

Radu FLORESCU, cel care a îngrijit ediția din 1982 a *Geticei* lui V. Pârvan, menționează doar că Ziridava este *Necuprinsă de [I. I.] RUSSU în glosarul lui* (i.e. *Limba traco-dacilor*, București, 1959 -n.m.)¹¹ *deși ar putea fi raportată cu un coeficient mare de probabilitate la radicale sigure. Care or fi fost aceste radicale sigure putem doar ghici!*

Lectura defectuoasă a lucrării lui V. Pârvan precum și o prea mare dorință ca Ziridava să fie localizată la Cenad l-au determinat pe preotul Gheorghe COTOȘMAN¹² să afirme, în 1935, că “Ziridava” ar însemna: *localitate sau oraș de apă sau lângă apă, sau oraș fluvial*.¹³ Nimic mai greșit!¹⁴

În 1976, Ivan DURIDANOV avansează o altă ipoteză¹⁵; în opinia lui, rădacina Giri-este înrudită cu tracicul Keiris (=Kiris) iar *Giri-dava ar însemna *davă*¹⁶ de munte¹⁷ sau

stat(ionis) Dim(ensis) \ gravi valetudin(e) \ liberatus. (*Corpus Inscriptionum Latinarum*, Volumen III, nr. 12399; *L'Année Épigraphique*, Revue des publications épigraphiques relatives à l'antiquité romaine (1895), par René CAGNAT, Paris, Ernest LEROUX, Éditeur, 1896, p. 12, nr. 44).

¹⁰ Vasile PÂRVAN, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tomul III, Mem. 2, Cvltvra Națională, București, 1926 (ediția a II-a, critică, îngrijită, note, comentarii și postfață de Radu FLORESCU, Editura Meridiane, București, 1982 și 1984, 608 pg.), 851 pg. + Lucrare însoțită de 462 figuri, 43 planșe și 4 hărți; p. 260 (150).

¹¹ I.[oan] I.[osif] RUSSU, *Limba traco-dacilor*, Academia RPR. Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român, București, Editura Academiei Române, 1959 (Ediția a 2-a, revăzută și adăugită, București, Editura Științifică, 1967, 254 pg. + 6 hărți; Editura Dacica, 2009, București, 234 pg., ISBN 606-92035-8-3), 158 pg.

De ce o fi citat R. Florescu din prima ediție a lucrării lui I. I. RUSSU când exista deja o a doua ediție, revăzută și adăugită, rămâne un mister.

¹² **Gheorghe COTOȘMAN** [* 5.09.1904, Sânnicolau Mare; † 12.01.1977, Timișoara]; preot, istoric (mai multe amănunte despre viața și opera lui sunt disponibile la <http://www.teologi.romani.org/C/GheorgheCotosman.html> -accesat 30.08.2011).

¹³ Gheorghe COTOȘMAN, *Din Trecutul Banatului: Comuna și bisericile din Giridava-Morisena-Cenad* (Monografie istorică), Cartea IV, Timișoara, 1935 (Ediția a II-a, îngrijită de prof. Gheorghe Doran, Editura Marineasa, Timișoara, 2009, ISBN 978-973-631-554-1); p. 11.

¹⁴ dacă Ziridava nu este la Cenad nici etimologia propusă de Cotoșman nu are cum să fie validă.

¹⁵ Ivan DURIDANOV, *Die Sprache der Thraker*. Vom Verfasser übersetzt und wesentlich erweitert, în *Bulgarische Sammlung*, Band 5, Herausgegeben von Wolfgang GESEMANN, Saarbrücken, Kyrill HARALAMPIEFF, München, Helmut SCHALLER, Marburg, Hieronymus Verlag, Neuried, 1985 (editio princeps: *Ezikă na trakite*, Sofia, 1976), XVI + 199 pg., ISBN 3-88893-031-6;

de pădure. Și cum rădăcina *Giri-* este identică cu *Ziri*-¹⁸, pe cale de consecință și *Ziri-* dava semnifică același lucru¹⁹.

Etimologiile fantasmagorice care au invadat spațiul virtual²⁰ nu merită niciun fel de atenție.

p. 33: **Kéiris** (Dio [Cassius, LI, 26.3]) - Höhle im westlichen Hämus (heute Stara planina). Der Name ist im Griechischen unter der Form Κεῖρις (mit εἰ = ι) wiedergegeben und wird im Thrakischen **Kiris* gelautet haben, in dem wahrscheinlich das thrakische Wort für „Berg“ oder „Wald“ enthalten ist, verwandt mit aind. *giri-h* ‚Berg‘, awesr. *gairi-* ‚dass.‘, lit. *girià*, žemait. *Giré*, ‚Wald, Forst‘, vgl weiter lit. ON *Girija*, lett. *dzira*, *dzire* ‚Wald‘ – aus idg. **gʷr(i)-*. ... Verwandt mit thrak. *Keiris* (= *Kiris*), **kiri* ist weiter dak. *Giri-* im ON **Giri-dava*, rekonstruiert aus dem Bewohnernamen *Giridavenses* (in lateinischer Inschrift aus der Gegend von Pleven), sowie *Ziri-* (mit späterem Wandel G- > Z-) im ON *Ziridava* (Ptol.), Stadt in Dakien. (disponibil și la <http://www.scribd.com/doc/63764626/1985-Language-of-the-Thracians-Die-Sprache-Der-Thraker-German-Extended-Edition> -accesat 30.08.2011). Materialul este disponibil *on line* și în limba engleză:

Keiris (Dio [Cassius, LI, 26.3].) - cave in western Hemus (azi, numai munții Stara Planina? -î.m.). The name was rendered in Greek as Keiris (with ei-i) and must have sounded in Thracian as **Kiris*, which was probably the Thracian word for ‘mountain’ or ‘forest’, related with the Old-Ind. *giri-h* ‘mountain’, the Avest. *gairi-* ‘the same’, the Lith. *girià*, the Zhemait. *giré* ‘forest’, the village name *Gires káimas*, the Latv. [ian] *dzira*, *dzire* ‘forest’ - from the IE **gʷr(i)-*. That a cave can be named after a neighboring mountain or a hill is evident from modern names, such as Magurata, a cave near the village of Rabisha, Belogradchik district, which name = the Rom. [a-nian] *magura* (sic! *măgură* -n.m.)* ‘hill’, a loan-word from Slavic, from **măgylā*. Related to the Thracian *Keiris* (= *Kiris*) is also the Dacian *Giri-* in the place name **Giri-dava*, reconstructed from a dweller’s name of *Giridavenses* (in an inscription from the Pleven district), ‘a mountain or forest town’ as in *Ziri-* (with Z- from G) in the village name *Zirí-daua* (Ptol. [emy]), [*Giridava*] a town (sic!) in Thracia (sic! Moesia inferioară -n.m.). (Ivan DURIDANOV, *The Language of the Thracians*, http://groznijat.tripod.com/thrac/thrac_4a1.html -accesat 30.08.2011).

* *MĂGURĂ*, *măguri*, s. f. Deal mare izolat (tăiat de ape); p. ext. munte. ♦ *Movilă*. ♦ *Pădure* (situată pe un loc înalt). [Var.: (reg.) *măgulă* s. f.] - Cf. alb. [aneză] *magulë*. (DEX '98, <http://dexonline.ro/definitie/m%C4%83gur%C4%83> -accesat 30.08.2011).

¹⁶ mult mai corectă decât varianta *town* oferită de traducerea lucrării lui I. Duridanov!

¹⁷ nu prea văd ce fel de munți sunt în arealul localității Pelișat / Pelishat din Bulgaria (24° 47' 53.19" E / 43° 20' 51.72" N) unde a fost localizată antica *Giridava*!

¹⁸ apud W. Tomaschek, V. Pârvan și I. Duridanov.

¹⁹ Pentru că toate aceste etimologii contradictorii au fost analizate într-un context larg, fără aplecare exclusivă asupra toponimului *Ziridava*, putem spune că numele așezării antice încă așteaptă un clarificator studiu etimologic exhaustiv.

²⁰ Câteva exemple edificatoare sunt găzduite de ziarul *Actualitatea Șiriană*:

<http://actualitateasiriana.ro/puterea-cuvantului-%E2%80%9Cshiri%E2%80%9D/>

<http://actualitateasiriana.ro/shiri-%E2%80%93ziri-%E2%80%93sciri-%E2%80%93syri-siria/>

<http://actualitateasiriana.ro/ziridava-syridava/> (accesate 20.01.2012).

ANEXA XIII: Bibliografia lucrărilor lui I. H. CRIȘAN referitoare la Ziridava

- Maria COMȘA, Mircea D. MATEI, Eugen COMȘA și Constantin PREDA, *Dare de seamă asupra sesiunii științifice a Institutului de arheologie, 15–21 mai 1961, în Studii și cercetări de istorie veche*, Academia Republicii Populare Romîne, Institutul de arheologie, Anul (Tomul) XII, 1961, nr. 2, Editura Academia Republicii Populare Romîne, pp. [195 (1)] – 202 (8); p. 197: *Problemele legate de studiul culturii geto-dacice au fost cuprinse în comunicările lui ... I.[on Horațiu] Crișan (Cluj), Ziridava, o așezare a dacilor liberi, ... S-a încercat (sb.m.) să se identifice așezarea de la Pecica, cu numele de Ziridava, ...*
- Ion Horațiu CRIȘAN, *Ziridava*, în *Apulum, Arheologie–Istorie–Etnografie*, V, Acta Musei Apulensis / Buletinul Muzeului regional Alba Iulia, MCMLXV (i.e. 1965 - n.m.), Editura Științifică, București, 662 pg.; pp. 127 (1) – 135 (9); p. 127 (1) – 128 (2).
- *Pecica–Rovine Ziridava? (Roumania, Arad), 7241. (I. H. CRIȘAN) Città fortificata dacica (Ziridava?)*, în *Fasti archaeologici, Annual Bulletin of Classical Archaeology*, Firenze, Sansoni Editore, vol. XVII, 1965 (volumul se referă la anul 1962), XVI + 595 pg. + 40 planșe + 3 planuri; p. 471: *Continuando lo scavo iniziato nel 1960 (v. FA, xv, 6533; xvi, 6533 (sic!))* nella città dacica da me identificata con l'antica Ziridava ...*
* *Fasti archaeologici*, vol. XV (1960), 6533 / p. 441: *Ziridava, v. Pecica–Rovine.*; vol. XVI (1961).
- I.[on] H.[orațiu] CRIȘAN, *Sanctuarul dacic de la Pecica*, în *Acta Musei Napocensis*, Comitetul de stat pentru cultură și artă, Muzeul de Istorie Cluj, Anuarul Muzeului de Istorie Cluj, nr. III, 1966, pp. [91]–101.
- Ioan (sic! Ion -n.m.) Horațiu CRIȘAN, *Continuitatea dacică în Cîmpia Aradului*, în *Apulum, Arheologie–Istorie–Etnografie*, VII/I (*Semicentenarul Unirii 1918–1968*), Acta Musei Apvlensis / Buletinul Muzeului regional Alba Iulia, MCMLXVIII (i.e. 1968 -n.m.), pp. 241–251; p. 242 (republicat în *Idem, Origini. Memoria pământului românesc*, Editura Albatros, 1977, 246 pg.; pp. 204–[212]).

- I.[on] H.[orațiu] CRIȘAN, *Contribuții la problema lucrării podoabelor dacice*, în *Acta Mvsei Napocensis*, Comitetul de stat pentru cultură și artă, Muzeul de Istorie Cluj, Anuarul Muzeului de Istorie Cluj, nr. VI, 1969, pp. [93]–106 + Pl.[anșa] VIII; p. [93].
 - I.[on] H.[orațiu] CRIȘAN, *Ceramica de import în așezarea dacică de la Pecica*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie – Cluj-Napoca*, XVIII, 1975, pp. 35 (1)–45 (11); p. [35 (1)], 45 (11).
 - Ion Horațiu CRIȘAN, *Burebista și epoca sa*, Ediția a doua revăzută și adăugită (*editio princeps*, 1972)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, 532 pg.; p. 45, 306, 338.
- * lucrarea a cunoscut și ediții în limbile engleză (1978) și maghiară (1980).
- Ion Horațiu CRIȘAN, *Dacii din zona Aradului. 2000 (sic!) de ani de la atestarea Ziridavei*, în *Ziridava*, Muzeul Județean Arad, X, 1978, 862 pg.; pp. 45–53.
 - Ion Horațiu CRIȘAN, *Ziridava. Săpăturile de la „Șanțul Mare” din anii 1960, 1961, 1962, 1964 • Die Ausgrabungen der Jahre 1960, 1961, 1962 und 1964 vom „Șanțul Mare”. Übersetzt von A. Tarnavski*, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Arad / Komitee für sozialistische Kultur und Erziehung des Kreises Arad, Arad, 1978, 326 pg. + 66 pg. (130 planșe).
 - Ion Horațiu CRIȘAN, *Dave și stăpînii lor. Ziridava*, în *Magazin istoric*, Anul XIV, nr. 6 (159), Iunie 1980, pp. 10–11.
 - Ion Horațiu CRIȘAN, *Itinerarii arheologice transilvănene*, Editura Sport-Turism, București, 1982, 264 pg.; p. 29: ... *Pecica, identificată cu Ziridava menționată de Ptolemeu (autor din sec. II e.n. care redă situații mai vechi [decît cucerirea romană]¹)* ...

¹ Ptolemeu consemnează pentru Dacia atât realități toponimice din perioada regatului dacic (de exemplu, *Sarmisegetusa basileios* sau *Sarmisegetusa basileion* apud *Codex Vaticanus graecus* 191 (X)), din timpul primului război daco-roman (de exemplu, *Zeugma*) cât și din perioada provinciei Dacia (mai multe amănunte sunt disponibile într-o anexă a studiului *Este Timișoara antică Zurobara? NU ! Și totuși, unde este Zurobara? -în curs de publicare*).

- Ion Horațiu CRIȘAN, *Civilizația geto-dacilor*, vol. I-II, ediția a II-a (*editio princeps*, Editura Meridiane, București, 1993), Biblioteca Dacica, Editura Dacica, București, 2008, ISBN 978-973-88076-3-1, vol. I, 352 pg. ISBN 978-973-88076-4-8; vol. II, 368 pg., ISBN 978-973-88076-5-5; vol. I, p. 153; vol. II, p. 310.

NOTĂ: Surse desuete

În toată opera sa², I. H. Crișan a susținut constant identitatea "Șanțul Mare"³ ≡ Ziridava. Viziunea sa simplistă și, pe alocuri, profund greșită asupra lui Ptolemeu și a lucrării sale *Geōgraphikē hyphēgēsis* își trage "seva" din desuete⁴ articole publicate în perioada interbelică în *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (RE) de către:

-Joseph Wilhelm KUBITSCHKE, *Karten (Ptolemaios)*, în Band X/2: *Ius liberorum–Katochos*, 1919, col. 2061–2100;

-F.[riedrich] GISINGER, *Geographie*, în Supplementband IV: *Abacus–Ledon + Delphoi*, 1924, col. 654–679⁵;

-Ernst HONIGMANN, *Marinos von Tyros*, în Band XIV/2: *Mantikles–Mazaion*, 1930, col. 1767–1796.

În același timp, lui Crișan îi este necunoscut articolul contemporan al lui B.[artel] L.[een-dert] van der WAERDEN, E.[milie] BOER și Friedrich LAMMERT, *Klaudios Ptolemaios, der Astronom und Geograph*, publicat tot în *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (RE), Band XXIII/2: *Priscilla–Psalychiadai*, 1959, col. 1788–1859.

² chiar și în cele mai surprinzătoare contexte (de exemplu, *Apele curative la daci*, Comunicare prezentată la ședința secției de istorie a medicinei a USSM din Cluj și la Primul congres European de istoria medicinei din 1962 de la Montecalini (Italia) și publicat în *Origini. Memoria pământului românesc*, Editura Albatros, 1977, 246 pg.; pp. 134–[138]; p. 134: *Pecica (Ziridava)*).

³ ori *Pecica*.

⁴ deja la începuturile carierei lui I. H. Crișan!

⁵ vezi Ion Horațiu CRIȘAN, *Ziridava. Săpăturile de la „Șanțul Mare” din anii 1960, 1961, 1962, 1964 • Die Ausgrabungen der Jahre 1960, 1961, 1962 und 1964 vom „Șanțul Mare”*. Übersetzt von A. Tarnavski, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Arad / Komitee für sozialistische Kultur und Erziehung des Kreises Arad, Arad, 1978, 326 pg. + 66 pg. (130 planșe); p. 190/208, nota 551.

ANEXA XIV: Concis excurs critic

Nu este în intenția mea să fac o critică aprofundată¹ a monografiei lui Ion Horațiu CRIȘAN, *Ziridava. Săpăturile de la „Șanțul Mare”* ...² chiar dacă un atare demers ar fi imperios necesar deoarece lucrarea a fost receptată necritic într-o istoriografie românească sufocată de spiritul naționalist-comunist al anilor '70-'80³. După studiul monografiei, impresia mea a fost că I. H. Crișan a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a "inventa" la "Șanțul Mare", lângă Pecica, *una dintre cele mai importante așezări fortificate dacice transilvănene* (sic!)⁴ *de tip dava comparabilă cu cea de la Popești din Muntenia sau cu cea de la Poiana din Moldova*⁵ (sic!)⁶ *pentru a rezolva*⁷ *una dintre problemele majore ale istoriei noastre vechi, cea cu privire la dacii din vestul țării*⁸. Iar pentru aceasta nu a preocupat mai nimic; existența fortificației de lemn de pe promotoriul "Șanțul Mare" este doar postulată⁹ de un Crișan plin de imaginație, care și oferă descrierea ei după ... scenele CL-CLIII ale Columnei lui Traian¹⁰! Apoi, I. H. Crișan afirmă că *platoul superior al promotoriului ["Șanțul Mare"] ... măsoară 120 m lungime și 60-70 m lățime*¹¹. În fapt, dimensiunile promotoriului sunt de 133 m (axa NNE-SSV) / ~78-79 m (axa VNV-ESE)

¹ mă voi referi doar la anumite aspecte care au legătură, directă ori indirectă, cu identificarea Ziridava ≡ "Șanțul Mare", orașul Pecica, jud. Arad.

² Ion Horațiu CRIȘAN, *Ziridava. Săpăturile de la „Șanțul Mare” din anii 1960, 1961, 1962, 1964 • Die Ausgrabungen der Jahre 1960, 1961, 1962 und 1964 vom „Șanțul Mare”*. Übersetzt von A. Tarnavski, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Arad / Komitee für sozialistische Kultur und Erziehung des Kreises Arad, Arad, 1978, 326 pg. + 66 pg. (130 planșe).

³ pe care și această monografie l-a hrănit vârtos!

⁴ Câmpia Mureșului inferior nu aparține de Transilvania.

⁵ *Ibidem*, p. 6.

⁶ pentru I. H. Crișan, *Poiana (din Moldova)* (i.e. Poiana, comuna Nicorești, jud. Galați -n.m.) este identică cu *Poiana*[-Rovinari] (jud. Gorj) (*Ibidem*, p. 165)?!

⁷ "sarcină de partid" via *Academia R.S.R* (*Ibidem*, p. 5)!

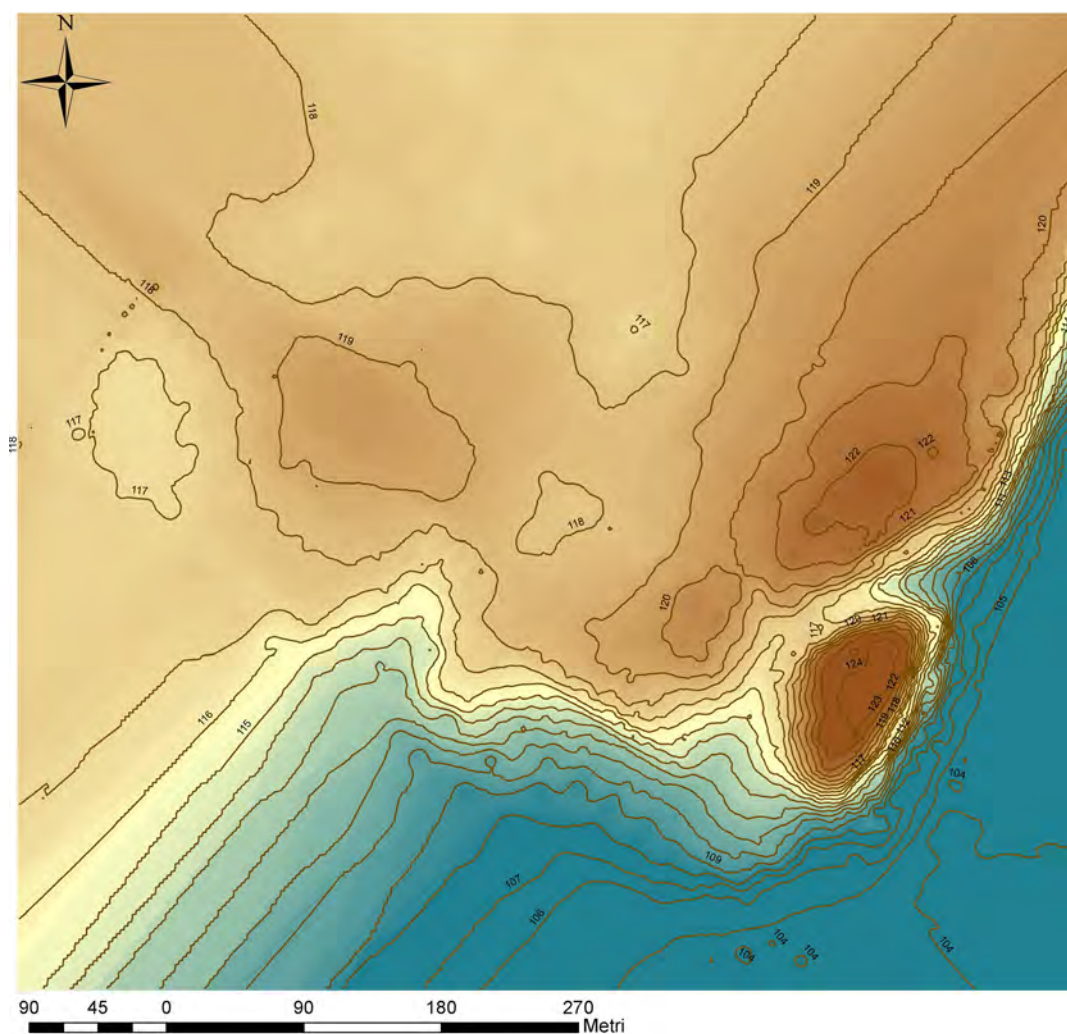
⁸ *Ibidem*, p. 5.

⁹ nicio urmă a ei nu a fost descoperită în timpul săpăturilor arheologice iar explicația lui I. H. Crișan – *marginile platoului superior al acropolei sînt puternic erodate* (*Ibidem*, p. 169) – este neconvingătoare. Iar ipoteza avansată – *Este deci posibil ca urmele fortificației de lemn situată, cu siguranță* (sic!), *la extremitatea platoului să fi dispărut în decursul veacurilor cînd teritoriul fostei cetăți dacice este folosit (?) pentru agricultură* (*Ibidem*) – este hazardată. Nu sunt oferite argumente pentru a accepta existența unei agriculturi medievale realizate în vârful promotoriului (pe doar ~0,3 ha!)¹¹.

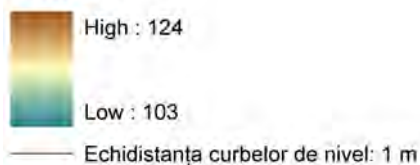
¹⁰ *Ibidem*, pp. 167-169.

¹¹ *Ibidem*, p. 13.

dar, de fapt, **platoul superior**, cel locuibil, este **mult mai modest**: 83 m (axa NNE-SSV) / ~40-50 m (axa VNV-ESE). Dimensiunile acestea sunt obținute în urma unei ridicări topografice:

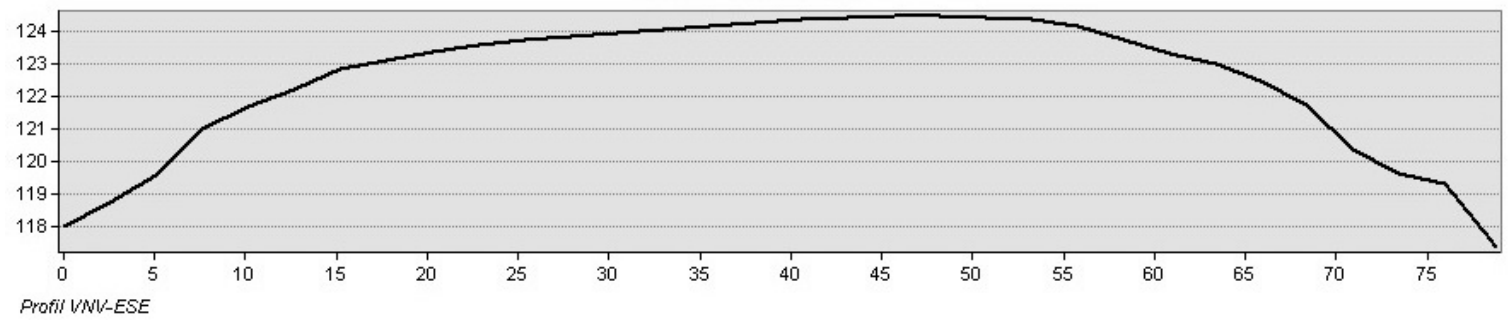
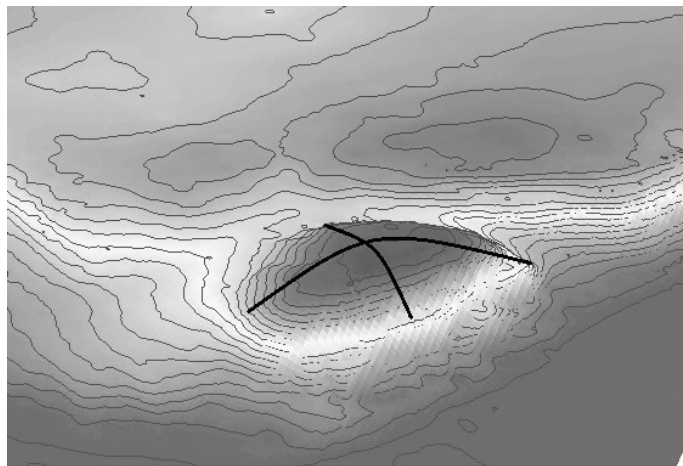
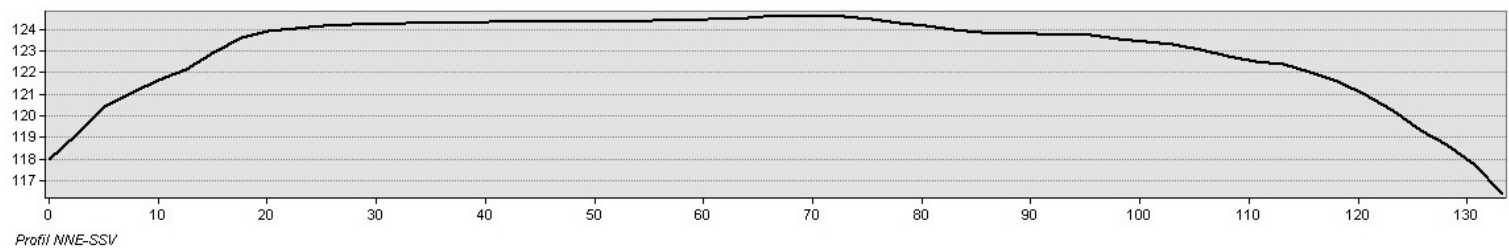

Legendă

**Pecica - "Șanțul Mare",
oraș Pecica, jud. Arad¹²**

¹² Dorel MICLE, Adrian CÎNTAR, *Ridicare topografică la "Șanțul Mare" - Pecica, jud. Arad, 2007, mss*, publicat aici cu acordul autorilor.

Dacă continuăm lectura întâlnim și alte – prea multe! – surprize neplăcute: *Suprafața platoulului, ce însumează doar câteva sute de metri pătrați* (sic! ~5655–6597 m² conform dimensiunilor promotoriului "Șanțul Mare" oferite de I. H. Crișan)¹³, *nu oferea spațiu suficient pentru o așezare de mari proporții* (? dar **de ce** ar fi trebuit să fie **aici** neapărat o așezare de mari proporții?) și de aceea, încă de la prima locuire atestată pe aceste meleaguri (dar pe el/noi ne interesează **doar** dacii de aici și nu locuitorii din epoca bronzului ori cei din (e)neolitic), *ea s-a extins asupra câmpiei dinspre sud* (sic! N–NV; la S este doar râul Mureș, cu o luncă inundabilă) *așa cum au dovedit-o sondagiile* (sic!) *noastre*.¹⁴ ... *așezarea de la Pecica se întinde mult* (cât de mult? -î.m.) *în afara promotoriului ["Șanțul Mare"] în imediata apropiere, pe câmpia dinspre șosea*¹⁵. În această zonă locuirea nu este așa de compactă, ... Din păcate însă **explorarea zonei amintite** (i.e. a câmpiei dinspre șosea -n.m.) **a așezării s-a redus doar la două secțiuni de proporții mici** (oare de ce? -î.m.)¹⁶. **N-a putut fi stabilit nici măcar perimetrul așezării** ... (sb.m.)¹⁷. O recunoaștere de suprafață, care se bazează doar pe fragmente ceramice scoase la iveală de fierul plugului, indică o suprafață de câteva (câte?

¹³ am aproximat forma *aproximativ ovală* (*Ibidem*, p. 13) a promotoriului cu o elipsă. În acest caz, suprafața promotoriului = $\pi \cdot a \cdot b = 3,1416 \cdot (120:2) \cdot (60:2) = 5655 \text{ m}^2$ (sau 6597 m² dacă luăm în considerare o lățime a promotoriului de 70 m). Oricum am calcula, diferența între cifra oferită de I. H. Crișan și realitatea calculului matematic este de un ordin de mărime!

În realitate, suprafața platoul superior al promotoriului este de doar ~0,26–0,326 ha ($A = \pi \cdot a \cdot b = 3,1416 \cdot (83:2) \cdot (40:2) = 2607,528 \text{ m}^2$ sau 3259,41 m² dacă semiaxa mică este de 50 m).

¹⁴ *Ibidem*, p. 15.

¹⁵ i.e. drumul județean 709D.

¹⁶ care, prin dimensiunile lor – 10 X 2 X 2,8 m și 20 X 1,2 X 3 m (*Ibidem*, p. 57, 64) –, nu sunt chiar așa de mici!

¹⁷ Profitînd de faptul că terenul ce urma să fie cercetat era proaspăt arat și pregătit pentru însămînțări am făcut o minuțioasă recunoaștere de suprafață. Ea s-a extins în ambele direcții avînd ca ax central drumul ce leagă movila [Șanțul Mare] de drumul spre Semlac. Cercetarea noastră s-a extins pe rază de cîțiva (câți? -î.m.) kilometri. Aproape întreaga zonă este plină cu cioburi feudale scoase la iveală de fierul plugului. Pe rază de *aproximativ 1 km*^{2*} (sic! Cunoștințele de cultură generală din domeniul matematicii elementare ale lui I. H. Crișan erau mai mult decât aproximative**; vezi și supra nota 13) în vecinătatea movei au fost descoperite și fragmente ceramice din epoca dacică. (*Ibidem*, p. 56). Nu este singura contradicție din lucrare!

* din vârful promotoriului la drumul județean 709D sunt doar 555 m. A depășit I. H. Crișan în cercetarea sa șoseaua spre NV? Nu știm!

** Datarea așezării de la "Șanțu Mare" realizată de I. H. Crișan îmi confirmă această apreciere:

2, 3 sau 20, 40 ori 157? -î.m.) *hectare*¹⁸. Deci, o simplă periegează și două secțiuni de proporții mici stau la baza întregii "povești" istorisite de I. H. Crișan referitor la așezarea de la „Șanțu Mare” care prin toate elementele sale se înscrie în rîndul acelor aglomerări de tip protourban numite *dava* în limba dacică și *polis* în textele de limbă greacă¹⁹.

În opinia mea²⁰, așezarea dacică de la "Șanțul Mare" a avut mai degrabă un caracter modest²¹. Întrebarea care se poate pune este simplă; cât de "departe" a fost dispus Ion Horațiu CRIȘAN să "meargă" pentru a "transforma" o așezare modestă în centrul unei

În anul 1978 Aradul sărbătorește evenimente de seamă: ... și 2000 de ani de atestare a cetății Ziridava (Ibidem, p. 8).

... putem formula concluzia că ea (i.e. așezarea dacică de la "Șanțul Mare" – Pecica) a durat neîntrerupt mai bine de patru secole: începînd de la sfîrșitul secolului al IV-lea î.e.n. pînă la începutul secolului al II-lea e.n. (Ibidem, p. 170).

Din analiza datelor furnizate de *Geographia* lui Ptolemaeus reiese că ... în ce privește știrile despre Dacia se inspiră dintr-un izvor nu anterior secolului I e.n. (Ibidem, p. 190).

Avînd în vedere că Ptolemeu s-a inspirat în alcătuirea operei sale dintr-un izvor mai vechi decît vremea în care a trăit, în 1978 se împlinesc 200 (sic! 2000 -n.m.) de ani de **atestare documentară** (sb.m.) a Ziridavei ... (Ibidem, p. 192).

Deci, în opinia lui Crișan, Ziridava este deja *atestată documentar* în anul 22 î.e.n. dar sursa de inspirație a lui Ptolemeu este din secolul I e.n.! Cum a calculat/obținut I. H. Crișan cei 2000 de ani de *atestare documentară* a Ziridavei este un mister matematic pentru mine! Iar o eventuală *atestare documentară* se poate face doar prin *Geōgraphikē hyphēgēsis*, care a fost scrisă/terminată ~160–70 AD, și nu prin "datarea" informațiilor din ea.

¹⁸ Ibidem, p. 34. Suprafața pe care s-au descoperit și fragmente ceramice din epoca dacică (Ibidem, p. 56) este de ~157 ha ($A = \pi \cdot r^2 = 3,1416 \cdot 1000^2 = 3141600 \text{ m}^2 = 314,16 \text{ ha}$; această suprafață trebuie înjumătățită deoarece toată zona de E-SE-S-SV-V a promotoriului este înconjurată de lunca inundabilă a râului Mureș).

¹⁹ Ibidem, p. 190 (vezi și Anexa I, nota 13).

²⁰ și nu doar a mea! À **Pecica** - «Santul (sic! Șanțul -n.m.) Mare» (dpt. d'Arad, sur le Mureș), un habitat de l'âge du Bronze (à l'aspect de tell) a été surmonté de deux niveaux du deuxième âge du Fer, dont le plus important date de la fin du IIe s. av. J.-C. et jusqu'à la conquête romaine. L'auteur (i.e. Ion Horațiu CRIȘAN -n.m.) de fouilles a estimé, au moment de la publication du site, qu'un niveau plus ancien (datant de IVe s.- IIe s.av.J.-C.) marque le début d'un habitat du type *dava*, à l'acropole fortifiée et l'habitat civile adjacent, comparable à des stations telles que Răcățau (? -î.m.), Poiana, Popești, etc. En réalité, les structures appartenant à ce premier niveau sont représentées par quelques fosses, foyers et demeures qui ne couvrent qu'une partie du promontoire en cause et qui ont été datés seulement sur céramiques, vu l'absence de pièces métalliques.⁴² L'existence même des fortifications de l'habitat du deuxième âge du Fer est mise en doute, n'étant pas attestée du point de vue archéologique. **Il est difficile, dans ces conditions, d'en soutenir le caractère de chef-lieu d'une «puissante tribu dace»** (sb.m.), qui aurait empêché la progression celtique vers l'Est. Jusqu'à la preuve du contraire, **l'occupation du deuxième âge du Fer, sur ce promontoire ne semble dépasser en rien les caractéristiques**

puternice și bine încheiate formațiuni politice tribale, care a existat în întreaga zonă cuprinsă între Mureș, spre sud, cursurile inferioare ale Crișului Alb și Negru spre nord și între Tisa spre vest și Munții Apuseni spre răsărit²²? Răspunsul îl putem doar bănu²³ ...

générales d'un *habitat moyen* (sb.m.) / ⁴² I.H. Crișan, *Ziridava*, Arad, 1978, pp. 48-78, 164-174. (Gelu FLOREA, *Dava et Oppidum. Débuts de la genèse urbaine en Europe au deuxième âge du Fer*, Cluj-Napoca, Académie Roumaine, Centre d'études Transylvaines, 2011, 189 pg., ISBN 978-973-7784-54-4; pp. 32-33).

²¹ cu **toate** consecințele care decurg dintr-o atare realitate!

²² Ion Horațiu CRIȘAN, *Ziridava. Săpăturile de la „Șanțul Mare” din anii 1960, 1961, 1962, 1964* • *Die Ausgrabungen der Jahre 1960, 1961, 1962 und 1964 vom „Șanțul Mare”*. Übersetzt von A. Tarnavski, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Arad / Komitee für sozialistische Kultur und Erziehung des Kreises Arad, Arad, 1978, 326 pg. + 66 pg. (130 planșe); p. 185.

²³ **Întrebare:** de unde știau istoricii și arheologii români din perioada stalinistă că la " Șanțul Mare" (Pecica) există din *abundență material dacic* (Mircea RUSU în 1954) și că aici este o *întinsă așezare dacică* (Nicolae GOSTAR în 1958 -vezi **Anexa VII**) în condițiile în care săpăturile antebelice de aici nu au relevat un atare aspect și doar în anul 1943 Dorin POPESCU menționează *însă pentru prima oară* (sb.m.) *faptul, că deasupra stratului de cultură din epoca bronzului, ..., s-a dat de un strat de 0,50-0,60 m grosime, care conținea resturi Latène** iar cercetările lui Ion Horațiu CRIȘAN vor debuta doar în anul 1960? De data aceasta, răspunsul nu-l mai putem bănu²³?

* Ion Horațiu CRIȘAN, *Ziridava. Săpăturile de la „Șanțul Mare” din anii 1960, 1961, 1962, 1964* • *Die Ausgrabungen der Jahre 1960, 1961, 1962 und 1964 vom „Șanțul Mare”*. Übersetzt von A. Tarnavski, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Arad / Komitee für sozialistische Kultur und Erziehung des Kreises Arad, Arad, 1978, 326 pg. + 66 pg. (130 planșe); p. 28).

ABREVIERI

abr. = abreviere

aka = *also known as* (l.e.) / cunoscut drept

cap. = capitol

ed. = ediția, editor / plural: **eds.**

et al. = *et alii* (l.l.) / și alți autori

et sqq. = *et sequens* (l.l.) (și [pagina/
paginile următoare])

ex. = exemplu

h.m. = hartă manuscris

h.t. = hartă tipărită (separat pe foi ori
într-un atlas)

i.e. = *id est* (l.l.) / asta este; în alte cuvinte

î.m. = întrebarea mea

l.ch. = în limba cehă

l.e. = în limba engleză

l.f. = în limba franceză

l.g. = în limba germană

l.gr. = în limba greacă

l.it. = în limba italiană

l.l. = în limba latină

l.m. = în limba maghiară

l.r. = în limba română

lat. = latitudine

Long. = Longitudine

mss = manuscris

n.m. = nota mea

nr. = numărul

p. = pagina

pg. = pagini

pp. = paginile

sb.a. = sublinierea autorilor

sb.m. = sublinierea mea

tr.m. = traducerea mea

v = verso / (p.) 40v = (pagina) 40 verso

vol. = volum

u.a. = unități arhivistice

***** = născut

† = decedat

~ = circa

(?) = nesigur, presupunere

**** = rând nou

AU, BG, DE, FR, HU, IT, PL, RO, RS, SI, SK = abrevieri standardizate ale numelui unor țării conform codului ISO 3166-1 și ISO 3166-1-alpha-2.

Note:

-Citările sunt menționate prin folosirea scrisului *italic* (fără a mai utiliza ghilimelele).

-Am consemnat grafia utilizată în manuscrisele și hărțile originale (de ex., *apulon*).

-Pentru a ușura identificarea, am particularizat cu un asterix perechea de coordonate ptolemeice (deci, **Longitudine*** și **latitudine***). Din același motiv am utilizat majuscula pentru meridian (deci, Longitudine).

-În cazul coordonatelor geografice moderne s-a menționat emisfera boreală și longitudoinea estică.

SHORT RÉSUMÉ

Klaudios Ptolemaios mentioned Ziridava as one of the 44 most famous *poleis* of Dacia¹ and this is the only prove we have that such place actually existed. Starting 1961, the Romanian archaeologist and historian Ion Horațiu CRIȘAN argued that the ancient Ziridava is the Dacian settlement of "Șanțul Mare" – Pecica², in Arad County, Romania. Unfortunately, being taken over uncritically, this identity imposed itself without any problems in the Romanian and foreign historiography. This study aims to show that I. H. Crișan made an inexcusable methodological mistake and a huge confusion when he proposed, without any basis, the identity "Șanțul Mare" (Pecica) $\equiv$ Ziridava and it was demonstrated that there are no arguments for such identification. I. H. Crișan failed to demonstrate that the "Șanțul Mare" site was the ancient Ziridava and only just postulated this fact. Moreover, the ptolemaic coordinates were analyzed in order to see if these can give a new modern identity for the ancient Ziridava.

Because there is no Romanian tradition in studying Ptolemy, some general information about *Geōgraphikē hyphēgēsis* were given to fully understand the complex situation in which we are. Also, it was emphasized that there are significant differences between *Codex Vaticanus graecus* 191 (X) and the other manuscripts (related to the name of *poleis* or different coordinates for the same place) and that there is no scientific criteria for preferring one variant at the expense of other(s). Moreover, it was shown that Ptolemy used in his *Cartography*³ a minimum step of 5' (1/12 of a degree) for two adjacent locations; that means a maxim move up to 2' 30" (1/24 of a degree), which has a modern equivalent of 3'. Therefore, the ptolemaic coordinates of Longitude*/latitude*, which define a particular location, should not be seen "static" (as a fixed point on a map) but, more likely, "dynamic" (as a "circle"⁴ with its center determined by the intersection of the ptolemaic coordinates and the radius of 2' 30" / modern, 3'). The ancient settlement

¹ *Geōgraphikē hyphēgēsis*, III.8.

² 20° 59' 10" E / 46° 09' 08" N.

³ the translation of *Geōgraphikē hyphēgēsis* as *Geography* is not quite correct.

⁴ in fact, only at the Equator it is a true circle; in all the other cases we are dealing with an ellipse.

could be anywhere inside this "circle".

By the early XXth century, Ziridava was located in over 25 distinct locations (see Appendix VII). Most of these "identifications" are simple statements like *Ziridava is at ...* and, therefore, they have no scientific value. Only in rare cases arguments were brought in favour of a location, in general of archaeological nature.

From a methodological point of view, the still unidentified locations mentioned by Ptolemy cannot be identified by ignoring the informational context stated by him, especially if he is the only one stating their existence. In Ziridava's case, the paleographic and codicological analysis of ptolemaic manuscripts of *codices primarii* and *secundarii* category, the study of the most important printed editions of *Geōgraphikē Hyphēgēsis* and of the critical editions from the XIXth century (see Appendix II, III, IV, V and VI), indicates that there is not a single set of coordinates of Longitude*/latitude* for this *dava*⁵. Since the beginning of the XVth century there are two main sets of different certified coordinates: **49° 30' / 46° 20'** and **45° 30' / 46° 20'**.

The existence of bivalent coordinates for Ziridava quickly led to the opinion that there are two distinct *davae* with this name! In 1466, Nicolaus Germanus made a map with two *Ziridana* printed on it, which was included in the manuscript made for Duke Borso d'Este de Modena & Reggio (*Codex Ebnerianus*) and Arnold BUCKINCK published such a map⁶, inspired by the one from *Codex Ebnerianus*, in the famous edition of the ptolemaic *Cartography* printed at Rome in 1478⁷ (see Appendix VIII).

The analysis of the ptolemaic manuscripts of *codices primarii* and *secundarii* category indicates, with a very high degree of probability, that Ziridava was defined by Ptolemy by the coordinates **49° 30' / 46° 20'** (Appendix II). This is also the only set of

⁵ Dacian name for *city, town* or *fortress*.

⁶ ◀ NONA ◀ EVROPE ◀ ◀ TABVLA ◀ from *Claudii Ptholomei Alexandrini. Cosmographia ...* (colophon:) *Numeros Matematicos Inexplicabile Ferme Terre Astrorumque Opus Clavdii Ptolemaei Alexandrini Philosophi Geographiam Arnoldvs Bvckinck* (i.e. Arnold BUCKINCK -n.m.) *E Germania Rome Tabolis Aeneis In Pictoris Formatam Impressit. Sempiterno Ingenii Artificiique Monimento. Anno Dominici Natalis. M.CCCC.LXXVIII. VI. Idvs Octobris* (i.e. 10.10.1478 -m.n.). *Sedente Sixto. IIII. Pont.[ifex] Max.[imus] anno eius .VIII.* (see **Appendix VIII**).

⁷ *Ibidem*; the maps from this edition were reused also for the editions published at Rome in 1490, 1507 and 1508 (see **Appendix III**).

coordinates indicated by the latest critical edition of *Geōgraphikē Hyphēgēsis*⁸. However, because there is no certainty, scientific integrity requires us not to reduce our analysis only to this possibility. So, both sets of coordinates were carefully analyzed.

Working algorithm⁹: the method used is based on Ptolemy's statement: *We will now add, from the distances which Marinus [of Tyre] gives, the other degrees on the same parallel, and first of all from the meridian passing through the Fortunate Islands ...*¹⁰. So, Ptolemy took the distances from Marinus of Tyre and transformed them in coordinates of Longitude* and latitude*¹¹. Based on this statement, in this study, the difference between two ptolemaic coordinates of two nearby places was converted into distance.

If we have two locations provided by Ptolemy which are close enough¹² to each other, and the first antic location has an undoubtedly modern correspondent and the second location is still unidentified, we do not need the intrinsic ptolemaic coordinates to calculate the modern location of the second ancient settlement (the one still unidentified) based on the location of the first modern place. We need only the difference between the two ptolemaic Longitude*/latitude*, which will be transformed in distance. Because Ptolemy accepted that the size of the Earth is with ~1/6 smaller than the actual size, we must compensate this ptolemaic error as well.

⁸ Alfred STÜCKELBERGER, Gerd GRAßHOFF *et al.* (eds.), *Ptolemaios Handbuch der Geographie*, (Griechisch-Deutsch), Schwabe Verlag AG, Basel, 2006, I-II Teilband + CD-Rom, 1018 pg., ISBN 3-7965-2148-7; p. 315.

⁹ as far as I know, this approach of identifying ptolemaic locations still without a modern counterpart is a **premiere**.

¹⁰ J.[ohn] Lennart BERGGREN, Alexander [Raymond] JONES, *Ptolemy's geography: an annotated translation of the theoretical chapters*, Princeton University Press, 2001, 192 pg., ISBN 0-691-09259-1; p. 72.

¹¹ Ptolemy's working methods for this transformation are described in great detail by John Lennart BERGGREN and Alexander Raymond JONES in their book *Ptolemy's geography ...* (*Idem*, pp. 16-17).

¹² the ideal situation is when the difference is smaller than one ptolemaic degree due the particular way in which Ptolemy determined the coordinates of a location adjacent to a location whose coordinates had already been determined.

It was shown that **Ziridava(1)** ($45^{\circ} 30' / 46^{\circ} 20'$), which is the only variant I. H. Crișan was aware of¹³, is theoretically located at $20^{\circ} 27' 01''$ E / $45^{\circ} 58' 30''$ N and has no archeological solution¹⁴. The reference point for Ziridava(1)'s Longitude* was *Singidounon* ($45^{\circ} 30'$), which is located today under the Kalemegdan fortress ($20^{\circ} 27' 01''$ E), from the center of Beograd, RS. So, the modern counterpart of the ancient coordinate $45^{\circ} 30'$ is $20^{\circ} 27' 01''$ E.

Ziridava(1)'s latitude* ($46^{\circ} 20'$) is with 20' smaller then the one of the ancient *Partiskon* ($46^{\circ} 40'$), which correspond to the modern Szeged¹⁵ ($46^{\circ} 15' 11''$ N). So, Ziridava(1) is situated at 20' south from *Partiskon*. These 20' correspond, today, at 30,83 km. Using the Google-Earth program, it was measured 30,83 km south from $46^{\circ} 15' 11''$ N => $45^{\circ} 58' 30''$ N, which is the modern Latitude of Ziridava(1).

The modern location of Ziridava(1) ($20^{\circ} 27' 01''$ E / $45^{\circ} 58' 30''$ N), which is half way between Valcani and Teremia Mică villages¹⁶, is at ~45,8 km¹⁷ South-West from "Șanțul Mare" - Pecica, Arad county (Appendix IX).

In the case of **Ziridava(2)** ($49^{\circ} 30' / 46^{\circ} 20'$), the reference point was *Zermizirga* (i.e. *Germisara*) ($49^{\circ} 30' / 46^{\circ}$ and $49^{\circ} 30' / 46^{\circ} 15'$). So, for Ptolemy, Ziridava(2) was at only 5' (or 20') north from *Zermizirga*. We know that the ancient *Germisara* is today in the area of Geoagiu town, Hunedoara county, Romania. The analysis was performed in four distinct situations (Appendix XI, B-D) because it is not very clear if *Germisara* was the natural hot springs from Geoagiu-Băi or the Dacian settlement which existed prior on the place where latter was build the *castrum* from "Cetatea Urișilor" ($23^{\circ} 11' 25''$ E / $45^{\circ} 53' 38''$ N). The identification of Ziridava(2) ($49^{\circ} 30' / 46^{\circ} 20'$) has an excellent archeological solution at the Dacian fortress on the "Cetățuie" hill ($23^{\circ} 08' 43.82''$ E / $46^{\circ} 01' 0.89''$ N), Ardeu village, Balșa commune, Hunedoara county, Romania.

¹³ wrongly! I. H. Crișan made a huge "confusion" when considered that the ptolemeic Longitude* is the modern latitude and the ptolemeic latitude* is the modern Longitude.

¹⁴ in the area are no known Dacian settlements.

¹⁵ the *Partiskon* $\equiv$ Szeged, HU identity is accepted in the specialized historical literature.

¹⁶ in Timiș county, RO.

¹⁷ with a minimum of 41 km and a maximum 50 km.

The study also contains a discussion on the meaning of *poleis epiphanesterai* and its translation into Romanian language (Appendix I), an extended analysis on the coordinates of *Zermizirga* (i.e. *Germisara*) found in the critical editions from the XIXth century (Appendix IX), a brief overview on Ziridava's etymology (Appendix XII), a list of all I. H. Crișan's works regarding Ziridava (Appendix XIII), a concise critique of the "*Șanțul Mare*" (Pecica) archeological monograph published by Crișan in 1978 (Appendix XIV) and an Epilogue written by the author.¹⁸

¹⁸ Summary and translation by Sorin FORȚIU.

EPILOG

Acest studiu a fost lucrat și scris special în urma unei invitații lansate printr-un e-mail de către directorului Complexului muzeal Arad, dr. Peter HÜGEL, la 28.03.2011: *În anul acesta, instituția noastră are onoarea de a aniversa 70 de ani de viață a istoricului arădean, Dan Demșea. Apreciindu-vă preocupările Dumneavoastră în cercetarea istoriei Transilvaniei (sic!) și a zonei arădene, Vă invităm să participați, cu lucrări științifice, la editarea volumului de studii cu titlul "Istoricul Dan Demșea la a 70-a aniversare".* Măgulit de invitație și cunoscându-l personal pe istoricul onorat, am lăsat restul preocupărilor mele de-o parte și pentru următoarele șase luni m-am concentrat exclusiv pe conceperea unui studiu pentru acest volum.

Pentru că studiul despre antica Zurobara¹, în care am pus la punct metodologia de analiză a locațiilor ptolemeice, era deja terminat, m-am gândit să verific metoda și în cazul anticei Ziridava. Eram convins că voi putea obține facil un material care să se încadreze în 15–20 de pagini. Spre stupefacția mea, aprofundând studiul, am descoperit că identitatea Ziridava $\equiv$ "Șanțul Mare" (Pecica) nu se bazează pe absolut nimic, că există mai multe coordonate ptolemeice care trebuie luate în calcul, că Ziridava a fost localizată în cel puțin 25 de locații distincte de-a lungul istoriei, etc. Încercând să clarific toate aspectele încă nelămurite ale identificării Ziridavei, studiul meu s-a tot îmbogățit astfel că, la final, a ajuns să se întindă pe mai bine de ... 50 de pagini (A4)! Dar nu numai din această cauză bănuiam deja că vor apărea "complicații" cu publicarea lui în volumul la care fusesem invitat să contribui.

Studiul a fost predat în timp util (4.10.2011) iar după mai bine de două săptămâni (21.10.2011) am fost informat, tot printr-un e-mail: *chiar dacă subiectul lungului D-voastră studiu este incitat, dată fiind dimensiunea lui², nu-l putem publica din motive tehnico-*

¹ *Este Timișoara antica Zurobara? NU ! Și totuși, unde este Zurobara?* care urmează să fie publicat în cadrul monografiei dedicate sitului arheologic Unip – "Dealul Cetățuica", comuna Sacoșul Turcesc, județul Timiș, RO.

² Este inutil să mai amintesc că în invitație nu s-a specificat faptul că studiile trebuie să fie de maxim 10/20/30 ori ... 70 de pagini, ci s-au oferit doar cerințele de tehnoredactare, care au fost respectate.

financiare.³.

Bănuiam că aceeași explicație-refuz o voi primi și din partea unor reviste de istorie (timidele mele tatonări la factorii de decizie a două publicații n-au produs decât ... tăcere!). Singura soluție pentru ca studiul să fie făcut public, și astfel să intre în circuitul științific, era să-l public sub formă de broșură dar efortul financiar era mult prea mare pentru a mi-l putea permite. De asemenea, forma în care exista deja *Ziridava în context ptolemeic* nu era foarte potrivită nici măcar pentru o broșură; multe probleme fundamentale referitor la indentificarea anticei Ziridava erau tratate în anexe și nu în corpusul studiului pentru că așa fusese gândit de la început materialul pentru a face o cât mai mare economie de spațiu⁴. De aceea, cel care vrea să înțeleagă cu adevărat argumentele mele pentru identificarea anticei Ziridava cu cetatea dacică de pe dealul "*Cetățuie*", satul Ardeu, comuna Balșa din județul Hunedoara, trebuie să facă un efort și să citească, iar pe alocuri chiar să studieze⁵, și cele 14 anexe pentru că acestea conțin informații fundamentale⁶ pentru argumentarea mea. Ele nu sunt un element secundar al studiului meu ci sunt parte constitutivă al acestuia.

Coordonatele ptolemeice de Longitudine*/latitudine* definesc o realitate cartografică și geografică (și nu una arheologică ori istorică!). Din păcate, în cultura română doar istoricii/arheologii s-au aplecat asupra lor, ocazional și superficial, iar aceștia nu posedă – prin natura formației lor – și instrumentele specifice de analiză necesare pentru o corectă soluționare a problemelor ridicate de identificarea locațiilor ptolemeice încă necunoscute. De aceea, ei ar trebui să manifeste infinită precauție în analizele lor referitoare la acest subiect și să nu permită ca propriile idiosincrazii profesionale și preju-

³ Refuz să dau crezare informației neoficiale conform căreia, în fapt, repudierea s-a bazat pe opinia lui V.M. (probabil "speriat" de amplitudinea repercusiunilor concluziilor mele și de penibilul situației – anuala revistă de istorie a Complexului muzeal Arad se numește ... Ziridava!).

⁴ de asemenea, erau prea multe trimiteri la studiul dedicat anticei Zurobara¹ (în curs de publicare). Oricum, și în acest studiu au fost oferite toate elemente vitale pentru o corectă soluționare a problemei ridicate de identificarea modernei locații a anticei Ziridava.

⁵ fiind vorba de o demonstrație, studiul este destul de greu de parcurs. De aceea, este nevoie de multă răbdare și atenție pentru a surmonta această carență inevitabilă.

⁶ de exemplu, doar în **Anexa XI** se oferă detalii despre metodologia de translatare a coordonatelor ptolemeice în coordonate moderne.

decați să le întunece dreapta judecată. Este foarte facil să postulezi ușuratic, bazându-te doar pe citări la a "doua mână" din autori obscuri, nepublicați ori desueți și fără măcar a deschide vreodată *Geōgraphikē hyphēgēsis*⁷, că Ptolemeu a fost doar un tâmp, care nu știa despre ce vorbește, dar, astfel, riști să te acoperi doar de penibil. Merită riscul? NU!

Studiul, în forma sa actuală, este aproape identic – doar minore completări⁸ au fost făcute – cu cel oferit spre publicare în volumul omagial.

Fără niciun viitor, lucrarea a zăcut pentru câteva luni în calculatorul meu pentru că, din păcate, nu mă mai simțem în stare să-l rescru de pe alte poziții iar preocupările mele se îndreptau deja spre locațiile ptolemeice din Banat. Totuși, el a circulat, cu eco-uri majoritar favorabile, într-un cerc restrâns de prieteni și cunoștințe⁹.

Norocul meu și al anticei Ziridava s-a numit prietenul LÁSZLÓ L. Jakab, cel care, auzind un crâmpel al poveștii, s-a oferit imediat să susțină financiar apariția acestei cărți prin intermediul unei sponsorizări asigurate prin firma SOFA SOFT S.R.L. din Timișoara (<http://www.sofasoft.ro>). Îi mulțumesc din tot sufletul lui Jaki pentru acest gest nobil de un altruism desăvârșit!

Se cuvine să mulțumesc și public celor care m-au ajutat de-a lungul timpului în cercetare și în prezentarea grafică a acesteia.

Mulțumesc frumos, dr. Renate BURRI; fără lungile noastre schimburi de opinii prin e-mail, fără răbdarea cu care ai răspuns la întrebările mele și fără ajutorul oferit în a

⁷ iar un *connaissance* va detecta impostura imediat ce va întâlni afirmații de genul: *Ptolemeu va avea la dispoziție (?) aceste „hărți” regionale (?) și pe baza lor va alcătui un atlas (?) general al lumii cunoscute și toate „orașele mai importante din Dacia” se referă doar (?) la provincia (?) Dacia (I.B.C.) ori Claudius Ptolemeu a trăit în prima jumătate a secolului II e.n. (?), fiind autorul (?) unor hărți generale (?) ... Pe baza acestor hărți (?) a apărut Geographia, o compilație bizantină (?) din secolul al X-lea (?) sau al XI-lea (?), alcătuită (?) cu ajutorul hărților (?) lui Ptolemeu și al altor hărți (?) (F.F.) sau Luând ca reper paralela de 48 grade, ... știind că Ptolemeu considera că 1 grad = 400 stadii (fals!)*, iar o stadie (doar cea atică! -n.m.) egală cu (circa!) 185 m, observăm (?) că distanțele calculate de Ptolemeu sunt mai mari (?) decât distanțele reale (S.N., M.B.), etc.*

* cele 400 de stadii atice se referă la paralela ce trece prin insula Rhodos (36°) iar la paralela de 48° lungimea unui grad Longitudinal, care se măsoară pe latitudine, este de 334,55 stadii atice.

⁸ apare acum anexa despre etimologia toponimului Ziridava ori analiza coordonatelor anticei Zermizirga precum și un scurt excurs critic al monografiei săpăturilor de la "Șanțul Mare" – Pecica, anexe la care, inițial, renunșasem pentru a mai reduce din lungimea textului.

⁹ conform ecourilor, se pare că aria lui de răspândire a fost mult mai mare decât știu eu.

accesa diferitele manuscrise ale operei ptolemeice acest studiu nu ar fi existat. De aceea, această lucrare îți este dedicată cu recunoștință. Sper ca planurile noastre să se concretizeze cât mai curând iar cultura română să beneficieze de o ediție critică a capitolului despre Dacia din ptolemeica *Geōgraphikē hyphēgēsis* de care să nu-i fie rușine.

Mulțumesc, dr. Joel KOVARSKY (Virginia, USA), dr. Vladimiro VALERIO (IT), Chet Adam Van DUZER (USA) și Michael J. FERRAR (UK/FR) pentru ajutorul dezinteresat pe care mi l-ați acordat în accesarea anumitor manuscrise și ediții ale lucrării ptolemeice.

Mulțumesc, dr. Dorel MICLE și Adrian CÎNTAR pentru că mi-ați pus la dispoziție inedita ridicare topografică de la "*Șanțul Mare*" – Pecica, județul Arad.

Mulțumesc mult, Aurelian "Rică" SCOROBETE TROI și Claudiu TOMA; fără ajutorul vostru ilustrația grafică a volumului de față ar fi lăsat mult de dorit.

Mulțumesc lui dr. Liviu MĂRUIA, Dan DEMȘEA, dr. Călin TIMOC, dr. Mirela LĂSCOIU și Alexandru BERZOVAN pentru că și-au făcut timp să citească studiul și să-mi comunice direct opiniile lor. Către Liviu se îndreaptă și gratitudinea mea pentru că a acceptat să mă onoreze prin cuvântul înainte.

Și totuși, cele mai multe mulțumiri le datorez soției mele, Carmen, care mi-a suportat "absența" în lunile în care am lucrat acest studiu.

Sorin FORTIU

P.S. Cititorule, și dacă tot ai ajuns cu bine la final, mai trebuie să știi doar că *Motto*-ul ales de mine este o afirmație care a fost făcută de Sub-Commander T'Pol în episodul *Chosen Realm* din serialul *Star Trek: Enterprise* (sezonul III, episodul 12): *Daubt is the basis of all scientific progress*. Cred cu tărie în adevărul acestei axiome!

POST SCRIPTUM¹

Aproape în același timp cu apariția acestui volum² era publicată, la Belin, cartea lui Christian MARX și Andreas KLEINEBERG, *Die Geographie des Ptolemaios. Geographike Hyphegesis Buch 3: Europa zwischen Newa, Don und Mittelmeer*, Berlin, epubli GmbH (Verlagsgruppe Holtzbrinck), 2012, 200 pg., ISBN 978-3-8442-2809-0.

În cazul Daciei, Christian MARX și Andreas KLEINEBERG analizează 52 de locații: cele 44 *poleis*-uri ale Daciei + 4 coturi ale Dunării + 4 guri de vărsare ale unor râuri în Dunăre. În cazul *poleis*-urilor din Dacia, rezultatele obținute de cei doi cercetători germani indică: 7 *identificări sigure*³, 20 de *identificări bazate pe informații istorice*⁴, 10 *identificări bazate pe "Transformation"* ale coordonatelor ptolemeice, utilizând o metodă denumită acum *geodetic-statistical analysis*⁵, iar 7 *poleis*-uri, împreună cu râul *Rhabon*, rămân încă neidentificate⁶.

Marx & Kleineberg identifică⁷ antica **Ziridava** cu **Sebes** (sic! *Sebeș*, jud. Alba) citându-l, pentru această *identificare bazată pe informații istorice* (H), pe *Forbiger* (*B[an]d. III, S[eite] 760*). La *Literatur 1 Italia*⁸ aflăm că este vorba de *Forbiger, A.: Handbuch der alten Geographie. 3 B[an]de, Leipzig 1842-1877 (Nachdruck, Graz 1966)*. În fapt, ceea ce utilizează cei doi autori este o *photomechanischer Nachdruck* publicată în 1966 a ediției din 1877 a lucrării lui Albert FORBIGER⁹. Dar ediția din 1877 este identică cu cea din 1842-'48¹⁰!

¹ publicat doar în varianta electronică a cărții la data de 17.10.2012 (și actualizat –nota 21– la data de 24.08.2014).

² sfârșitul lunii august – începutul lunii septembrie 2012. Prefața autorilor germani este semnată *Berlin, im August 2012*.

³ *S: sichere Identifizierung, aufgrund der Siedlungs- oder Namenskontinuität oder epigraphischer Zeugnisse eindeutig bestimmbar.*

⁴ 15 sunt *identificări de clasa H: Identifizierung anhand historischer Informationen* la care se adaugă și 5 *identificări de clasa B: Identifizierung anhand des Barrington-Atlas* (Talbert, 2000).

Este chiar un mister pentru mine de ce *identificările de clasa B* nu au fost trecute în *clasa H*!

⁵ după ce până acum credeam că avem de-a face cu o *geodetic-deformation analysis* (vezi la p. 10 a acestui volum).

⁶ împreună cu râul *Rabo* (sic! *Rhabon* la Ptolemeu -n.m.).

⁷ p. 63.

⁸ p. 138.

⁹ Albert FORBIGER, *Handbuch der alten Geographie, aus den Quellen bearbeitet*, Dritter und letzter Band. *Europa*, Leipzig, Verlag von Gustav MAYER, 1848, VI + 1180 + [2] pg., p. 1110; *editio*

Deci, în fapt, Marx & Kleineberg citează o sursă din 1848; măcar de ar fi făcut-o corect!

În anul 1848, A. Forbiger afirma¹¹ că Ziridava este *j.[etzt] Szereka am Broosch*¹² (i.e. satul **Sereca**, comuna Beriu, jud. Hunedoara) iar Marx & Kleineberg, citându-l exclusiv pe filologul și pedagogul german, susțin că Ziridava este la *Sebes* (sic! *Sebeș*, jud. Alba). Între cele două locații – satul Sereca/municipiul Sebeș – sunt peste 36 km în linie dreaptă¹³. În fapt, Forbiger nu era prea sigur de această identitate¹⁴ astfel încât se simte dator să specific, la nota 79)¹⁵, că localizarea *polis*-ului Ziridava la *Szereka am Broosch* este făcută de Matia Petar KATANČIĆ în lucrarea acestuia din anul 1826¹⁶ în timp ce după Franz Joseph SULZER (1781)¹⁷ ea ar fi la Sibiu iar Konrad MANNERT (1795)¹⁸

secunda: Hamburg, Haendcke & Lehmkuhl, 1877, vol. III, p. 760; *photomechanischer Nachdruck*, Graz, Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1966; Nabu Press, 04.11.2011.

Albert FORBIGER [* 2.11.1798, Leipzig; † 11.03.1878, Dresden]; filolog și pedagog german (mai multe amănunte despre viața și opera lui sunt disponibile în *Allgemeine Deutsche Biographie*, Band 48, Duncker & Humblot, Leipzig, 1904, pp. 624-625; *on line* la http://de.wikisource.org/wiki/ADB:Forbiger,_Albert -accesat 16.10.2012).

¹⁰ Cel puțin în cazul anticei Ziridava! Doar paginile unde se regăsește informația despre Ziridava sunt diferite între cele două ediții (p. 1110 / p. 760).

¹¹ Nici măcar nu se invocă vreo dovadă arheologică! Până în acest moment nu sunt urme arheologice care să indice o prezență a dacilor pe vatra actuală a satului Sereca (vezi Sabin Adrian LUCA, *Repertoriul arheologic al județului Hunedoara*, Bibliotheca Septemcastrensis, XIV, Cu contribuții de: Cristian ROMAN, Dragoș DIACONESCU și Cosmin SUCIU, Editura Altip, Alba Iulia, 2005, 235 pg., ISBN 973-7724-60-7; p. 143: 379. *Sereca (comuna Beriu)* -nimic menționat).

¹² *Broosch* (sau *Broos*) este azi municipiul Orăștie; deci, este vorba de localitatea *Szereka de lângă Orăștie* (i.e. satul Sereca, comuna Beriu, jud. Hunedoara).

¹³ Măsurat cu programul Google Earth.

¹⁴ vezi la p. 88 a acestui volum.

¹⁵ So [Matia Petar] *Katancsich Istri acc. II. p. 296. Nach [Franz Joseph] Sulzer S.[eite] 200* (sic! 197 -n.m.). *Hermannstadt nach [Konrad] Mannert IV. S.[eite] 218.* (sic! 208 -n.m.) *bei Mühlenbach* (vezi în acest volum p. 88).

¹⁶ *Istri adcolarum Geographia vetos e monimentis epigraphicis, marmoribus, numis, tabellis evota et commentariis illustrata* a P.[ater] Math.[eo] Petro KATANCSICH ... Pars I & II, Bvdae, Symtirts Typographiae Regiae Vniversitatis Hvngaricae, MDCCCXXVI (i.e. 1826 -n.m.), XXXII + 572 + [20] & 508 + [22] pg.; Pars II, p. 296 (vezi în acest volum p. 85).

¹⁷ Franz Joseph SULZER, *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens, im Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte mit kritischer Freyheit entworfen*, Des ersten oder geographischen

a plasat Ziridava bei Mühlenbach (lângă Sebeș -tr.m.). În fapt¹⁹, Mannert spunea că Ziridava, [ist] südlich von Apulum (i.e. Alba Iulia -n.m), also nicht ferne von Mühlenbach (i.e. Sebeș, jud. Alba)/Ziridava, [este] la sud de Alba Iulia, deci nu îndepărtat de Sebeș (tr.m.). Deci, constatăm că Marx și Kleineberg nu-l citează corect pe Albert FORBIGER (1848), care, la rândul său, nu-l citează corect pe Konrad MANNERT (1795)! Oricum, este chiar "ciudată" această referință²⁰ la o sursă veche de aproape 165 de ani și care, în fapt, este veche de 217 ani! Chiar nu a "avansat" deloc istoriografia Daciei în ultimele două secole?

În final, ce rămâne din *identificarea istorică* (de fapt, o *simplă afirmație* bicentenară!) făcută de Christian MARX și Andreas KLEINEBERG în cazul anticei Ziridava? **Nimic!**

Notă: Într-un studiu viitor, intitulat *Paradoxul ptolemeic*²¹, voi face o extinsă și necesară critică de "întâmpinare" a lucrării lui Christian MARX și Andreas KLEINEBERG.

Theils, Erster Band, Wien, bey Rudolph GRÄFFER, 1781, [31] + 464 + [2] pg. + o hartă; p. 179 (vezi în acest volum p. 84).

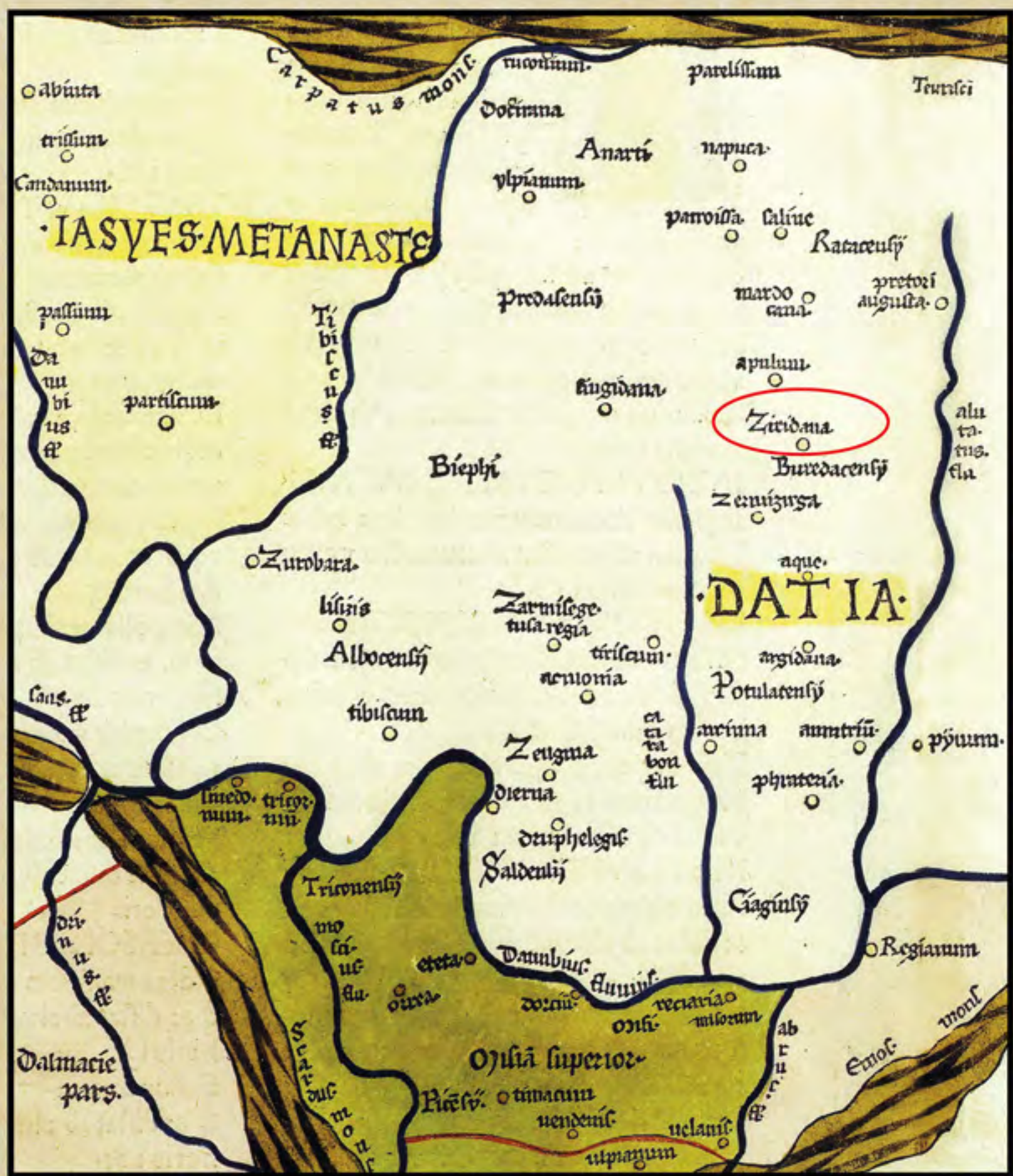
¹⁸ Konrad MANNERT, *Geographie der Griechen und Römer. Der Norden der Erde von der Weichsel bis nach China*, Vierter Theil (vol. IV). Mit zwey Karten, Nürnberg, bei Ernst Christoph GRATTENAUER, 1795, XXIV + 528 pg. + două hărți; p. 208 (vezi în acest volum p. 84).

¹⁹ Albert FORBIGER face trei greșeli de citare (vezi și *supra* nota 15) doar în această notă!

²⁰ Putem vorbi chiar de o **preferință** deoarece, în cazul Daciei, Christian MARX și Andreas KLEINEBERG își bazează majoritar *identificările bazate pe informații istorice* (H: *Identifizierung anhand historischer Informationen*) pe lucrarea lui Albert FORBIGER, *Handbuch der alten Geographie ...*.

²¹ În final, studiul meu a fost publicat (7.12.2013) cu un titlu schimbat:

Sorin FORȚIU, *Geodetic-Statistical Analysis, doar un clasic GIGO?!*, În: *ArheoVest*, Nr. I: *In Memoriam Liviu Măruia, Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie*, Timișoara, 7 decembrie 2013 (editori: Andrei STAVILĂ, Dorel MICLE, Adrian CÎNTAR, Cristian FLOCA și Sorin FORȚIU), Vol. I: *Arheologie*, Vol. II: *Metode interdisciplinare și Istorie*, JATEPress Kiadó, Szeged, 2013, Vol. I: [9] + X + 25-458 + [2] pg., Vol. II: [9] + 461-998 + [2] pg., ISBN 978-963-315-152-5 (összes/general), ISBN 978-963-315-153-2 (Vol. I), ISBN 978-963-315-154-9 (Vol. II); Vol. II, pp. 617-643; on-line http://arheovest.com/simpozion/arheovest1/38_617_643.pdf

(Donus Nicolaus Germanus, Ulm, 1482)

... lucrarea pe care am onoarea să o prefătez se înscrie în categoria unor abordări cu rezultate revoluționare și concluzii neașteptate pentru istoriografia românească, schimbând din temelii metodele de investigare, prin analiza critică și contextuală a informațiilor oferite de cartografia și geografia antică. (dr. Liviu MĂRUIA)